

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ  
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 271.2(477.411)-74"9/20" С24

**СВИСТОВИЧ Володимир Васильович**

**ЦЕРКОВНЕ СУДОЧИНСТВО В КИЇВСЬКІЙ ЦЕРКВІ Х-XXІ СТОЛІТЬ**

Магістерська дипломна робота  
на здобуття освітнього ступеня магістра  
за освітньо-професійної програми «Богослов'я»  
спеціальності 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:  
**Чорненко Андрій Володимирович,**  
кандидат наук з богослов'я,  
доцент, доцент кафедри богослов'я

## ЗМІСТ

|                                                                                    |     |
|------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ВСТУП.....                                                                         | 3   |
| РОЗДІЛ 1. Історія встановлення церковного судочинства на українських землях .....  | 7   |
| 1.1. Судочинство у Візантійській імперії .....                                     | 8   |
| 1.2. Розвиток судочинства на основі рішень соборів і синодів XV-XX століть .....   | 25  |
| РОЗДІЛ 2. Компетентний суд і його діяльність.....                                  | 39  |
| 2.1. Спірні процеси.....                                                           | 40  |
| 2.2. Черговість розгляду справ і місце суду. ....                                  | 46  |
| 2.3. Карні процеси .....                                                           | 49  |
| 2.3.1. Накладання кари позасудовим декретом.....                                   | 59  |
| 2.4. Справи про визнання недійсності свячень. ....                                 | 67  |
| РОЗДІЛ 3. ПОДРУЖНІ ПРОЦЕСИ.....                                                    | 74  |
| 3.1. Визнання недійсності подружжя. ....                                           | 75  |
| 3.2. Motu proprio: «Mitis iudex Dominus Iesus» і «Mitis et misericors Iesus». .... | 87  |
| ВИСНОВКИ.....                                                                      | 106 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....                                                    | 110 |

## ВСТУП

Інституція судочинства є необхідною структурою в Церкві. Воно займається вирішенням внутрішніх відносин, а також конфліктів між вірянами, духовними особами. Здійснюючи свою діяльність, воно обґрунтовується на принципах християнської етики та справедливості, адаптованих до конкретних потреб та особливостей Київської Церкви.

Основні завдання судочинства Київської Церкви охоплюють встановлення порядку та дисципліни в спільноті, а також розгляд справ про порушення моральних та духовних норм. При цьому судова система Церкви працює відповідно до канонів партикулярного права, покликаючись на ККСЦ та враховуючи специфіку візантійського права.

Судові рішення сприяють підтримці внутрішньої церковної гармонії, а також забезпечують відповідальність перед вірянами та дотриманням канонічних норм.

Висвітлення історії, принципів та значущих аспектів судочинства Київської Церкви відкриває перед нами унікальну природу цієї церковної структури, яка поєднує духовні та правові принципи для досягнення гармонії в житті своєї спільноти.

**Актуальність.** Актуальність вивчення та розуміння судочинства Київської Церкви в сучасному контексті збільшилася не лише історичними та традиційними аспектами, але й потребою в розумінні ролі церковних інститутів у сучасному суспільстві. Тема є достатньо актуальною, тому що:

1. Судочинство є невід'ємною частиною культурної та історичної спадщини України. Розуміння цього аспекту дозволяє краще осмислити історію та сформувати сучасне обличчя церковної спільноти.

2. У змішаному суспільстві існує різноманіття релігій та світоглядів, вивчення судочинства Київської Церкви може сприяти розумінню

взаємовідносин між Церквою та державою, а також захист релігійних свобод та прав людини.

3. З огляду на процеси інтеграції, вивчення судочинства Київської Церкви може сприяти наближенню церковних традицій та юридичних норм до європейських стандартів, сприяючи взаєморозумінню та співпраці на міжнародному рівні.

Таким чином, розгляд аспектів судочинства Київської Церкви не тільки збагатити наше розуміння історії Церкви, але й стане першою складовою сучасного діалогу про релігійні, культурні та соціальні аспекти українського суспільства.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «церковне судочинство в Київській Церкві Х-XXI століть» виконується в рамках комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту родини і капеланства та науково-дослідного інституту канонічного права: «Християнська віра в Бога - парадигма духовних сил людини в кризових ситуаціях сучасного українського соціуму», термін виконання з 01.10.2022 року по 30.09.2025 року (затвердженої рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 15.09.2022 року).

**Об'єктом роботи** є судочинство Київської Церкви.

**Предметом роботи** є історія встановлення церковного судочинства у Візантійській Церкві. Собори Київської Церкви, як тло на якому виткалось сучасне церковне судочинство і канонічне право. ККСЦ, як один із фундаментальних стовпів побудови судочинства Київської Церкви. А також коментарі до ККСЦ і наукові праці видатних каноністів.

**Метою роботи** дослідити церковне судочинство Київської Церкви Х-XXI століть.

**Завданням дослідження є:**

- Розглянути формування судочинства у Візантійській Церкві;

- Описати поширення церковного судочинства на землях Київської Русі;
- Проаналізувати синоди, які відбувались під час розвитку Церкви на теренах сучасної України.
- Охарактеризувати діяльність компетентного суду;
- Розкрити спірні процеси;
- Розглянути карні процеси;
- Дослідити накладання кари позасудовим декретом;
- Висвітлити справи про визнання недійсності свячень;
- Розглянути подружні процеси;
- Зробити синтез *Motu proprio*: «*Mitis Iudex Dominus Iesus*» і «*Mitis et misericors Iesus*»

**Методи дослідження.** Окреслення проблеми та детальний аналіз, синтез, абстрагування, аналіз, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, класифікація.

**Матеріали дослідження.** У магістерській роботі використано офіційні джерела Церкви, книги публікації, статті, наукові дослідження, монографії, інтернет посилання українських науковців, істориків, богословів, зокрема каноністів отця доктора Віктора Поспішіла, Джорджа Недугатта. Також містяться матеріали із статей таких католицьких порталів, як: CREDO, RISU, La Santa Sede.

**Наукова новизна магістерської роботи** полягає у комплексному, детальному, багатогранному висвітленні теми. Науково узагальнено та систематизовано вчення Церкви про судочинство і його розвиток в Київській Церкві.

**Практичне значення.** Матеріали праці можна використовувати, як конспект для студентів вищих навчальних закладів, посилаючись в наукових дослідженнях та публікаціях, застосовувати в підготовці до статей, презентацій, есе, творів тощо. Матеріал можна використовувати у підготовці до наукових конференцій, виступів, презентацій тощо.

**Апробацію результатів дослідження** здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри богослов'я та кафедри соціально-гуманітарних дисциплін у 2023-2024 роках.

**Структура роботи.** Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел. У першому розділі висвітлено встановлення судочинства у Візантійській Церкві і його розвиток. У другому розділі охарактеризовано діяльність суду, спірні та карні процеси, зокрема справи про визнання недійсності свячень. У третьому розділі розглянуто подружні процеси, включаючи «*motu proprio*» Папи Франциска. Загальний обсяг роботи становить 118 сторінок.

## РОЗДІЛ 1

### ІСТОРІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЦЕРКОВНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Християнство – це релігія Любові, однак, після гріхопадіння людині стало важко боротися проти негідної поведінки і спокус. Ісус Христос надав владу церковній спільноті вирішувати спірні питання у її межах (пор. Мт. 18: 15-18). Протягом перших століть Церква розвивалася в умовах Римської імперії, де на високому рівні існувало «Римське право». Саме «Римське Право» Церква використала як основу свого канонічного права, яке було збагачене і розвинене Східними Церквами <sup>1</sup>.

Церковна судова система та механізми церковних покарань – це суттєві компоненти функціонування Церкви, які були регламентовані через ряд церковно-канонічних актів. Судові повноваження Церкви являють собою значущий інструмент для розширення її впливу як на духовність, так і на світських осіб. Окремі екуменічні собори (наприклад, Халкедонський Собор у 451 році) погрожували священникам усуненням від служіння, якщо вони уникали єпархіального суду або після нього звертались до світської влади. Іноді єпископи самі звертались до держави, зокрема у випадку, не визнання вироку свого суду <sup>2</sup>. Духовний суд спочатку був галуззю, в якій орган державного управління мав пріоритетний вплив, не враховуючи право на накладання епітимій. Проте в інші періоди розвитку системи цивільного права, повноваження Церкви як об'єкта і суб'єкта правових відносин змінювалися. Наприклад, у XI столітті духовний суд був визнаним значущим тільки в цивільних справах, хоча Церква доклала зусиль для його розширення на суміжні сфери. У цивільних справах, де були сторонами духовні особи (священники і

---

<sup>1</sup> Судочинство в українській Греко-Католицькій Церкві. Українська Греко-Католицька Церква.  
URL: <https://ugcc.ua/tribunal/> (дата звернення 13.11.2023).

<sup>2</sup> Schaff P. History of the Christian Church. New York, Grand Rapids, 1889. P. 74.

монахи), Юстиніан вже надавав юрисдикцію монахам. Згодом держава більш чітко регламентувала та розширювала судові повноваження Церкви.

### 1.1. Судочинство у Візантійській імперії

Під час правління імператора Іраклія було встановлено процедуру апеляції та надано єпископам право делегувати інших осіб для проведення розслідування<sup>3</sup>. Імператор Іраклій передав церковному судові кримінальні справи, учасниками яких були священники. Це надало змогу забрати духовенство з під юрисдикції світського суду. Проте, у разі доведення їхньої провини, застосовувалися дисциплінарні стягнення, передбачені світським судом, після найбільш серйозного покарання відповідно до церковної юрисдикції було усунення священника від священства та відлучення від Церкви. Ще одним привілеєм, наданим духовенству імператором Феодосієм, була заборона використовувати тортур щодо священників, які могли бути спробою змусити їх свідчити у світському суді<sup>4</sup>.

Епанагога віднімала у світських суддів компетенцію щодо розгляду справ, пов'язаних із духовними особами, окрім тих, які стосуються державної зради. Проте у Василіках відсутня новела Іраклія, яка містила у собі визначення Епанагоги, однак каноністи трактували це як чинне право. У 1028 році Патріарший Синод підтвердив, що справи, щодо духовних осіб, повинні розглядатись перед своїми єпископами, а єпископи, у свою чергу, перед митрополитами. Якщо особа духовного сану звернулася до світового суду, це призводило до усунення її від служіння. Було встановлено заборону для світського суду розглядати справи осіб з духовним станом, під загрозою санкцій від імператора та патріарха. У синодальному законі було посилення на закон, який був ухвалений імператором Константином VII, що забороняв світським

<sup>3</sup> Омельчук В. Судові повноваження Церкви та канонічні покарання у Візантійській імперії. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk\\_Volodymyr/Sudovi\\_povnovazhennia\\_Tserkvy\\_ta\\_kanonichni\\_pokarannia\\_u\\_Vizantiiskii\\_imperii/](https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk_Volodymyr/Sudovi_povnovazhennia_Tserkvy_ta_kanonichni_pokarannia_u_Vizantiiskii_imperii/) (дата звернення 26.10.2023).

<sup>4</sup> Schaff P. History of the Christian Church. New York, Grand Rapids, 1889. P. 74.

суддям розглядати справи осіб, які мали духовний сан <sup>5</sup>. Але часто були зловживання, щодо цих норм. Про це згадує Теодор Студит, він пише, що у таврійських монастирях монахів передавали на суд мирян і вказує, що це є грубим порушення норм права <sup>6</sup>.

Чим більше зростали повноваження церковних судів, тим більше росла і їхня корумпованість. Патріарх Константинополя Афанасій, згадує про корумпованість єпископів, які отримали місце у суді. Він зазначає, що «ні один з правителів не йде до суду, не схиливши їх до своєї користі <sup>7</sup>». Головною з причин корумпованості у таких судах була любов до грошолобства, тому судді були продажними: ті, які брали участь у засіданні, «часто суперечать один одному і до образ спускаються не заради справедливості, але щоб подання не даремно приносилися <sup>8</sup>». Пастирі, які вели ці суди, забували про своє основне покликання і дбали не про свою паству і про справедливість, а про обсяг коштів, які може вмістити їхня кишеня.

Можливість єпископа брати участь у справах міста перетворює його на представника міського управління перед імператором, до якого він має прямий доступ. Це також дає єпископові повноваження для контролю над цивільними посадовцями в провінціях <sup>9</sup>. Єпископ мав свого юрист-консультанта, так званого «екдика», який займався оформленням цивільних позовів за римським правом <sup>10</sup>.

Першим кодексом, до якого увійшли норми права, що регулювали внутрішньоцерковні відносини, був Кодекс Феодосія 438 р. Він поділявся на 16

<sup>5</sup> Омельчук В. Особливості еволюції канонічних актів у правовому просторі Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 18.

<sup>6</sup> Омельчук В. Податкові та адміністративні привілеї Церкви і монастирів Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 33.

<sup>7</sup> Мацелюх І. Правове регулювання внутрішньоцерковних відносин у джерелах римського та візантійського права. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Журнал «Юридична Україна». 2013. С. 22-28. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&image\\_file\\_name=PDF/urykr\\_2013\\_1\\_6.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/urykr_2013_1_6.pdf)

<sup>8</sup> Там само.

<sup>9</sup> Омельчук В. Церковно-монастирське землеволодіння у Візантійській імперії та його правові гарантії. Підприємництво, господарство і право. 2013. С.7.

<sup>10</sup> Омельчук В. Судові повноваження Церкви та канонічні покарання у Візантійській імперії. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk\\_Volodymyr/Sudovi\\_povnovazhennia\\_Tserkvy\\_ta\\_kanonichni\\_pokarannia\\_u\\_Vizantiiskii\\_imperii/](https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk_Volodymyr/Sudovi_povnovazhennia_Tserkvy_ta_kanonichni_pokarannia_u_Vizantiiskii_imperii/) (дата звернення 26.10.2023).

книг. Католицькому праву відведена остання книга під назвою «Про універсальну або Католицьку Церкву»<sup>11</sup>.

Церковні ієрархи були піддані різним покаранням за свою антицерковну діяльність, особливо за розкольніцькі дії. Канонічні акти також передбачали покарання за невідповідну виконавчу діяльність ієрархів у відношенні до їхніх обов'язків щодо єпархії. Це включало невідвідування соборів, які були скликані митрополитом, без вагомих причин. Проте, покарання зазвичай були невеликі, наприклад, легкі епітимії<sup>12</sup>. Також, було передбачено значні кари, включаючи відсторонення від Церкви. Часто ці покарання накладали єпископи із ініціативи світської влади. Наприклад, на Церковному Соборі 754 року осудженим прихильникам іконошанування оголосили анафему<sup>13</sup>. Але пізніше, коли троє єпископів прихильників іконоборства звернулися до Нікейського Собору 787 року, просивши про прощення та повернення до єднання з Церквою, їхнє прохання було вислухано після значних дискусії. Коли виникло питання щодо свячення священників, яких було висвячено за підтримки іконоборців, було вирішено, що їхнє письмове каяння є достатнім<sup>14</sup>. VII Вселенський Собор у Нікеї постановив під наказом написати всім єпископам і всьому духовенству зречення від своїх помилкових переконань<sup>15</sup>. Симватій був висланий Патріархом до Студійського монастиря під вартою на сім років через неправдиве обвинувачення церковного ієрарха Патра, у розтраті церковних коштів. Цей вирок був винесений за впливом Арефи<sup>16</sup>.

<sup>11</sup> Мацелюх І. Правове регулювання внутрішньоцерковних відносин у джерелах римського та візантійського права. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Журнал «Юридична Україна». 2013. С. 22-28. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&image\\_file\\_name=PDF/urykr\\_2013\\_1\\_6.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/urykr_2013_1_6.pdf)

<sup>12</sup> Омельчук В. Особливості еволюції канонічних актів у правовому просторі Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 19.

<sup>13</sup> Омельчук В. Церковно-монастирське землеволодіння у Візантійській імперії та його правові гарантії. Підприємництво, господарство і право. 2013. С. 7.

<sup>14</sup> Сорочан С., Домановської А. Барвисті брязкальця української візантиністики: «варварські» наслідування в очікуванні на варварів? (рецензія на: Балух В. Візантиністика. Курс лекцій. Чернівці: Книги - XXI, 2006. 606 с.) *Схід / Захід. Спеціальне видання*. Вип. 9-10. 2008. С. 208. URL: [https://keui.files.wordpress.com/2010/12/21\\_sorochan\\_domanovsky.pdf](https://keui.files.wordpress.com/2010/12/21_sorochan_domanovsky.pdf) (дата звернення: 26.10.2023).

<sup>15</sup> Омельчук В. Церковно-монастирське землеволодіння у Візантійській імперії та його правові гарантії. Підприємництво, господарство і право. 2013. С. 11.

<sup>16</sup> Омельчук В. Податкові та адміністративні привілеї Церкви і монастирів Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 54.

У церковних канонах також був визначений порядок накладення церковних покарань (таких як епітимія) і можливість їх оскарження. Аристин, коментуючи ці аспекти, вказував, що особи, які були відлучені від Церкви одним єпископом, не повинні бути прийняті іншим єпископом (за винятком ситуацій, коли покарання було накладено безпідставно через особистий конфлікт). Проводити апеляцію щодо рішення про відлучення можна було на соборах, які відбувалися на рівні єпархій. Скасуванню відлучення передували слідчі процедури, спрямовані на встановлення обставин відлучення. У цих процедурах опитували обидві сторони конфлікту<sup>17</sup>. Остаточне рішення приймалося спільно всіма єпископами під час Собору<sup>18</sup>.

Згідно з новелою Ісаака Комнина (1057-1059 рр.), єпископи та архієпископи, які проводили ці церемонії, не мали права стягувати за це більше ніж 7 золотих номісмів «з прийнятим зображенням мого царства»<sup>19</sup>. Також мита збиралися при хіротонії митрополитів і єпископів<sup>20</sup>. Того, хто отримував кошти за постриження, стали карати відлученням, під час правління Константинопольського Патріарха Афанасія I<sup>21</sup>.

У своєму посланні до Папи Римського Адріана, Константинопольський Патріарх Тарасій висловлює своє негативне ставлення, щодо симонії. Особи, які отримували священні свячення через сплату грошей або завдяки підтримці світської влади, підлягали не лише відстороненню від духовного кліру, але й виключенню з-поміж числа членів Церкви.

Санкції за симонію поширювалися на осіб, які були причетні до цього явища, включаючи представників кліру, які допомагали єпископові отримати священство за гроші, і мирян, які сприяли цій практиці. Зокрема, окружним

<sup>17</sup> Омельчук В. Особливості еволюції канонічних актів у правовому просторі Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 19.

<sup>18</sup> Там само.

<sup>19</sup> Омельчук В. Податкові та адміністративні привілеї Церкви і монастирів Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 34.

<sup>20</sup> Омельчук В. Судові повноваження Церкви та канонічні покарання у Візантійській імперії. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk\\_Volodymyr/Sudovi\\_povnovazhennia\\_Tserkvy\\_ta\\_kanonichni\\_pokarannia\\_u\\_Vizantiiskii\\_imperii/](https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk_Volodymyr/Sudovi_povnovazhennia_Tserkvy_ta_kanonichni_pokarannia_u_Vizantiiskii_imperii/) (дата звернення 26.10.2023).

<sup>21</sup> Острогорський Г. Історія Візантії. Львів: Літопис, 2002. С. 505. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Ostrogorskyi\\_Georg/Istoriia\\_Vizantii/](https://chtyvo.org.ua/authors/Ostrogorskyi_Georg/Istoriia_Vizantii/) (дата звернення 19.12.2023).

посланням Константинопольського Патріарха Геннадія такі особи підлягали анафемі, яка була особливо тяжкою церковною карою.

Відповідно до коментаря Аристена, священник, який був висвячений за гроші, разом із особою, яка надавала йому таку можливість, підлягав відстороненню від Церкви, як це передбачалося в правилі 29. Також, єпископ, який був посвячений під тиском представників світської влади, підлягав покаранню згідно з правилом 30 <sup>22</sup>.

Важливим інструментом поширення впливу Церкви, як на кліриків, так і на мирян виступали її судові повноваження. Духовний суд, якщо не зважати на право накладення епітимій, початково був сферою пріоритетного впливу органів державного управління. Проте, на різних етапах розвитку системи візантійського права змінюються повноваження Церкви, як об'єкта і суб'єкта правовідносин. Насамперед розширюються судові повноваження єпископа, який, окрім того отримує право нагляду над цивільними провінційними чиновниками. Розширенню судових прав єпископа сприяла передача йому у відання кримінальних справ, до яких були причетні священники. Окремі собори (зокрема Халкедонський Собор 451 р.) погрожували зміщенням священникам, які уникали єпископського суду, або після нього апелювали до світського. Інколи єпископи самі апелювали до держави (у випадку невизнання вироку їхнього суду) <sup>23</sup>. При здійсненні судової діяльності Візантійська Церква творчо використала пізньоантичні традиції судочинства та нормативного християнства. Взаємозв'язок норм церковного права зумовлював низку особливостей судочинства. Ідеологічний характер визначав функціональну спрямованість рішень церковних судів Візантії щодо єретиків та порушень канонічного характеру. Відповідно канонічні стягнення могли мати легкий (легкі епітимії) та тяжкий характер (зокрема відлучення від Церкви, тілесні ушкодження тощо). Утім, потребує додаткової уваги вплив Церкви на формування правосвідомості

---

<sup>22</sup> Омельчук В. Особливості еволюції канонічних актів у правовому просторі Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 19

<sup>23</sup> Там само.

у Візантійській імперії, її соціальні та профілактичні функції, співвідношення компетенцій світських та церковних судів <sup>24</sup>.

Ще з глибокої давнини на території сучасної України формувалась правова система. У скіфській державі існували норми, які захищали майно, життя, привілеї сім'ї і родоплемінної знаті. Володар мав владу над землями і встановлював над нею наглядачів, а земляни сліdkували за чітким порядком використання пасовищ.

У VII-V ст. до н. е. сусідами скіфів стали грецькі поселення. Закони і рішення народних зборів у греків були основними джерелами права <sup>25</sup>. Також, у їх час існували так звані «номофілаки» (стражі законів), попередники сучасних прокурорів, вони пильнували за порядком і виконанням законів на території держави. Крім номофілаків були також «продикти» (юридичні радники), які також виконували наглядові функції <sup>26</sup>.

Починаючи з часів Київської Русі, східне християнство суттєво вплинуло на формування основ українського державотворення: Церква освячувала інститути влади і права, а держава охороняла християнську віру. З появою християнства в Київській Русі церковне і світське право зберігали взаємозв'язок, тісно переплітаючись століттями. У зв'язку з чим необхідно звернутись до історичного досвіду взаємодії держави і Церкви з точки зору їх юридичних основ. Місце і спрямування діяльності Церкви в суспільстві визначали ранні правові інститути, окремої уваги заслуговує церковний суд як орган, який у визначеному процесуальному порядку на підставі норм церковного права здійснював функції судової влади в Церкві <sup>27</sup>.

Під впливом Візантії формувалася система церковних та канонічних покарань і стягнень на Київській Русі. Київський митрополит Іван II, грек за

<sup>24</sup> Омельчук В. Церковно-монастирське землеволодіння у Візантійській імперії та його правові гарантії. Підприємництво, господарство і право. 2013. С. 8.

<sup>25</sup> Каськів О. Руська Правда. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2012. С. 31-45. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/31-45> (дата звернення 13.11.2023).

<sup>26</sup> Там само.

<sup>27</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

походженням, встановив, що само настанова у ієрейський сан (висвячення в священники) може відбуватися лише за наявності переконливих доказів віри у відповідності претендента на цей сан, і це не повинно супроводжуватися обміном грошей чи втручанням світської влади. Єпископи, які відмовлялися взяти участь в соборі під керівництвом свого митрополита, отримували покарання, яке містилось у правилах 8 та 31. Також священнослужителям заборонялося служити службу без дозволу єпископа.

У Київській Русі, були враховані особливі обставини, які внесли власні корективи до деяких аспектів церковно-канонічного права, особливо стосовно покарань. На відміну від змісту Еклоги, Прохірона і інших текстів, які були включені до візантійських номоканонів та перекладені на слов'янську мову у «Законі Судного люду» і «Градському Законі», митрополит Іван II у своїх канонічних відповідях виключав можливість накладення покарань, таких як відсічення кінцівок або смертна кара. Іван II стверджував, що церковне право та вчення не передбачають таких стриманих заходів і кар. Він зазначав, що не слід накладати такі жорсткі покарання, як смертна кара або ампутація, оскільки церковне законодавство та вчення не передбачали таких кроків. У контексті Еклогу, за подібні релігійні злочини передбачалася «кара мечем» (Еклога, тит. XVII, 42, 43), або конфіскація майна і вигнання (Еклога, тит. XVII, 44) <sup>28</sup>.

Князівське законодавство на Київській Русі почалось формуватись у X столітті. Княгиня Ольга встановила пункти і норми для збору данини. Щодо фінансового і кримінального права, нововведення до них внесли статuti князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого. Але велике значення на формування права у Київській Русі мав збірник законів під назвою «Руська Правда», а також норми, які прийшли з права Візантії. Норми звичаєвого права були основним джерелом «Руської правди» <sup>29</sup>.

Діяльність церковного суду тісно пов'язана з внутрішніми засадами розвитку Церкви та її становищем у державі. Ця діяльність мала кілька періодів,

<sup>28</sup> Омельчук В. Податкові та адміністративні привілеї Церкви і монастирів Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 34.

<sup>29</sup> Касків О. Руська Правда. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2012. С. 31-45. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/31-45> (дата звернення 13.11.2023).

початковим з яких є період появи та організаційного-правового оформлення Церкви в Київській Русі. Протягом цього періоду виникає і набуває широкого розвитку церковна судова юрисдикція, яка базується на нормах канонічного права, основи якого Церква на Русі отримала із Візантії. Розвиток вітчизняної правової системи був сприйнятий, як один з елементів церковної організації візантійської Церкви, проте, це не було результатом появи церковного суду в Київській Русі. Законодавство Східної християнської Церкви та норми візантійського права були покладені в основу юрисдикційної церковної системи з уже усталеною юрисдикцією церковних судів у цивільних і кримінальних справах, яка зазнала певних змін під впливом давньоруського місцевого права та звичаїв <sup>30</sup>.

У 988 році, разом з прийняттям християнства на Русі, були впроваджені церковні закони, які пізніше стали відомі як «Статут Володимира» або «Статут Володимира Святославовича» (X століття), а також «Церковний статут Ярослава Мудрого». Ці статuti були джерелом встановлення церковного суду, який розглядав різні справи, включаючи випадки чаклунства та дотримання стародавніх вірувань і поганських обрядів. Церковний суд був відповідальний за розгляд справ, пов'язаних із злочинами проти християнства, правопорушеннями духовенства, а також за багатьма справами простих громадян, включаючи порушення моральних норм, розпусту, сімейні конфлікти тощо <sup>31</sup>.

Зважаючи на дуже розлогий перелік осіб, які підлягають церковному суду, ми повинні пам'ятати і про те, кому цей «Устав» був адресований <sup>32</sup>.

Конкуренція норм Руської Правди існувала у справах про спадкування. Вона регулювала питання спадкування, також норм церковних статутів, які упорядковували відносини по спадкуванню. Юрисдикція церковного суду у

<sup>30</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

<sup>31</sup> Діяльність судових установ в період Київської Русі. Апеляційний суд Волинської області. URL: [https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro\\_sud/15/1](https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro_sud/15/1) (дата звернення: 26.10.2023).

<sup>32</sup> Чокалюк С. Запровадження християнства та церковний суд на Русі за «Уставом святого Володимира». *Труди Київської Духовної Академії*. №15. 2015 С. 447. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/tkda\\_2015\\_15\\_31.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tkda_2015_15_31.pdf)

справах про спадкування розповсюджувалась лише стосовно поділу майна між дітьми від різних шлюбів та між братами і сестрами від першого шлюбу, вона не впливала на всі правовідносини, оскільки дані справи найбільше стосувались сфери моралі та не були виписані в Руській Правді <sup>33</sup>.

У Руській правді було закріплено традиційні процедури упіймання злодія та розшуку вбивці. Вона визначала три стадії (етапи) досудового процесу: «заклич», «звід» та «гоніння сліду». Отримані результати під час проведення «зводу» і «гоніння сліду» були підставою для прийняття судового рішення <sup>34</sup>.

В Київській Русі розшук злочинця здійснювався родичами потерпілого і самим потерпілим, це вказує на приватноправовий характер судового процесу <sup>35</sup>.

«Заклич» – це була перша стадія судового процесу. Саме ця стадія була одним із засобів розшуку злодія або особи, яка незаконно привласнила чужу річ, проте, річ мала мати цілком визначені індивідуальні ознаки.

Про зникнення майна і початок пошуку викрадача оголошували публічно (звичайно на торгу), саме у цьому полягала дана стадія. Для повернення викраденого давався триденний термін, після закінчення якого особа повинна була повернути майно, якщо у неї виявляли шукані речі, і вважалась винною. Якщо ж особа була невинною, то повинна була довести законність придбання речі і сплатити власнику винагороду в розмірі трьох гривень. Якщо річ знаходили до закінчення триденного терміну, то винного не карали.

Якщо потерпілий виявляв пропажу майна або холопа не відразу, а після якогось часу, коли «гарячих слідів» уже не було, він все одно повинен був зробити заяву про крадіжку. Після оголошення про крадіжку хазяїн зниклої речі міг самостійно вилучати її у всякого, у кого він її виявить. Судових процедур при цьому не було передбачено.

<sup>33</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

<sup>34</sup> Суд і судочинство в Київській Русі. Юридичний портал. URL: <http://megoinfo.info/суд-і-судочинство-в-київській-русі?page=4> (дата звернення: 30.10.2024).

<sup>35</sup> Терлюк І. Історія держави і права України. Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2011. С. 645.

Особа, у якої знаходили втрачену річ, вважалась відповідачем і повинна була повернути цю річ і заплатити потерпілому за образу штраф <sup>36</sup>.

«Звід» – особлива форма виявлення втраченого майна передбачена у Руській Правді. Якщо в особи, що заявила себе сумлінним набувачем після «закличу» виявляється зникла річ, то починається звід <sup>37</sup>.

Коротко кажучи, це була процедура розшукування особи, яка незаконно привласнила чужу річ, і повернення вкраденого майна (речі) її власнику. «Звід» відбувався у двох випадках: 1) коли річ знаходилася до «закличу», тобто коли її відшукували до того, як минули три дні після «закличу»; 2) коли річ була знайдена в чужому місці чи миру, а особа заперечувала недобросовісність її придбання, хоч річ була виявлена у неї.

Ця процедура закінчувалась тоді, коли знаходили людину, яка не могла пояснити, яким чином украдена річ потрапила до неї. Така людина визнавалася злодієм з усіма наслідками, що випливали з цього. Власник речі вів «звід» тільки до третьої особи у випадках, коли злодія треба було шукати за межами міста. Ця особа отримувала право продовжувати «звід», проте, була зобов'язана сплатити власнику вартість речі.

Якщо «звід» приводив до кордонів держави або закінчувався тим, що власник речі не міг назвати особу, у якої придбав украдену річ, добросовісний покупець міг відвести від себе звинувачення в крадіжці, виставивши двох свідків покупки або митника, у присутності яких здійснювалася покупка <sup>38</sup>.

«Гоніння сліду», тобто пошук злочинця за його слідами, було специфічною процесуальною формою досудової підготовки справи <sup>39</sup>.

Ця процесуальна форма давала змогу отримати очевидні докази провини і виявити злочинця. Порядок судочинства був таким самим, як і при упійманні

<sup>36</sup> Стецюк Б. Досудова стадія юридичного процесу в Давньоруській державі. Публічне право. 2012. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILE=&2\\_S21STR=FP\\_index.htm](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm) 2012\_2\_106

<sup>37</sup> Суд і судочинство в Київській Русі. Юридичний портал. URL: <http://megoinfo.info/суд-і-судочинство-в-київській-русі?page=4> (дата звернення: 30.10.2024).

<sup>38</sup> Гончаренко. К. Хрестоматія з історії держави і права України. З найдавніших часів до початку XX ст. 1997. С. 32.

<sup>39</sup> Там само, с. 35.

злочинця «при лице». Якщо ж сліди злочинця у процесі розшуку будуть втрачені, то відповідальність за злочин нестиме спільнота, на землі якої втрачено слід. Ця спільнота повинна «отсочити від себе слід» (вказати його продовження) або видати злочинця. Розслідування припинялося коли слід був втрачений в степу або біля великої дороги.

Важливо зазначити, що «гоніння сліду» як процесуальна дія, спрямована на викриття і розшук злочинця, по своїй суті була прадавнім способом колективної взаємодопомоги міських і сільських громад. Первинним соціально-господарським осередком суспільства, впродовж багатьох віків, на Русі була саме община (чи її похідні: артіль, товариство). На утримання професіоналів держава не мала коштів, тому всіляко прагнула перекласти на суспільство частину своїх повноважень, майже тисячу років застосовувався розшук злочинців силами общини <sup>40</sup>.

Князь Володимир був першим хто здійснив часткову перевірку поганського права і усучаснив його, підкоривши засадам і вимогам нової християнської релігії. Головним об'єктом «Руської правди» була людина. Карний кодекс «Руської правди» був спрямований до її вільних і невільних переступів. Судочинство у ній змальовано більш гуманно: «Не вбивайте і не наказуйте вбивати нікого, хоч буде повинний смерті» <sup>41</sup>, «Не дозволяй, щоб сильний нищив слабого» <sup>42</sup>. Вона була чинною протягом багатьох століть і пережила Давньоруську державу у якій виникла <sup>43</sup>.

Під час правління Ярослава Мудрого відбулося об'єднання різних територій Київської Русі, що призвело до інтенсивного розвитку державності. Під час його правління була утворена перша кодифікована збірка законів, яка діяла на всій території Київської Русі, назва цієї збірки «Руська Правда». Вона відзначалася перетворенням звичаїв у норми процесуального права. Судовий

<sup>40</sup> Суд і судочинство в Київській Русі. Юридичний портал. URL: <http://mego.info/суд-і-судочинство-в-київській-русі?page=4> (дата зверення: 30.10.2024).

<sup>41</sup> Руська Правда. Ізборник. Переклав В. Яременко. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата зверення: 25.09.2024).

<sup>42</sup> Там само.

<sup>43</sup> Каськів О. Богослужбові книги Київської Церкви - джерело партикулярного права. Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. 2022. С. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.2>.

процес був заснований на принципі конфронтації. Основними видами доказів були власні зізнання, свідчення свідків, суди божі, присяга, жереб, а також зовнішні ознаки.

З необхідністю охорони Церкви та утвердженню основ християнської віри, після введення християнства, була пов'язана в першу чергу поява кримінальної сфери юрисдикції церковного суду. Обсяг кримінальних злочинів, підсудних церковному суду в перші століття після введення християнства був особливо широким, проте, поступово звужувався шляхом передачі більшості справ до інших судів. Певна кількість цивільних справ, особливо в сімейно-шлюбній сфері, довгий час належала до компетенції Церкви <sup>44</sup>.

Перший Собор, який відбувся у Київській Церкві був скликаний 1051 року. На цьому соборі основним рішенням було поставлення Київського митрополита. І ним став Іларіон. Його обрали без погодження із Константинопольським Патріархом. Іларіон був одним з найближчих людей князя Ярослава. Вони разом взяли за зразок візантійське державно-церковне право та застосували його для потреб власної держави, це зазначає «Устав князя Володимира» <sup>45</sup>.

У Статуті князя Володимира Святославовича вперше появилось слово «суд» за історію Київської Русі. Цей Статут має назву «Про десятини, суди і людей церковних». Оскільки жодного більш раннього юридичного документа, в якому згадувалося б слово «суд», не знайдено, то саме цей Статут визнається початком розрізнення між церковним судом та княжою владою на території України <sup>46</sup>.

Природа церковного суду ділиться на: суд внутрішній (суд на сповіді) та зовнішній, формальний суд. Суд внутрішній, який стосується внутрішнього духовного життя людини, не входить до сфери права. Внутрішній суд підлягає

<sup>44</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

<sup>45</sup> Касків О. Собори Київської Церкви 1050-1590 рр. як один із елементів правотворення. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2017. С. 45-60. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/123> (дата звернення: 13.11.2023).

<sup>46</sup> Діяльність судових установ в період Київської Русі. Апеляційний суд Волинської області. URL: [https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro\\_sud/15/1](https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro_sud/15/1) (дата звернення: 26.10.2023).

таємному суду духівника без здійснення процесу судочинства. Предметом розгляду зовнішнього, формального суду Церкви були проступки кліриків пов'язані з порушеннями своїх службових обов'язків, які тягнули за собою публічне вирішення справи. У період Київської Русі, предметна та персональна юрисдикція Церкви була особливо широкою. Маючи власну спеціальну юрисдикцію, судоустрій та своєрідний процес судочинства, саме тут церковний суд був одним з видів особливих судів <sup>47</sup>.

Другий собор у Київській Русі був скликаний князем Ізяславом 1147 року. На ньому поставлено митрополитом Клима Смолятича. Іпатіївський літопис зазначає, що він був чернець, книжник і філософ, якого ще не було в руській землі. Клим залишив після себе багато писань. Вибір собору не схвалив Константинопольський Патріарх, оскільки Клим не був греком і це був крок до автокефалії Київської Церкви. Але це не завадило митрополиту Климу провадити своє правління.

Третій собор відбувся 1168 року. На ньому було розглянуто питання постів у середу і п'ятницю, якщо на ці дні припадають Господські або Богородичні свята. Ієрархи мали інший підхід від греків, щодо вирішення цієї справи тому посту не дотримувались <sup>48</sup>.

Церковний суд в Київській Русі мав наступні особливості:

а) Першою з особливостей була наявність особливих джерел права – церковні суди під час розгляду і вирішення справ використовували, в першу чергу, норми канонічного права, які містились в церковних джерелах, а також норми світського князівського законодавства і постанови вищих органів та посадових осіб церковної ієрархії;

б) Другою особливістю була наявність чітко визначеної, нормативно-закріпленої судової юрисдикції – єдиним судом із власною чітко визначеною

<sup>47</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

<sup>48</sup> Касків О. Собори Київської Церкви 1050-1590 рр. як один із елементів правотворення. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2017. С. 45-60. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/123> (дата звернення: 13.11.2023).

юрисдикцією у Київській Русі був церковний суд, тому що серед інших судових органів юрисдикція не розмежовувалась. Юрисдикцію церковного суду поділялась на територіальну, персональну (за колом осіб) та предметну (за колом справ);

в) Третя особливість – це склад суду. Правосуддя у церковному суді мали право здійснювати лише особи духовного звання, це було передбачено загальним правилом. Церковне судочинство відрізнялось від світського за складом суддів, що були уповноважені для розгляду підсудних Церкві справ;

г) Четвертою особливістю був двоякий характер церковного суду. З одного боку, церковний суд виступав на рівні із судом світським, але лише в межах чітко окресленої державою юрисдикції, а з другого, як суто церковна установа, що мала за головну свою ціль виправлення винного та спасіння його душі. Як суд з цивільною та кримінальною юрисдикцією церковний суд прирівнювався за діяльністю до княжого суду, внаслідок чого практика церковного суду мала узгоджуватись зі світською практикою. Як церковний орган, він мав у своєму розпорядженні низку дисциплінарних заходів;

д) П'ятою особливістю була можливість застосування поряд з грошовими стягненнями й спеціальних церковних санкцій <sup>49</sup>.

Четвертий собор у Київській Церкві відбувся 1274 року, за митрополита Кирила III. Основним питанням були татарські навали, які завдавали величезної шкоди. Через це було масове відступництво від церковного законодавства. Практикувалась симонія, пастирі не пильнували за своїм стадом, ширились поганські звичаї і єресі, було відсутнє належне повчання. Митрополит Кирило назвав навали Божою карою за недотримання Божих Законів. На Соборі було заборонено дияконам служити проскомидію, засуджено симонію, кулачні бої, поганські звичаї <sup>50</sup>. Також собор звернув окрему увагу на здійснення таїнств:

<sup>49</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

<sup>50</sup> Каськів О. Собори Київської Церкви 1050-1590 рр. як один із елементів правотворення. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2017. С. 45-60. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/123> (дата звернення: 13.11.2023).

1. Хрещення звершується через занурення.
2. При Миропомазанні не змішується миро і елей.
3. Таїнство Подружжя здійснюється, як і для багатих, так і для бідних.

Внутрішньоцерковні відносини регламентувались приписами, які виходили безпосередньо від самої Церкви; до них відносились постанови соборів, канонічні відповіді і правила руських ієрархів, канонічні послання архієреїв, повчання єпископів тощо <sup>51</sup>.

П'ятий собор відбувся 1284 р. у Києві, який скликав митрополит Максим по причині відносин між духовенством і татарами <sup>52</sup>.

Пільгові грамоти, котрі видавались ханами на користь Церкви під час татаро-монгольської навали називались ханськими ярликами. Вони за змістом встановлювали такі права і привілеї Церкви: 1) святість і недоторканність віри, богослужіння і законів Руської Церкви були під охороною цих ярликів; 2) недоторканність усіх осіб духовного звання, а також усіх церковних людей, тобто мирян, що знаходились у церковному віданні та всіх, хто проживав на церковних землях, забезпечувалась цими ярликами, і насамкінець вони засвідчували недоторканність усього церковного майна; 3) звільняли все духовенство та церковних людей і церковне майно від будь-якого роду податків, мита та повинностей; 4) духовенство і церковні люди були звільнені від відповідальності перед судами в усіх справах і світською владою. Особливої уваги заслуговує те, що вони звільняли навіть від кримінальних справ (не виключаючи розбій і вбивство, які були тяжкими кримінальними злочинами). Такого виду злочини були підпорядковані тільки церковним судам і владі церковній. Дотримання правил, які містились у ханських ярликах, охоронялось ханською владою, яка у свою чергу встановлювала санкції за їх порушення аж до смертної кари. Одними з небагатьох джерел, що зберегли уривчасті свідчення

<sup>51</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

<sup>52</sup> Каськів О. Собори Київської Церкви 1050-1590 рр. як один із елементів правотворення. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2017. С. 45-60. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/123> (дата звернення: 13.11.2023).

про юридичне і майнове становище Церкви в XIII-XIV ст. на теренах сучасної України, були саме Ханські ярлики <sup>53</sup>.

Основними джерелами права за історію Київської Русі були Номоканони, Кормчі Книги, устави князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, а також рішення синодів та соборів <sup>54</sup>.

Згодом на основі «Уставу Ярослава» постав і знаменитий «Свиток Ярослава» – цілком оригінальна, як встановлено, пам'ятка, що тільки у вступній частині має текстологічний зв'язок з уставом Ярослава. Він закріплював за Церквою право духовного суду тільки у справах розлучень, розпусти та єресей, натомість бояри-шляхтичі були винесені за рамки єпископської юрисдикції й підлягали судові вищої, державно-монархічної інстанції. Зокрема, великокняжі підтвердження «Свитку» 1499 і 1502 рр. уточнювали, що коадютор парафії не має права усувати священника з Церкви без згоди місцевого православного ієрарха <sup>55</sup>.

Правоздатність, яку мали учасники правовідносин, була різна за обсягом. Вона залежала від статі і суспільного становища. Деякими особливостями юридичних санкцій характеризується метод правового регулювання давньоруського світського права. Кримінальне і цивільне правопорушення не розрізнялися, про це свідчать пам'ятки права. Види покарання пройшли історичний розвиток від помсти до можливості грошового викупу, кримінального покарання та пов'язувались з метою <sup>56</sup>.

<sup>53</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

<sup>54</sup> Каськів О. Богослужбові книги Київської Церкви - джерело партикулярного права. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2022. С. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.2>.

<sup>55</sup> Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII-XVIII століть: Організаційна структура та правовий статус: монографія. Львів: УКУ, 2010. С 322. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias\\_Ihor/Halytska\\_Lvivska\\_iepark\\_hiiia\\_XII\\_-\\_XVIII\\_st/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias_Ihor/Halytska_Lvivska_iepark_hiiia_XII_-_XVIII_st/)

<sup>56</sup> Федоренко Т. Вплив християнства на формування правової системи Київської Русі з кінця X по 40-ві роки XIII століття. Автореферат. Київ, 2001. С. 14. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2001/01ftmkrs.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2001/01ftmkrs.zip)

1311 року в Переяславі Заліському був скликаний шостий собор, за розпорядженням Константинопольського Патріарха. Йшлося про симонію з боку київського митрополита Петра, але на соборі його виправдали.

Головною причиною скликання соборів в періоді 1328-1345 років, було вибір ієрархів на кафедри Володимирської і Галицької (обрали – Атаназія і Теодора), виборів Луцького, Брянського, Чернівецького і Смоленського єпископів<sup>57</sup>.

У церковному суді існувало дві сфери персональної церковної юрисдикції – широка і вузька. У цивільних і кримінальних справах, які були визначені у церковних статутах та канонічних пам'ятках, все населення було підсудне широкій юрисдикції церковного суду. Проте, існувала і вузька юрисдикція, персональна, вона включала осіб, які були підсудні Церкві в усіх справах між собою, ці особи поділялись на три групи:

1. Найперше особи, котрі належали до духовного сану. Вони були підсудні в усіх справах, за деяким винятком особливо тяжких кримінальних злочинів. Встановлювалась заборона для осіб духовного сану звертатись до світських судових органів для вирішення спірних справ, тому справи, щодо духовних осіб вирішував Церковний суд. Також, в законодавстві Східної християнської Церкви була присутня заборона, яка не дозволяла державі втручатись у суд Церкви. Така ж сама заборона була присутня і в князівських церковних статутах Володимира Святославовича та Ярослава Мудрого. Покликаючись на неї всі справи осіб духовного звання підлягали суду єпископа;

2. Далі слідують світські особи, миряни. Вони в силу свого відношення до Церкви, прирівнювались до «церковних людей». У цей перелік входять люди, які пов'язані з Церквою і церковною доброчинністю, особи, які працюють на користь Церкви, різні групи населення, що перебували під патронатом Церкви (задушні люди, ізгої, прощеники, прикладники). Це були найменш захищені

<sup>57</sup> Каськів О. Собори Київської Церкви 1050-1590 рр. як один із елементів правотворення. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2017. С. 45-60. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/123> (дата звернення: 13.11.2023).

верстви населення, які потребували правового захисту і саме це захист намагалась дати Церква;

3. Третя категорія – це населення, що проживало на землях, які належали Церкві в справах між собою. Завдяки широкій юрисдикції церковного суду, за якою йому було підсудне все населення, діяльність суду поширювалась на дві основні сфери – цивільну та кримінальну <sup>58</sup>.

## 1.2. Розвиток судочинства на основі рішень соборів і синодів XV-XX століть

У 1439-1440 роках відбувся Ферраро-Флорентійський собор, який увінчався унією. Проте, її не прийняло багато візантійців. Вона переважно так і залишилась на папері.

У соборі брав участь київський митрополит Ісидор, який палко виступав за унію, був одним з шести головних промовців від східних православних патріархів і представляв Русь. За участь в соборі й активну прихильність унії Римський Папа Євген IV дав йому титул кардинала <sup>59</sup>.

Неабияке значення мав також привілей князя Александра від 20 березня 1499 р., що, ґрунтуючись на представленому київським митрополитом-електом Йосифом «Свиткові Ярослава», гарантував Руській Церкві недоторканість духовного суду й церковних доходів, виключну юрисдикцію православних владик над «християнами грецького обряду» та забороняв втручання світських осіб у внутрішньоцерковне життя <sup>60</sup>.

<sup>58</sup> Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С. 23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)

<sup>59</sup> Хотин Р. Флорентійська унія. Радіо Свобода, 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mytropolyt-kyivskiy-isidor-konstantynopol/32430645.html> (дата звернення: 14.12.2023).

<sup>60</sup> Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII-XVIII століть: Організаційна структура та правовий статус: монографія. Львів: УКУ, 2010. С 327. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias\\_Ihor/Halytska\\_Lvivska\\_iepark\\_hija\\_XII\\_-\\_XVIII\\_st/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias_Ihor/Halytska_Lvivska_iepark_hija_XII_-_XVIII_st/)

1509 року був скликаний собор у Вільно. Скликав київський митрополит Йосип II. Причина: втручання цивільних осіб у духовні справи, засудження симонії і патронату. Собор заборонив отцям переходити з єпархії в єпархію без попередження свого ієрарха. Також він заборонив ченцям переходити з монастиря в монастир. За непослух князя щодо єпископа, ієрарх за згодою собору єпископів міг відлучити його від Церкви, в особливий спосіб це стосувалося захоплення церковної власності силою. Саме Віленський Собор і його успішні рішення був найважливішою справою виконання уряду митрополита Йосифа II Солтана. За це митрополит Йосиф здобув собі пошану і у своїх, і в чужих. Він до свого титулу «Київський» долучив ще й «Галицький», призначивши до Галича свого намісника, чим поклав шлях до відновлення Галицької єпархії, а згодом і Митрополії<sup>61</sup>.

Розвиток юрисдикції церковного суду в цивільних справах сприяв проникненню основ візантійського права до правової системи, проте через неможливість застосування положень останнього без змін став визначальним фактором для створення основ вітчизняного сімейно-шлюбного законодавства.

До цивільної сфери юрисдикції церковного суду відносились передусім справи, що стосувались шлюбно-сімейних відносин та деякі справи по успадкуванню. Перша категорія справ була найвагомішою, до якої відносились справи про припинення шлюбу та визнання його недійсним.

Суд виконував функцію посередника між позивачами. Головна роль належала позивачу, з ініціативи якого розпочалось судочинство. Саме він і був обвинувачем. Значення мали речові докази, власне видоків (показань) та послухів (зізнань). Виголос рішення був усним, а виконання негайним. Щодо церковного права то в «Руській правді», містяться норми які пояснюють моральні і подружні стосунки серед вірних. Покарання у ній передбачало

---

<sup>61</sup> Каськів О. Собори Київської Церкви 1050-1590 рр. як один із елементів правотворення. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2017. С. 45-60.  
URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/123> (дата звернення: 13.11.2023).

грошові виплати, тілесних покарань не було, за винятком, щодо холопів які побили вільну людину. Також не було смертної кари <sup>62</sup>.

До завершення XIV століття, правосуддя в регіоні України, який включався в склад Литовського князівства, схоже було на систему, що існувала в епоху княжої доби. Повна влада суду знаходилася в компетенції адміністративних органів, і суддями були Великий князь або тіун, який діяв як представник князя на суді, волостелі, тисяцькі, посадники, феодалы та їх помічники. Церква також мала вплив на судову компетенцію, існували церковні, духовні та домініальні суди <sup>63</sup>.

До компетенції церковних судів належали духовні (морально-етичні) справи як кліриків, так і мирян. Вони розглядали також конфліктні ситуації, що стосувалися чарівництва, забобонів, ворожби тощо. справи, котрі вирішувалися в єпископській канцелярії, поділялися на надвірні (*causae curiales*) та задвірні (*causae postcuriales*) <sup>64</sup>.

Поштовхом для змін в Україні стала Берестейська Унія. Київська Церква – мікрокосм Вселенської Церкви. Непорушність східного обряду описана у актах цієї унії, і Папа Климентій VIII ствердив цю непорушність. Але частина єпископів критично поставилась до унії. Тому духовенство поділилось на з'єдинених (православних, які прийняли унію) і не з'єдинених (православних, які її не прийняли) <sup>65</sup>.

Постанови Берестейських Синодів беруть за основу рішення Флорентійського Собору і багато в дечому до них подібні, хоч і немало від них різняться. Як Флорентійський Собор, так і Берестейські Синоди, велися у формі договору між двома партнерами – двома помісними Церквами:

<sup>62</sup> Каськів О. Богослужбові книги Київської Церкви - джерело партикулярного права. Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. 2022. С. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.2>.

<sup>63</sup> Апеляційний суд Волинської області. Діяльність судових установ в період Київської Русі. URL: [https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro\\_sud/15/1](https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro_sud/15/1) (дата звернення 26.10.2023).

<sup>64</sup> Скочильс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: Організаційна структура та правовий статус: монографія. Львів: УКУ, 2010. С. 453. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias\\_Ihor/Halytska\\_Lvivska\\_iepark\\_hiiia\\_XII\\_-\\_XVIII\\_st/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias_Ihor/Halytska_Lvivska_iepark_hiiia_XII_-_XVIII_st/)

<sup>65</sup> Онищук І. Замойський синод 1720 р. – вимога часу чи порятунок Київської Церкви? Івано-Франківська теологічна академія. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/277/310> (дата звернення: 13.11.2023).

Константинопольською і Римською у Флоренції, а Київською і Римською у Бересті. Рішення опирались на принцип узгодження спірних питань.

Берестейські Синоди, які відбувались від 1590 до 1596 року займали найвизначніше місце в процесі помісної самоуправи, зв'язаної з соборною діяльністю. Головним спірним питанням, не була зверхність Римського архиєрея над помісними Церквами. Приймалося її як уже вирішену справу, а публічне визнання тої зверхності ставало немов виявом і завершенням взаємної згоди.

З юридичних частин прийнятих в остаточних рішеннях Берестейського синоду 1595 року найбільш вагомим є 11-ий артикул, де вимагається, щоб єпископів висвячувано без інтервенції Римського престолу, а тільки Київський митрополит повинен скласти заяву послуху Римському архиєреєві <sup>66</sup>. Постанови Берестейських синодів стали ґрунтом церковно-суспільних відносин <sup>67</sup>.

Після Берестейської унії 1596 р. королівським привілеєм від 15 грудня того ж року всі церковні бенефіції та правові прерогативи формально були «приписані» тій частині Руської Церкви, яка визнала верховенство Риму <sup>68</sup>.

Справжньою проблемою, як у Флоренції, так і в Бересті, було збереження індивідуальності помісних Церков Константинополя чи Києва під спільним верховним проводом Римського архиєрея <sup>69</sup>.

Важливо також згадати Кобринський синод 1626 року <sup>70</sup>. Митрополит Рутський, який скликав цей синод, звів до основних п'ятьох перешкод, котрі не дозволяли уніатській Церкві розвиватися <sup>71</sup>.

1) Перша причина – це сильна опозиція православних братів і протестантів.

<sup>66</sup> Мончак І. Помісність Київської Церкви на Берестейських синодах. Релігійно-інформаційна служба України. 2013. URL: [https://risu.ua/o-d-r-igor-monchak-pomisnist-kijivskoj-cerkvi-na-beresteyskih-sinodah\\_n62417](https://risu.ua/o-d-r-igor-monchak-pomisnist-kijivskoj-cerkvi-na-beresteyskih-sinodah_n62417) (дата зверення: 13.12.2023).

<sup>67</sup> Грушевський М., Левицький О. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI–XVIII ст. Львів, 1900. С. 9. URL: <https://journals.com.ua/books/istoriya/12260-rozvidki-pro-cerkovni-vidnosini-na-ukraini-rusi-xvi-xviii.html>

<sup>68</sup> Сковичас І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: Організаційна структура та правовий статус: монографія. Львів: УКУ, 2010. С. 326. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skovychas\\_Ihor/Halytska\\_Lvivska\\_iepark\\_hija\\_XII\\_-\\_XVIII\\_st/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skovychas_Ihor/Halytska_Lvivska_iepark_hija_XII_-_XVIII_st/)

<sup>69</sup> Мончак І. Помісність Київської Церкви на Берестейських синодах. Релігійно-інформаційна служба України. 2013. URL: [https://risu.ua/o-d-r-igor-monchak-pomisnist-kijivskoj-cerkvi-na-beresteyskih-sinodah\\_n62417](https://risu.ua/o-d-r-igor-monchak-pomisnist-kijivskoj-cerkvi-na-beresteyskih-sinodah_n62417) (дата зверення: 13.12.2023).

<sup>70</sup> Каськів О. Перший помісний синод з'єдиненої Церкви. Рим: Альма Матер, 1997. С. 69.

<sup>71</sup> Мудрий С. Нарис Історії Церкви в Україні. Рим, 1990. С. 238.

- 2) Байдужість католиків і брак допомоги, а часом і відверта ворожість польських світських і духовних католицьких кіл. Вони ставали такими з рації політики, неприхильності і погорди до русинів та фальшивих поглядів на єдність Церкви, підносячи закиди, що Унія стала причиною заворушень у державі, що православні ще більше утвердилися у ненависті до католицької Церкви, що вона не поступає вперед і не розвивається серед населення і шляхти; що краще було б мати в Божій Церкві один лише обряд, а не більше тощо <sup>72</sup>;
- 3) Головна перешкода в ті часи – це загроза переходу на латинський обряд у Польсько-Литовській державі, актами Берестейського порозуміння були дані державні і церковні гарантії для збереження руського обряду;
- 4) Підозри у нещирості Латинської Церкви, яка на словах визнавала Східну Церкву як рівну у правах з Латинською, а реально старалася її применшити, а то й дозволити її знищити, відбираючи в неї маєтки, пошану, владу, державне визнання і призначені духовенству і єпископам права <sup>73</sup>;
- 5) Великий брак засобів для оборони і розвитку уніатської Церкви <sup>74</sup>.  
Синод ухвалив 16 артикулів, які розглядали різні ділянки життя духовенства. Зокрема:
  - а) На першому місці стояла справа виховання клиру (арт. 3), підготовка до священничого стану;
  - б) Синод доручив єпископам, щоб на єпархіальних синодах в єпископських куріях було складено на перевиховання оригінали різних церковних фундацій, за відповідною посвідкою єпископа; також єпископи мають щорічно подавати митрополитові звіт про стан єпархії тощо (арт. 9);
  - в) Забороняється поставляти двох священників до однієї і тої самої парафії, хіба парафія була б дуже велика так, що треба її поділити (арт. 10);

<sup>72</sup> Великий А. З літопису християнської України, Т. V. Рим, 2000. С. 29.

<sup>73</sup> Мудрий С. Нарис Історії Церкви в Україні. Рим, 1990. С. 239.

<sup>74</sup> Каськів О. Перший помісний синод з'єдиненої Церкви. Рим: Альма Матер, 1997. С. 67-68.

- г) Єпископи повинні старатися, щоб викорінити явища церковної симонії, тобто купувати церковні уряди і служіння у короля, магнатів. Також синод забороняє уділяти Св.Тайни за гроші, але тільки приймати добровільні пожертви (арт. 7);
- д) Також, заборонялися потаємні подружжя, а також заборона священникам вінчати не на своїй території (арт. 4);
- е) Синод забороняє ченцям самотійно старатися про парафії, вони мусять мати письмовий дозвіл від своїх настоятелів (арт. 12);
- ж) Священникам забороняється утримувати будь-який уряд у монастирях <sup>75</sup>.

Духовний суд у Львівській єпархії XVI-XVII ст., поєднував прерогативи чотирьох тісно пов'язаних між собою органів церковного управління – єпархіального крилосу (капітули), єпископської консисторії та уряду генерального намісника. Остаточні функції духовного суду та засади його функціонування установив львівський єпископ Йосиф Шумлянський в останній третині XVII ст. У цей самий період добре організоване церковне судочинство стає звичною еклезіальною практикою в Греко-Католицькій Церкві (зокрема у Вільні), де за митрополита Кипріяна Жоховського (1674-1693), і його наступника Лева Шлюбича-Заленського (1695-1708), запроваджено регулярне проведення засідань митрополичої консисторії й духовного суду. Серед руських католицьких єпархій цей інститут церковного адміністрування було реорганізовано у Холмсько-Белзькій єпархії – тут запровадження книг духовного суду в 1684 р. ініціював Яків Суша (1652-1687) <sup>76</sup>.

Замойський синод, скликаний митрополитом Левом Кішкою у Замості 1720 р. <sup>77</sup>. Очолив синод апостольський нунцій Ієронім Грімальді. Він ставив за

<sup>75</sup> Мудрий С. Нарис Історії Церкви в Україні. Рим, 1990. С. 240.

<sup>76</sup> Сковчиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: Організаційна структура та правовий статус: монографія. Львів: УКУ, 2010. С. 453.

URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skovchyliash\\_Ihor/Halytska\\_Lvivska\\_ieparkhiia\\_XII\\_-\\_XVIII\\_st/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skovchyliash_Ihor/Halytska_Lvivska_ieparkhiia_XII_-_XVIII_st/)

<sup>77</sup> Онищук І. Замойський синод 1720 р. – вимога часу чи порятунок Київської Церкви? Івано-Франківська теологічна академія. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/277/310> (дата звернення: 13.11.2023).

мету вирішити обрядові непорозуміння, також видати богослужбові книги, визначити певні напрямки церковної політики <sup>78</sup>.

Синод покликався на канонічні документи, а саме :

1. Апостольські постанови.
2. Правила Св. Василя Великого.
3. I Нікейський собор.
4. I Константинопольський собор.
5. Халкедонський собор.
6. Брєве Римського Архієрея до нунція Ієронім Грімальді та українських єпископів.
7. Брєве Бенедикта XIII, 1724 року. Цим документом Папа потвердив рішення синоду і вони набрали чинності.

Після цього все українсько-білоруське населення Польсько-Литовської держави належало до унійної Церкви, а українці котрі находились поза межами цієї держави належали до Православної Церкви.

Одна з причин скликання цього синоду полягала у проблемі одноманітності. Багато парафій мали запозичення із латинського обряду. І служіння сильно відрізнялись. Синод видав норми, які регулювали ці речі <sup>79</sup>.

Основний текст Замойського синоду містив 4 тематичні блоки:

- 1) Тридентійський Символ віри, зачитаний і підписаний під час синоду трьома ієрархами Унійної Церкви.
- 2) 4 документи, які розкривають чинності синоду.
- 3) Опис трьох сесій синоду.
- 4) Підтвердження папського нунція Грімальді про вірогідність протоколів

<sup>80</sup>.

<sup>78</sup> Левицький О. Замойський Синод як законодавче тіло УГКЦ. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2007. С. 23.

URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/250> (дата звернення: 13.11.2023).

<sup>79</sup> Онищук І. Замойський синод 1720 р. – вимога часу чи порятунок Київської Церкви? Івано-Франківська теологічна академія. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/277/310> (дата звернення: 13.11.2023)

<sup>80</sup> Сковилас І. Замойський провінційний собор Руської Унійної Церкви 1720 року. Львів: УКУ, 2021. 804 с. URL: <https://www.academia.edu/108540911>

Цей синод поклав основу духовній і канонічній обнові життя і праці на теренах унійної Церкви. Він став початком переоформлення Церкви, зважаючи на нові вимоги часу, обставини і потреб. У 1724 році Папа Бенедикт XIII апробував рішення цього синоду. Майже 150 синодальних рішень було використано, як джерело для Кодексу Канонів Східних Церков 1990 року <sup>81</sup>.

Були прийняті наступні титули, які стосуються канонічного права: про митрополита, єпископів, офіціалів, секретарів-нотарів, протопресвітерів, парохів та їх парохій, монастирі, семінарії, синодальні постанови <sup>82</sup>. Візитаційних інструкцій в Київській унійній митрополії появились завдяки синодові. На синоді було розроблено так званий квестіонар на 200 запитань. Він визначив програму для реформування внутрішнього життя Церкви через посередництво канонічних візитацій. Функціонують церковні суди і єпархіальні собори, відновлюється церковна карність.

1725 року рішення Синоду почали реалізовуватись. Найперше це поліпшення управління єпархіями, вони почали поділятися на офіціали. Було збільшено кількість парафій і деканатів. Він також обмежив багато латинських практик. Після цього синоду почали видавати богослужбові книги у яких містились відмінності притаманні унійній Церкві. У них було прийнято поминання Римського Архиєрея, до Символу Віри додали додаток «і Сина» (*Filioque*). Також заборонено вживати губку і скасовано доливання теплоти перед Св. Причастям. На синоді запровадили низку релігійних свят <sup>83</sup>.

«Регламент» єпископа Петра Білянського 1793 р. зобов'язував суд приймати справедливі вироки, «відповідно до приписів святих канонів, церковних правил і духовних практик <sup>84</sup>». Підкреслювалася і недопустимість надуживань при оплаті канцелярійних послуг (*iura cancellariae*), величина якої

<sup>81</sup> Онищук І. Замойський синод 1720 р. – вимога часу чи порятунок Київської Церкви? Івано-Франківська теологічна академія. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/277/310> (дата звернення: 13.11.2023).

<sup>82</sup> Левицький О. Замойський Синод як законодавче тіло УГКЦ. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2007. С. 28. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/250> (дата звернення: 13.11.2023).

<sup>83</sup> Онищук І. Замойський синод 1720 р. – вимога часу чи порятунок Київської Церкви? Івано-Франківська теологічна академія. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/277/310> (дата звернення: 13.11.2023).

<sup>84</sup> Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: Організаційна структура та правовий статус: монографія. Львів: УКУ, 2010. С. 453.

URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias\\_Ihor/Halytska\\_Lvivska\\_ieparkhiia\\_XII\\_-\\_XVIII\\_st/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias_Ihor/Halytska_Lvivska_ieparkhiia_XII_-_XVIII_st/)

визначалася квотою, установленою на Замойському соборі 1720 р. Намісники, які внесли скаргу на котрогось із підлеглих парохів, не мали права проводити розслідування, а священників заборонялося карати грошовими штрафами. Особлива увага зверталася на порушників фіскальної дисципліни; у разі несплати запровадженої собором 1789 р. збірки («kollektu») на утримання Кам'янецької семінарії й обидвох консисторій, судові дозволялося накладати «церковні цензури»<sup>85</sup>.

У 1891 р. у Львові відбувся Помісний синод, з дозволу Папи Лева XIII, для впорядкування справ в унійній Церкві щодо обряду. Керівництвом синоду займались: митрополит Сильвестр Сембратович, єпископ Юліан Пелеш та єпископ Юліан Сас-Куїловський.

У 13 титулі синоду йдеться «Про церковні суди». У якому йдеться, що «У своїй єпархії суддею є єпископ або вікарій в усіх ситуаціях, які належать до церковного чину. Від суду вікарія не апелюють до єпископа. Найвищий суд належить Папі Римському, а вищим суддею є митрополит. Таким чином, синод вважає, що апеляції мають такий порядок: від суду єпископа апелюють до митрополита, від митрополита до Папи»<sup>86</sup>.

Ухвали собору були об'єднанні в п'ятнадцяти титулах. Зокрема розглянемо ті, які стосуються карності та судочинства духовних осіб.

Власне щодо питань карності і судочинства, то про це синод постановляє у титулі тринадцятому:

Перша книга цього титулу подає, що правдивим суддею у всіх церковних справах й карних у цілій єпархії є єпископ<sup>87</sup>.

Всі священники повинні уникати будь-якого вияву опору, а головне старатися:

а) щоб всі прохання єпископа, або його заступників були виконанні;

<sup>85</sup> Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: Організаційна структура та правовий статус: монографія. Львів: УКУ, 2010. С. 453.

URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylas\\_Ihor/Halytska\\_Lvivska\\_ieparkhiia\\_XII\\_-\\_XVIII\\_st/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylas_Ihor/Halytska_Lvivska_ieparkhiia_XII_-_XVIII_st/)

<sup>86</sup> Левицький О. Львівський синод 1891 року - один із основних елементів Партикулярного права УГКЦ. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2009. С. 30.

URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/275> (дата звернення: 13.11.2023).

<sup>87</sup> Додаток до Чинностей і Рішень Руского Провінційального Собора в Галичині. Львів, 1897. С. 517.

- б) щоб, задля совісті, як в приватному житті, так і при виконувannya своїх обов'язків, приписи єпархіальні, а особливо постанови, щиро і цілковито заховувалися;
- в) щоби стримувалися від всякого осудження дій і постанов настоятеля;
- г) щоби у всіх сумнівах, або речах, в яких чуються обтяженими, зі всяким синівським довір'ям і покорою, вдавалися за порадою до свого єпископа;
- д) щоби ніколи не ставали, ані вони самі, ані через когось в протиставленні до рішень настоятеля, коли отримують місце служіння <sup>88</sup>.

Книга п'ята цього титулу власне стосується різних покарань та накладання кар за злочини.

Не може бути сумніву, що в Церкві існує святе справедливе судочинство, яке не тільки видає закони для добра Церкви, але також постановляє карними установами на дотримувannya законів. Синод визначає, що проступок є вільним переступом закону, який заслуговує на кару, а карою є справедливе покарання порушника через накладення злого, або відібрання доброго.

Судочинна карна влада є та влада, яка покликана розпізнавати особливості проступків, особливо важких, а також тих, хто їх вчинив, як також і карати винних для публічного добра. Синод також подає, що до судочинної карної влади можуть підпадати не лише всі духовні особи, але також і всі хрещені миряни, яких Церква має право подати під свій суд, досліджуючи їх діла, а на винних накладати відповідні кари <sup>89</sup>.

Щодо духовних осіб, то синод говорить, що не слід впроваджувати дійства, щоб виконати покарання, але якщо якийсь з духовних осіб знехтував і не з'явився на суд то проти нього слід поступати як проти непокірного і допровадити процес карний, навіть у його відсутності.

Щодо мирян, то також синод говорить, що не слід строго карати тих, що каються, щоб уникнути більшого зла, як відступництво, богохульство тощо. Адже миряни мають бути напоумлені душпастирями, які мають навернути їх до

<sup>88</sup> Чинності і Рішення Руского Провінційального Собора в Галичині. Львів, 1896. С. 228.

<sup>89</sup> Додаток до Чинностей і Рішень Руского Провінційального Собора в Галичині. Львів, 1897. С. 599.

кращого життя. Проте, задля справедливості через тяжкі провини, слід застосовувати судовий процес без поблажливості. В сумніві, чи карний процес має проводитися проти мирянина, належить порадитися з єпископом <sup>90</sup>.

Синод подає таку різноманітність кар: духовні, якими відбирається якесь добро або право духовне; або дочасні, які полягають в накладені зла, або відбиранню добра або права дочасного. Також розрізняють кари оздоровчі, які мають за ціль поправу винного; а також наказуючі, які карають за провину. Якщо винуватий визнає свою провину, то може бути звільнений від оздоровчих кар, але не від наказуючих, які має відбутися після розкаяння. Також розрізняються кари які мають видатися, або видані, тобто чи потрібен вирок суду, або кари такі які наступають після вчиненого проступку <sup>91</sup>. Розрізняються кари загальні, які можуть бути накладені як на духовних осіб, так і на мирян, а також ті, які властиві тільки клірикам.

Багато церковних законів власне зазначають, які покарання мають бути накладені на винуватців і як ці кари потрібно застосувати до справи. Проте також є випадки, коли через особливість справи, закон не передбачає відповідних покарань, тоді синод радить означення кари на розсуд судді, який за аналогією якоїсь справи може відповідно покарати за дане порушення.

До кар оздоровчих для духовенства і мирян синод зараховує:

- а) відлучення від Церкви (excommunicatio), яке застосовується до хрещеної особи, яка провинилася і не кається, тому втрачає зв'язок, спілкування з Церквою у цілому або частково. Це відлучення буває велике і мале. Велике забороняє будь-яке спілкування з вірними, а саме: співжиття, товариство, розмову, також забороняє будь-які священнодійства і всіх духовних благ Церкви, як також прийняття Св. Тайн, благословень і різних церковних чинів, також відправлення і участі у Св. Літургії, в спільній молитві, також забороняє будь-які церковні винагороди, рівно ж забороняє церковний похорон. Мале

<sup>90</sup> Додаток до Чинностей і Рішень Руского Провінційального Собора в Галичині. Львів, 1897. С. 601.

<sup>91</sup> Там само, с. 603.

відлучення забороняє лише прийняття Св. Тайн <sup>92</sup>. Також, синод застерігає, що хто без причини свідомо має відносини з відлученим, той попадає у відлучення менше. Звичайно є випадки коли не можна уникнути усіх відносин особливо у подружжі, або з інших причин, тому тоді це питання не стоїть так категорично. Щодо великого відлучення то синод радить його рідко використовувати – називаючи його найважчою карою, лише задля важких проступків і нерозкаяності, і то це стосується мирян. Що ж до священників, то синод радить вживати менші кари як от, кари грошові, ув'язнення, суспенза від відправи і священнодіянь. Проте, завжди це відлучення має бути попереджене потрібним напимненням непокірного;

- б) Заборона (*interdictum*), яка забороняє деякі священні речі, або певні стани, на певній території. Ця заборона є особиста, тобто та, яка відноситься до конкретної особи чи товариства, або місцева, яка належить до певного місця, провінції на яку вона розповсюджується <sup>93</sup>. Також собор не заперечує й інші покарання, зокрема грошові, або ув'язнення;
- в) Суспенза (*suspensio*) – використовується проти духовенства. Вона забороняє сповнювати обов'язки, які поручені духовній особі. Суспенза буває цілковита та часткова, яка відноситься до чогось одного (обов'язку, священнодіянь, винагороди). Нею карається на невизначений час, доки винуватець не покається в належному йому проступку <sup>94</sup>.

До цього каталогу покарань собор додає і неправильність дій клірика, що є канонічною перепоною до вищих чинів, ця кара походить від недосконалої якості духовної особи, яка не є здатною прийняти вищі свячення. Ще одна кара – це позбавлення парохії, це може бути способом заміни, тобто вказується час, за який слід залишити парохію і перейти на іншу, від якої будуть менші доходи.

<sup>92</sup> Додаток до Чинностей і Рішень Руского Провінційального Собора в Галичині. Львів, 1897. С. 604.

<sup>93</sup> Там само, с. 605-606.

<sup>94</sup> Там само, с. 606-607.

Строгішим вироком є позбавлення парохії без надання іншої у заміну. Це позбавлення може бути на означений час, або назавжди. Як кару собор подає замкнення у строгий монастир для покаяння. Ця кара накладається за порушення церковних законів <sup>95</sup>.

Наступні провини подає собор, як спільні для духовенства, так і мирян:

- а) Відступництво від віри являє собою перехід до іншої нехристиянської релігії як от Юдаїзм чи Іслам тощо;
- б) Єресь – це добровільний блуд, в якому людина йде в навчанні проти догм віри, тобто Божих слів написаних, або об’явлених і в церковному переданні;
- в) Схизма – це злобне виступлення проти Тіла Церковного, це є розлом єдності Церкви.

Кари на такі роди провин собор застерігає Папі Римському, який накладає кару великого відлучення <sup>96</sup>.

Підбиваючи підсумки Львівського синоду, можна зазначити, що він вніс багато рішень щодо карного права в нашій Церкві. Окрім цього помітним є те, що багато рішень були прийняті з попередніх синодів, зокрема з Замойського. Після Львівського синоду 1891 р. життя у Галичині помітно пожвавилось у всіх ділянках: духовній, церковній, народній, суспільній, політичній <sup>97</sup>.

До формування судочинства на українських землях вклав свою лепту митрополит Андрей Шептицький. Він скликав Архиепархіальний Собор 24 січня 1941 року, на котрому затвердив склад церковного трибуналу Львівської Архиепархії 1 інстанції і членів трибуналу 2 інстанції, тобто митрополичого трибуналу нашої Церкви <sup>98</sup>.

Також, на соборі було піднято питання матеріальних суперечок між духовенством. Собор наказує полагоджувати їх у цивільних судах і прирівнює їх

<sup>95</sup> Додаток до Чинностей і Рішень Руского Провінційального Собора в Галичині. Львів, 1897. С. 610-611.

<sup>96</sup> Там само, с. 613.

<sup>97</sup> Мудрий С. Нарис Історії Церкви в Україні. Рим, 1990. С. 435.

<sup>98</sup> Левицький О. Львівські Архиепархіальні Собори та їх роль у розвитку партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2010. С. 22.

URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/297> (дата звернення: 13.11.2023).

з вироком церковного трибуналу. Нехтування рішенням цивільного суду в цих справах карається суспензою терміном на три місяці. Подання священником скарги на іншого священника до цивільного суду без відповідного дозволу церковної влади карається такою ж карою. Священникам заборонено втручатися в політичні справи <sup>99</sup>.

Отже, судочинство на Українські землі прийшло з Візантійської імперії, де воно формувалось протягом V-XI століть, завдяки імператорам і патріархам. За ці століття Церква Візантії стикалась із багатьма викликами і як відповідь на ці виклики, були встановлені правові норми. Ці норми містились у таких документах: Епанагога імператора Василя, новела імператора Іраклія, кодекс імператора Феодосія, Еклог Лева і Константина. Одними із таких серйозних викликів для Візантійської Церкви на той час була симонія, антицерковна діяльність, розкольніцькі дії.

Під впливом Візантії формувалася система церковних правил і канонічних покарань на Київській Русі. Митрополит Іван II активно впроваджував на Русі положення канонічного права такі як, Правила Василя Великого, рішення Халкедонського та Трульського соборів, спираючись на які, він регулював питання, пов'язані з дисципліною і духовним життям. Проте, були і додаткові норми, які діяли на Київській Русі. До прикладу була дозволена смертна кара і відтинання кінцівок (Градський Закон, Закон Судного Люду). Також на Русі були впроваджені церковні закони під назвою «Устав Володимира», «Церковний статут Ярослава», «Руська правда». Проте, судочинство у Київській Церкві протягом XII-XX століть не стоїть на місці, а оновлюється завдяки соборам і синодам таким, як: собори Київської Церкви, Фераро-Флорентійський собор, Віленський собор, Берестейські синоди, Кобринський синод, Замойський синод та інші. В результаті судочинство еволюціонувало в кожному столітті відповідно до викликів, які повставали у Київській Церкві.

<sup>99</sup> Левицький О. Львівські Архієпархіальні Собори та їх роль у розвитку партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2010. С. 22.

URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/297> (дата звернення: 13.11.2023).

## РОЗДІЛ 2

### КОМПЕТЕНТНИЙ СУД І ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ

Хоча Церква покликана бути спільнотою любові, на практиці любов не рідко зневажають, а справедливість порушують чи заперечують. Без справедливості немає любові. І саме право повинне встановити процес, який буде оберігати і відновлювати справедливість <sup>100</sup>.

Кожний церковний суд закріплюється за якоюсь територією, в межах якої діє його юрисдикція, необхідна для вирішення спорів. На підставі самого права трибунали обмежується юрисдикцією щодо певних справ, певних територій, певних осіб. Судові дії поза встановленою юрисдикцією є незаконними і неправосильними <sup>101</sup>.

Спори між сторонами можна вирішити вироком трибуналу. Якщо сторони, або від імені Церкви захисник вузла або промотор справедливості, не задоволені рішенням суду, то вони можуть подати апеляцію до вищого трибуналу з метою затвердження або відкликання даного вироку. Коли відмовляють у затвердженні вироку суду, винесено на нижчому рівні то позивач має право звертатися до вищого трибуналу. Таке саме право має відповідач, якщо його вимогу відкинули. В результаті цього, у Церкві з'явилися трибунали різних ступенів, які в канонах називаються «інстанціями». ККСЦ знає 4 ступені: єпархіальний, митрополичий, патріарший або регіональний, папський <sup>102</sup>.

У компетенції звичайного трибуналу верховно-архієпископської Церкви є з допомогою суддів, які змінюють один одного, розглядати на першому і подальших ступенях судочинства справи:

1. Делегатів Верховного Архієпископа, які не є єпископами і Екзархів <sup>103</sup>.

---

<sup>100</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 583.

<sup>101</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 554.

<sup>102</sup> Поспішій В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 512.

<sup>103</sup> Канони Партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви: Спецвипуск «Благовісника Верховного Архієпископа Києво-Галицького Української Греко-Католицької Церкви 2015 року» Березень 2015. 51 с. URL: [https://www.eeparchy.com/wp-content/uploads/2012/05/Particular\\_Law\\_Canons\\_Ukr.pdf](https://www.eeparchy.com/wp-content/uploads/2012/05/Particular_Law_Canons_Ukr.pdf).

2. Фізичних або юридичних осіб, які безпосередньо підлягають Верховному Архиєпископові.
3. Інститутів посвяченого життя папського права.
4. Настоятеля інституту посвяченого життя папського права, якщо у цьому інституті не має настоятеля, наділеного судовою владою.
5. Фізичних або юридичних осіб того самого інституту богопосвяченого життя (не беручи під увагу світські інститути) в якому настоятелі наділені владою управління, якщо в його типіку, конституції або статуті не окреслено, перед котрим суддею або трибуналом слід вирішувати спір.

## 2.1. Спірні процеси

Спірний процес – спрямований на вирішення спорів між фізичними та юридичними особами.

Судовий процес проходить 4 стадії:

Перша з них є вступною. Вона охоплює подання і прийняття позову, виклик до суду відповідача, зав'язку спору, яка визначає предмет або об'єкт спору (кк. 1185-1206 ККСЦ).

Наступна є доказовою. Ця стадія охоплює збирання і представлення доказів, навідних питань, оголошення актів і офіційних висновків, зроблених на підставі свідчень (кк. 1207-1280 ККСЦ) <sup>104</sup>.

Далі слідує дискусійна стадія. Протягом неї робиться короткий виклад справи, вивчаються і оцінюються аргументи (кк. 1281- 1289 ККСЦ).

І останньою є вирішальна стадія. Вона містить в собі підготування оголошення, виконання вироку, а також можливої апеляції (кк. 1290-1342 ККСЦ) <sup>105</sup>.

Канонічний процес починається тільки на вимогу позивача, (кк. 1104 § 2; 1110 § 1 ККСЦ); у першій інстанції судочинства єдиним публічним позивачем,

<sup>104</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 554.

<sup>105</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 523.

що здатний провадити справу, є промотор справедливості (кк. 1094 і 1095 § 1 ККСЦ). Вимога про слухання власної справи формулюється письмово у позовній заяві, що має назву «libellus» (позовна скарга) (к. 1185 ККСЦ). Якщо позивач не може подати письмової позовної скарги, або якщо справа є легкою, то може бути подане усне прохання. У будь-якому разі, нотар повинен записати прохання і отримати підтвердження позивача (к. 1186 ККСЦ) <sup>106</sup>.

Отож, розглянемо звичайний спірний процес. Він розпочинається з позовної скарги. Позовна скарга – це прохання, яке подається до трибуналу з метою громадського визнання і захисту прав позивача <sup>107</sup>. Найкраще щоб її підготував адвокат або аудитор, який знає, якого вмісту вона повинна бути та які дані необхідно подати, щоб суд міг винести рішення у випадку, коли таке прохання буде прийнятим взагалі або коли є якась надія на успіх. Далі цю позовну скаргу має прийняти суд. Впевнившись у своїй компетенції суддя протягом 30 днів повинен вирішити, чи він допускає чи не допускає прохання (і чому). Якщо він його не допускає, то позивач протягом 10 днів має право подати рекурс до апеляційного трибуналу або до цілої колегії суддів у випадку, якщо відмова надійшла від головного судді. Якщо протягом 1 місяця суддя не прийняв і скарга не була недопущеною, то зацікавлена сторона може наполягати, щоб суддя виконав своє завдання. Якщо протягом 10 днів немає відповіді, то вважається, що прохання прийняте <sup>108</sup>.

Позовна заява повинна бути подана в осідок трибуналу (к. 1127 ККСЦ). Судовий вікарій відповідає за те, щоб призначити справу єдиному судді чи колегіальному трибуналу (кк. 1084-1085 § 3 ККСЦ), відповідно до критеріїв розподілу, встановлених трибуналом (к. 1090 ККСЦ); ці критерії, з виправданої причини, може у виняткових обставинах змінити тільки голова трибуналу (к. 1090 § 1 ККСЦ). Також потрібно вказати, чому позовна заява подається саме до цього трибуналу <sup>109</sup>.

<sup>106</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 609.

<sup>107</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 554.

<sup>108</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 524.

<sup>109</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 555.

Позовна заява, яка була відхилена тільки через помилки у формулюванні, може бути виправлена і подана знову (к. 1183 § 3 ККСЦ); рекурс проти цього відхилення з інших причин можна подати до колегіального трибуналу, якщо голова трибуналу відхилив позовну заяву, або до апеляційного трибуналу, якщо позовну заяву відхилив одноосібний суддя (к. 1183 § 4 ККСЦ). Проти відхилення позовної заяви позивач може подати рекурс, але це повинно бути зроблено в межах канонічного періоду десяти днів і з викладенням причин. Цей рекурс мусить бути розглянутий якомога швидше (*expeditissime*) і рішення не допускає жодної подальшої апеляції (к. 1310 § 5 ККСЦ) <sup>110</sup>.

Разом з прийняттям позовної заяви суддя повинен викликати (*in iudicium vocare* – викликати на суд) відповідача (к. 1190 § 1 ККСЦ) – або того, хто має здатність представляти сторону на процесі (к. 1191 § 3 ККСЦ) – через декрет виклику, який повинен містити суб'єктивні та об'єктивні елементи, які дозволять відповідачеві представляти відтерміновуючі застереження – щодо некомпетентності трибуналу, суб'єктивності процесу (кк. 1118; 1119 ККСЦ) – і знищувальні застереження (к. 1121 ККСЦ), висловлювати заперечення щодо предмета спору <sup>111</sup>.

Визначення предмету спору – попри (фіктивний) вигляд нібито наперед визначеного декрету, який *ex officio* (поза офісом) видає суддя у подружніх справах (к. 1363 § 2-3 ККСЦ) – становить одну з головних фаз канонічного суду. Декрет *litis contestatio* (спору) є судовою процесуальною межею, що визначає предмет спору, яку також називають «підтвердження сумніву». Це слід з'ясувати з письмових та усних заяв сторін або тільки позивача, коли відповідач був оголошений відсутнім або покладається на знання та сумління судді (кк. 1195, 1272, 1289, 1346 ККСЦ). Предмет спору не може бути правосильно змінений, якщо його визначено, хіба що новим декретом. Такий декрет надається з поважної причини, на прохання однієї сторони і за узгодження з іншою. Після цього суддя призначає сторонам відповідний термін на представлення доказів <sup>112</sup>.

<sup>110</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 610.

<sup>111</sup> Там само.

<sup>112</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 555.

Для того, щоб забезпечити нейтральний статус судді, ККСЦ встановлює норми, які забороняють його односторонні дії під час зав'язки спору, що має виражати згоду сторін щодо питання чи питань, на які повинен дати відповідь вирок (к. 1195 § 2 ККСЦ). Після цього суддя не може змінити предмет спору, хіба що новим декретом на вимогу принаймні однієї зі сторін (к. 1196 ККСЦ).

Після зав'язки спору починається термін представлення і проведення доказів (кк. 1198; 1210 ККСЦ), під час якого до актів суду повинні бути долучені елементи, що доводять правоту їхньої позиції у справі (кк. 1207-1208 ККСЦ) і, на думку судді, можуть стати корисними, щоб знати істину (к. 1110 § 2 ККСЦ).

Є різні обставини, які можуть виникнути під час судового процесу: смерть однієї із сторін, погіршення розумової здатності, втрата уряду, зміна стану. У такому випадку розгляд справи припиняється до того часу, поки спадкоємець або його наступник не буде визначений <sup>113</sup>.

Першим способом доказу є заяви сторін (кк. 1211-1219 ККСЦ). Інституціональна концепція канонічного процесу накладає на сторони, що підлягають церковній юрисдикції, обов'язок відповідати і повністю визнати правду (к. 1212 § 1 ККСЦ) й дозволяє судді у не карних справах, що стосуються суспільного добра (к. 1471 § 2 ККСЦ), зобов'язати їх присягнути.

До документальних доказів (кк. 1220-1227 ККСЦ) належать, з різною доказовою силою, будь-які типи документів (церковні і цивільні, публічні і приватні), що можуть бути наведені в будь-якому суді.

Свідчення також є доказом, але від обов'язку свідчити звільняються ті, які зобов'язані зберігати професійну таємницю, і ті, які бояться, що їхні покази можуть стати причиною великої шкоди для них чи їхніх найближчих родин (к. 1229 § 2 ККСЦ) <sup>114</sup>.

Судове визнання – проти себе щодо предмета спору під судом, зроблене будь-якою стороною з власної волі або на запитання судді <sup>115</sup>.

<sup>113</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 533.

<sup>114</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 612.

<sup>115</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 556.

Коли природа справи вимагає знання особливої науки, сторони мають право пропонувати експертні свідчення, але суддя дає кінцеву оцінку такій потребі (кк. 1255; 1256; 1262; 1366 ККСЦ). Експерти повинні обмежити свої повідомлення питаннями, поставленими суддею, уникаючи будь-якої оцінки щодо суті справи, завдання, яке належить тільки судді відповідно до класичного твердження *iudex peritus peritorum* (експерт суддя експертів) (кк. 1259; 1260 § 6 ККСЦ) <sup>116</sup>.

Після завершення інструкції справи, суддя і сторони завершують фазу обговорення: оголошення актів, декрет про закриття справи і оцінювання з боку сторін результату доказів (їхні захисти і зауваження), без зміни предмету, встановленого в декреті (кк. 1281-1289 ККСЦ).

Щодо оголошення актів, то к. 1281 § 1 ККСЦ зобов'язує суддю, *sub poena nullitatis* (під страхом недійсності), повідомити сторони і їхніх адвокатів, що інструкція у справі завершилася, і дозволити їм побачити акти, які досі невідомі для них.

Рішення щодо головного питання називається остаточним вироком, у той час, як постанова, яка вирішує супровідні питання (щодо обставин справи чи процедури) може бути тимчасовим вироком чи декретом (кк. 1290, 1300, 1301 ККСЦ). Колегіальний трибунал вирішує справу абсолютною більшістю голосів (к. 1085 § 1 ККСЦ) <sup>117</sup>. Для винесення вироку, більшість колегіального трибуналу повинні виходити із моральної впевненості щодо справи, яка вирішується. Моральна впевненість – це впевненість, яка включає будь-який слушний сумнів щодо правильності прийняття рішення. Вона впливає тільки з доказів, які представлені у актах <sup>118</sup>.

Складання вироку доручається доповідачеві (к. 1293 ККСЦ), який повинен дотримуватися формальних і суттєвих процедур (кк. 1294; 1295 ККСЦ). Повідомлення сторін про вирішальну частину вироку не має жодної сили перед повним оголошенням вироку (к. 1297 ККСЦ) .

<sup>116</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 612.

<sup>117</sup> Там само.

<sup>118</sup> Поспішіл В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 533.

Подвійний узгоджений вирок – припущення як стосовно осудженої речі (к. 1322 § 1 ККСЦ), так і здатності виконати рішення щодо стану осіб. Кожна *causa petendi* (причина запиту) підстава для недійсності становить незалежний предмет судового розгляду, що здатний створити нову інстанцію. Зв'язок між *causa petendi* (причина запиту) і предметом спору є суттєвим елементом у логічності згаданої вище вимоги щодо узгодженості. Усе це в комплексі покликане продемонструвати роль подвійного згідного вироку як особливої *garai favor veritatis* (рідкісної переваги правди) і *favor matrimonii* (переваги шлюбу) (к. 779 ККСЦ) <sup>119</sup>.

Виконання вироку повинен наказати особисто або через когось іншого єпархіальний єпископ, в єпархії якого був винесений вирок на першому ступені процесу <sup>120</sup>.

Однак, якщо одна з сторін не згідна із вироком, то може подати скаргу про недійсність вироку. Також цю скаргу може подати захисник вузла або промотор справедливості. Така скарга твердить про те, що неправильно застосувалась процедурні правила, тому надається апеляція з посиланням на те, що вирок, по суті, несправедливий або невірний. Вирок може бути недійсним лише в трьох випадках:

- 1) Недійсності судових актів, встановлених позитивним правом <sup>121</sup>.
- 2) Підстав, які не підлягають оздоровленню (к. 1303 ККСЦ).
- 3) Недійсності яку можна оздоровити (к. 1304 ККСЦ).

Апеляцію слід подавати судді, який оголосив вирок, протягом 15 днів від дня оприлюднення вироку. Той самий суддя передає справи до вищого суду де справу повинні розглянути протягом місяця <sup>122</sup>.

Осуджена річ – це інститут, який всесвітня юридична традиція, у тому числі й канонічна, винайшла для ефективності судових рішень, щоб дозволити їхнє виконання і гарантувати стабільність юридичних стосунків.

<sup>119</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 612.

<sup>120</sup> Канони Партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви: Спецвипуск «Благовісника Верховного Архієпископа Києво-Галицького Української Греко-Католицької Церкви 2015 року» Березень 2015. 51 с. URL: [https://www.eeparthy.com/wp-content/uploads/2012/05/Particular\\_Law\\_Canons\\_Ukr.pdf](https://www.eeparthy.com/wp-content/uploads/2012/05/Particular_Law_Canons_Ukr.pdf).

<sup>121</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 560.

<sup>122</sup> Поспішіл В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 533.

Недійсність вироку має бути проголошена, за винятком випадку так званого «вироку, що не існує», тобто вироку, який має внутрішню форму, але, не може навіть мати юридичної реальності вироку, позаяк автору акту бракує будь-якої юрисдикції. Недійсний вирок не викликає типових наслідків остаточного вироку, і трибунал, який виніс попередній недійсний вирок, повинен прийняти нове правосильне рішення (к. 1305 ККСЦ).

Остаточний вирок (к. 1290 ККСЦ) може бути переданий на виконання (кк. 1337-1342 ККСЦ), тільки якщо проти нього не можна подати апеляцію – апеляція, фактично, є обов'язковою у справах, що стосуються стану осіб – і скарга, яка мала би призупиняючий наслідок, *ex lege* (від закону) не була подана, як у випадку з апеляцією (к. 1319 ККСЦ), *restitutio in integrum* (відновлення у повноті) (к. 1328 § 1 ККСЦ), протиставленням третього (к. 1330 ККСЦ), скаргою про недійсність (к. 1337 § 3 ККСЦ) і *nova causae propositio* (нова пропозиція справи) з призупиненням вироку (к. 1325 § 2 ККСЦ) <sup>123</sup>.

## 2.2. Черговість розгляду справ і місце суду.

Суддя повинен дбати, щоб справа закінчилась у відведений для цього час, тобто щоб на першій стадії вона не затрималась більше року, а на другій – не більше шести місяців. Усі особи, зайняті в судовому процесі, повинні дати обіцянку, що будуть вірно і сумлінно виконувати свій обов'язок, а також зберігати таємницю.

Загалом, справи слід розглядати в порядку черговості, в якій вони внесені в реєстр, якщо тільки деякі з них, наприклад, карні справи, не потребують швидшого залагодження, через особливу причину <sup>124</sup>. У такому випадку норма передбачає особливий декрет судді, який би містив обґрунтування (к. 1117 ККСЦ).

<sup>123</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 596.

<sup>124</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 552.

Хиби, які можуть спричинити недійсність вироку, можна заслухати на будь-якій стадії процесу (к. 1118 § 1 ККСЦ). Прикладом може бути повна некомпетентність судді (к. 1072 ККСЦ) або повна некомпетентність інших виступати як суддя в іншій інстанції (к. 1105 ККСЦ) <sup>125</sup>.

Коли робиться застереження проти компетенції судді, його повинен розглянути сам суддя (к. 1119 § 1 ККСЦ) і вирішити чи воно є оправдане <sup>126</sup>. Застереження про відносний брак компетентності, є також відтерміновуючим застереженням, яке слід подавати перед зав'язкою спору. Якщо суддя визнає себе компетентним, його рішення не допускає апеляції, однак це рішення можна опротестувати за допомогою скарги про недійсність, *restitutio in integrum* або заперечення третього (к. 1119 § 2 ККСЦ). Якщо суддя визнає себе некомпетентним, то покривджена сторона може подати апеляцію (к. 1119 § 3 ККСЦ).

Зустрічна скарга, позов проти позову, - це скарга відповідача проти позивача, яка зазвичай виникає з одних і тих обставин справи перед судом. Вона може бути правосильно подана тільки упродовж тридцяти днів після зав'язки спору (к. 1122 § 1 ККСЦ), і, з огляду на її природу, зазвичай розглядається разом з головною скаргою (к. 1122 § 2 ККСЦ).

Закон або суддя, а також сторони, можуть встановити для певних актів часові терміни, навіть визначений день (31 березня) або визначений період часу (протягом 30 днів). Трибунал повинен засідати у постійному місці і у визначений час. Трибунал має юрисдикцію не лише на території, для якої він був створений, але розслідування і збирання доказів можна проводити теж поза межами території, за згодою місцевого ієрарха <sup>127</sup>.

Дотримуючись загального правила, встановленого в цій главі, норма стверджує, що питання забезпечення судових витрат і надання безплатної правової допомоги також повинні розглядатися перед зав'язкою спору (к. 1123 § 2 ККСЦ).

<sup>125</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С 599.

<sup>126</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 552.

<sup>127</sup> Там само.

Юридичні терміни (які названі *fatalia legis* – строки закону в SN), встановлені для погашення прав, не можуть бути продовжені. Вони можуть бути правосильно скорочені, тільки якщо сторони просять про це (к. 1124 § 1 ККСЦ).

Суддя встановлює терміни, не визначені правом для здійснення процесуальних актів. Терміни не можуть бути відтерміновані. Проте, існує виняток, коли трибунал не працює того дня, який призначений для процесуального акту тоді термін може бути відтермінований (кк. 1125, 1226 ККСЦ).

Ця нова, спрощена норма вимагає, щоб трибунал мав постійний осідок і був доступним у визначені години відповідно до приписів, встановлених партикулярним правом. (к. 1127 ККСЦ).

Хоча суддя зазвичай здійснює владу тільки в межах своєї території, він може здійснювати її поза територією, якщо його силою вигнали зі своєї території або він зазнає там перешкоди (к. 1128 § 1). Нова норма додає, що за стверджених умов він може також покинути межі своєї території, щоб зібрати докази (к. 1128 § 2). Також він може попросити про допомогу в іншого трибуналу <sup>128</sup>.

Особливістю церковного судового процесу, є те, що на засідання не допускаються будь-які особи, але лише ті, які передбачені законом, або яких суддя визнає необхідними для ведення процесу. Канонічна процедура вимагає записів у письмовій формі, усні обговорення теж потрібно записувати. При необхідності слід використовувати тлумача. Матеріали судових засідань діляться на ті, що стосуються суті питання (документи, вирок) і на ті, які є процедурними актами, (виклики в суд подання документів) <sup>129</sup>.

Кожен, як хрещений, так і нехрещений, може виступати перед судом (к. 1134 ККСЦ). Після того як інша сторона отримає виклик у суд (к. 1191 ККСЦ), вона повинна відповідати.

<sup>128</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С 599.

<sup>129</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 553.

### 2.3. Карні процеси

Злочин або провина є синонімом гріха. Якщо свідомо і добровільно порушується право, яке розуміється як вираз освячуючої і виправдовуючої Божої волі, будемо мати справу з суб'єктивною провиною. Якщо ж виникає матеріальне протиріччя між дією і обов'язком і якщо те протиріччя є добровільно запланованим, можна говорити про об'єктивну провину. Провиною можна назвати дію (актуальна провина) і виникаючий з неї постійний стан злої натури, наслідків дій в самій людині <sup>130</sup>.

У багатьох християн існує думка, що Церква є інституцією Ісуса Христа, яка не повинна мати ніяких підстав для покарання своїх вірних, а лише для їх виправлення на основі любові до ближнього. Проте, кожне людське суспільство у своєму історичному розвитку мало певні символічні цінності, які визначали його і представляли його духовне значення і структуру існування. Завданням такого суспільства було захищати ці символічні цінності. Тому, кари у Церкві присутні, як засіб виправлення і навернення винуватця. Інституція покарання непокірних членів відображена у Новому Завіті (Кор. 4,21; 5, 1; Ді. 5.1-11;8,18-24; 1) <sup>131</sup>.

Не можна конкретно систематизувати поділ провин, які підпадають карним законам, їх можна лише описати на основі джерел, в яких про ці провини говориться чи то окремо, чи в загальному як вони санкціонуються <sup>132</sup>.

Перш ніж розпочати адміністративний чи судовий карний процес, єпарх повинен переконатися, що не існує інших способів відновлення правосуддя, виправлення порушника та вирішення скандальної ситуації <sup>133</sup>.

Бог вживає всіх засобів, щоб навернути грішника і ті, котрі одержали від нього владу розв'язування і зв'язування, повинні відповідно лікувати недугу тих, що скоїли злочин, переконувати їх з великою терпеливістю, знаннями, а навіть

<sup>130</sup> Рагнер К., Форгрімлер Г. Короткий Теологічний Словник. Львів, 1996. С. 408.

<sup>131</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 544.

<sup>132</sup> Корчагін К. Карне право Української Католицької Церкви: Історично-юридичний нарис, 2-е вид. Рим, 1981. С. 29.

<sup>133</sup> Папа Франциск. Канонічне право та карні санкції на служінні добру. Прес центр УГКЦ. URL: <https://synod.ucc.ua/data/papa-frantsysk-kanonichne-pravo-ta-karni-sanktsiy-na-sluzhinni-dobru-2482/> (дата звернення 12.09.2024).

повинні накладати кари за вчинений злочин так, щоб проступників не допускати до розбещеного життя і нехтування закону.

Оскільки Церква не є лише духовною структурою, а й також соціальною, відкритою зовнішньо, тому й вимагає повного юридичного правопорядку, хоча формується цей правопорядок у пасторальному дусі <sup>134</sup>. Хоч теоретично всі хрещенні люди назавжди підлягають системі покарань Церкви, та насправді – лише практикуючі члени підлягають під можливі покарання, тобто ті, які добровільно приймають церковну дисципліну. Говорячи про церковні покарання слід зазначити, що вони можуть завдати серйозної шкоди, зокрема тим, які зайняті в служінні Церкви. Тому у щоденній практиці рідко застосовуються карні санкції, і то майже завжди вони стосуються священників <sup>135</sup>. І тому не дивно, що ця процедура мало ще вивчена і популярно описана.

Якщо правопорушник свідомо продовжує порушувати церковну дисципліну, незважаючи на канонічні попередження, карні накази, то відповідно до норм церковного права, він повинен бути покараний <sup>136</sup>.

Не існує жодного «зацікавлення» у покаранні правопорушника; покарання є лише останнім засобом у намаганні його виправити. Відтак покарання має, у певному сенсі, тільки допоміжний характер. Якщо природа злочину дозволяє це, то правопорушник не може бути покараний, без принаймні одного разу попередження, щодо відступу від злочину, і отримання відповідного часу для роздумів (к. 1407 § 1 ККСЦ) <sup>137</sup>.

Коли священнослужитель співживе з жінкою або в інший спосіб перебуває в зовнішньому гріху проти чистоти, викликаючи згіршення, він має бути покараний суспензою. Якщо порушення цілібату не припиняється, в такому випадку додаються інші карі, аж до позбавлення духовного стану порушника <sup>138</sup>.

<sup>134</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 443.

<sup>135</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 545.

<sup>136</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. К. 1414 §1, 2.

<sup>137</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 647.

<sup>138</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. К. 1453 §1.

Спробуємо охарактеризувати певні злочини і відповідні їм форми покарання, звернувшись до ККСЦ, що врегульовує цю ділянку церковного законодавства. Зокрема слід зазначити, що одним з елементів відношення «злочин – кара» відповідає об’єктивний елемент, а саме – закон, до якого належить карна санкція <sup>139</sup>. Не може бути кари без злочину, а відповідно немає злочину без закону, адже злочин – це зовнішнє і моральне переступлення закону, яке тягне за собою санкції <sup>140</sup>. Проте не кожне порушення є злочином за який карають. Держава і Церква карають за ті злочини, котрі порушують суспільний порядок, якби цього вони не вживали, це призвело б до хаосу і анархії, а отже і знецінення як церковних, так і державних важелів влади <sup>141</sup>.

Гріх повинен бути морально звинувачуючий з огляду на злочинний намір або з огляду на вину, необізнаність або байдужість. Провина мусить належати до якогось порушення закону, яке було встановлено церковною владою управління на підставі тлумачення природного, Божого права або на підставі введення церковного закону (к. 1414 ККСЦ). Наказ, виданий компетентною владою для окремої особи, може також посилюватися до карної санкції (к. 1406 ККСЦ) <sup>142</sup>.

Злочин має три суттєві елементи:

1-й. Об’єктивний – ним є закон, до якого належить карна санкція, іноді недетермінована. Кожен злочин це гріх, але не кожен гріх-злочин.

2-й. Об’єктивний – переступ закону або зовнішня ігнорация закону чи наказу. Внутрішні акти не підлягають жодним санкціям, але варто пам’ятати, що зовнішнє не означає публічне і зовнішній злочин може бути прихований, нікому не відомий.

3-й. Суб’єктивний – покаранню підлягає та особа, яка порушила карне право або карний наказ свідомо чи через ганебне занедбання належної старанності, незнання закону чи наказу <sup>143</sup>.

<sup>139</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 444.

<sup>140</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 545.

<sup>141</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 446.

<sup>142</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 545.

<sup>143</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 443.

Карний процес – спрямований на покарання або відновлення прав злочинця <sup>144</sup>. Метою кари є покращення, перевиховання проступника, усунення згіршення, повернення устрою і дисциплінарного порядку у церковній спільноті <sup>145</sup>. Покарання має лікувальний характер і є «позитивним засобом для здійснення Божого Царства, для відновлення справедливості у спільноті вірних, покликаних до особистої та спільної святості» <sup>146</sup>.

За кожний злочин мусить бути відповідна кара, вона накладається у вигляді покути. Духовна кара це позбавлення добра духовного (заборона прийняття Св. Тайн) або дочасного (усунення з уряду) <sup>147</sup>.

Можна говорити про поділ церковних санкцій. У канонічній традиції виділяють кари лікувальні і надолужуючі:

- а) Лікувальні – мають на меті лікувальний ефект, виправлення злочинця, що і є головною метою караючої Церкви <sup>148</sup>; мають за мету змінити серце правопорушника, викликати в нього каяття і готовність відшкодувати збитки, завдані його правопорушенням. Їх інакше називають покараннями: велика екскомуніка, мала екскомуніка і заборона. У законі розрізняють осуд *latae sententiae* (за заздалегідь винесеним рішенням), якого винний зазнавав відразу при вчиненні злочину, такі заборони набирають чинності *ipso iure* (самого закону), осуд *ferendae sententiae* (за що виноситься рішення), який буде висловлений суддею або компетентним настоятелем <sup>149</sup>;
- б) Надолужуючі – мають за мету у зовнішній спосіб, через публічне виправлення шкоди, спричиненої громадським цінностям, покарати

<sup>144</sup> Поспішіл В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 545.

<sup>145</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 444.

<sup>146</sup> Папа Франциск. Канонічне право та карні санкції на служінні добру. Прес центр УГКЦ. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/papa-frantsysk-kanonichne-pravo-ta-karni-sanktsiy-na-sluzhinni-dobru-2482/> (дата звернення 12.09.2024).

<sup>147</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 444.

<sup>148</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. С. 346.

<sup>149</sup> Поспішіл В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 545.

винуватця. Їх накладають через недотримання закону або непослух, непокору до настоятеля <sup>150</sup>.

Звільнення від цих кар настає, коли припиняється непокірність, або якщо правопорушника ще не подано до суду, а він покався і виявив готовність змінити свою поведінку. Тоді за рішенням єпископа, якщо це порушення не виходить за межі його повноважень, можна покарати порушника поза судом, або утриматися від карної процедури <sup>151</sup>, якщо виконані всі подальші умови: 1) перед судом правопорушник покався і визнав свій злочин у зовнішній сфері; 2) було з належною турботою виправлено скандал і шкоду, якщо такі існують; 3) звільнення від покарання не застережене за вищою владою; 4) було вислухано промотора справедливості (к. 1403 ККСЦ). Суддя також має широку свободу вибору в накладені покарань (к. 1409 ККСЦ) <sup>152</sup>.

ККСЦ виділяє такі особливі кари:

- а) Карні заходи – до них належать карні покути, які надаються на відміну від сакраментальних покут, наданих сповідником «in foro interno» (у внутрішній формі), для надолуження за гріхи, у зовнішньому вигляді «in foro externo» (у зовнішній формі). Вони можуть бути у вигляді різних санкцій, а саме: побожні вчинки, виконування добрих діл милосердя, актів любові до ближніх, проща, спеціальний піст, милостиня, реколекції (к. 1426 ККСЦ). Це покарання можна вважати найлегшим, воно не позбавляє духовних благ чи благ дочасних <sup>153</sup>. Щодо ченців, то при повторному отриманні покарання, воно може служити причиною відлучення від чернечого інституту <sup>154</sup>;
- б) Суспенза – що є призупиненням, яке стосується деяких актів священнодійства, або управління. Це покарання має бути накладене на

<sup>150</sup> Ерде П. Церковне конституційне право. Львів: Свічадо, 1998. С. 40.

<sup>151</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. С. 346.

<sup>152</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 647.

<sup>153</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 456.

<sup>154</sup> Жужек І. Аналітичний покажчик Кодексу Канонів Східних Церков. Рим: оо.Василян, 1994. С. 171

визначений час, хіба що це визначено правом (к. 1432 ККСЦ) <sup>155</sup>. Звичайно, що суспенза не призупиняє владу свячень, що є незнищимим знаком, однак це лише призупинення уряду кліриків у виконванні деяких священнодійств <sup>156</sup>. Однак суспенза не впливає на доходи, чи право на житло, яке винний має з огляду на свою посаду;

- в) Пониження священнослужителя до нижчого ступеня забороняє йому виконувати акти властиві йому, а священнослужитель, який взагалі позбавлений клірицького стану автоматично втрачає всі уряди священнодійства і прирівнюється до мирянина. Також втрата клірицького стану призводить і до звільнення від клірицьких зобов'язань, окрім обов'язку збереження неодруженого стану. Автоматичне звільнення від цього відбувається лише тоді, коли втрата клірицького стану проходить при констатуванні недійсності висвячення (кк. 291-292 ККСЦ) <sup>157</sup>;
- г) Мала екскомуніка – це кара, яка забороняє прийняття Св. Євхаристії, також покарані нею можуть бути позбавлені участі у Св. Літургії, а навіть від перебування в храмі, коли відбуваються Богослужіння <sup>158</sup>. Сам обсяг кари визначається вироком. Малу екскомуніку називають ще особистим інтердиктом (забороною) <sup>159</sup>;
- д) Велика екскомуніка – це одна з найважчих церковних кар, бо собою являє відлучення із спільноти вірних. В історії вона називається анафемою. Вона забороняє брати участь у Св. Літургії, приймати Св. Тайни, як також уділяти їх, також виконувати уряди священнодіянь. Проте таке виключення не вважається сепарацією від Христа чи

<sup>155</sup> Корчагін К. Карне право Української Католицької Церкви: Історично-юридичний нарис, 2-е вид. Рим, 1981. С. 29.

<sup>156</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 459.

<sup>157</sup> Ерде П. Церковне конституційне право. Львів: Свічадо, 1998. С. 47.

<sup>158</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 536.

<sup>159</sup> Поспішіл В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 548.

містичного Тіла Церкви, але лише сепарацією від Церкви як інституції юридично-соціальної <sup>160</sup>;

До карних заходів належить канонічна догана — щось більше, ніж батьківське чи приятельське нагадування. Вона є спрямована на відвернення особи від переступу закону у напрямку до злочину, але, крім того, вказує на наслідки, які можливі через цей переступ — грошові карі <sup>161</sup>.

Письмовий документ — прилюдна догана, яка може послужити в майбутньому, якщо не буде виправлення винуватця. Цей документ є засвідчений нотарем, або при свідках, або за допомогою писаного документу (кк. 1427, 1428 ККСЦ).

До заборон ще додається уточнення — може бути заборона проживання на певній території (к. 1429 ККСЦ). Це уточнення надається клірикові, або мирянам від єпарха місця з уточненням де саме має відбуватися дана покута <sup>162</sup>.

В повні розглянувши ці карі, котрі мають особливий характер, можна сказати, що вони можуть бути формальними або не формальними. Щодо формальності можна говорити у випадку, якщо їх приписує певний закон, як покарання за конкретний переступ. Інше розуміння неформальності цих покарань, що полягає в тому, що право не приписує конкретного покарання за той чи інший злочин, проте надається ця кара компетенцією ієрарха чи колегією суддів <sup>163</sup>.

Проте, застосовуючи «золоте правило»: спасіння душ — найвищий закон, слід переглянути накладання кар на осіб. Тому відповідно до цього принципу, в окремих випадках звільняється від всіх поданих вище кар. Це відбувається з двох причин:

<sup>160</sup> Корчагін К. Карне право Української Католицької Церкви: Історично-юридичний нарис, 2-е вид. Рим, 1981. С. 117.

<sup>161</sup> Там само, с. 133.

<sup>162</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 458.

<sup>163</sup> Там само, с. 475.

- 1) В небезпеці смерті – к. 1152 ККСЦ говорить, що кожен судовий вирок втрачає силу в наслідок смерті, або перед лицем смерті, що звичайно має вплив на стан душі звинуваченого <sup>164</sup>;
- 2) Поза небезпекою смерті, вирок втрачає силу в наслідок помилування компетентної влади, або за давністю накладення цієї кари, а саме після трьох років (к. 1152 ККСЦ). Це свідчить про те, що Церква, яка бажає якнайшвидше повернути покараних до єдності в містичному Тілі Христовому, сприяє екстерній духовній потребі особи, а не навпаки <sup>165</sup>.

ККСЦ перелічує особливі злочини і відповідні їм покарання які запропоновані правом <sup>166</sup>:

а) Апостазія – цілковите відступництво від віри християнської, карається великою екскомунікою <sup>167</sup>;

б) Єресь – злочин заперечення чи сумніву істин Божих, в які слід вірити на підставі віровчення <sup>168</sup>;

в) Схизма охрещених – як ухилення підлеглості найвищій владі Церкви, або ухилення від єдності з вірними чи вияв непослуху, що карається великою екскомунікою <sup>169</sup>;

Отже, ці злочини караються великою екскомунікою, усуненням від уряду, а отже творять перешкоду священнодіям, позбавляють церковного похорону тощо <sup>170</sup>.

До цих злочинів також належать злочини: профанації – зневаження євхаристії <sup>171</sup>, кривоприсяга, святотатство. Щодо кривоприсяги і святотатства, то слід зазначити, що покарання за ці злочини не є чітко окреслені, але канони

<sup>164</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 461.

<sup>165</sup> Там само, с. 462.

<sup>166</sup> Джероза Л. Церковне право. Львів: Свічадо, 2001. С. 197.

<sup>167</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. С. 354.

<sup>168</sup> Жужек І. Аналітичний показчик Кодексу Канонів Східних Церков. Рим: оо.Васильян, 1994. С. 71.

<sup>169</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 491.

<sup>170</sup> Джероза Л. Церковне право. Львів: Свічадо, 2001. С. 194.

<sup>171</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 549.

подають, що винуватці повинні бути «відповідно покаранні» (кк. 1444, 1448 ККСЦ);

г) Злочини проти церковної влади і свободи Церкви – це злочини на несення тілесних пошкоджень священнослужителям і ченцям, починаючи від голови церкви, які караються великою екскомунікою, а головно звільнення від кар такого роду застережене Римському Архиєрею (к. 1445 ККСЦ);

д) Злочини узурпації – розгрішення спільника у гріху нечистоти, симонія в уділенні Св. Тайн, порушення таємниці сповіді тощо. Таких слід відповідно покарати великою екскомунікою, не виключаючи позбавлення духовного сану (кк. 1456-1458 ККСЦ);

е) Злочини проти особливих обов'язків – види діяльності, котрі не личать клірицькому сану, особливо неморальні по характеру (к. 1466 ККСЦ). Як також інші діяльності, які становлять перешкоду у виконванні обов'язків клірика, наприклад: професія психоаналітика, яку для священників та ченців Святий Престол оголосив заборонаю; як також діяльність в державній владі, або в будь-якій політичній партії<sup>172</sup>. Намагання вступити в подружній стан особі, яка склала обіти довічної чистоти, або має свячення; як також священнослужитель, що живе позашлюбним життям, або чинить перелюб. Кара за цей гріх є суспенза, не виключаючи позбавлення духовного сану взагалі (к. 1453 ККСЦ);

ж) Злочин проти людського життя – вбивство і тілесне пошкодження, аборт, що карається великою екскомунікою, або відповідно повинен бути покараний, не виключаючи позбавлення духовного сану (кк. 1445, 1450, 1451 ККСЦ).

Карне право подає також і процедуру накладання кар, виділяючи два способи покарання винуватців. Як правило Канонічне покарання повинно накладатися судовим процесом, але з певних об'єктивних причин церковна влада може накладати покарання поза судовим способом за допомогою адміністративних актів. Спосіб судового процесу показує, що Церква через різні канонічні процедури не тільки захищає законні права та інтереси

<sup>172</sup> Ерде П. Церковне конституційне право. Львів: Свічадо, 1998. С. 43-44.

обвинуваченого, але хоче досягти правдивого примирення і забезпечити єдність – *communio* (сопричастя) між всіма вірними <sup>173</sup>.

Зрозуміло, що коли йдеться про канонічну кару, то краще є коли вона надається через суд, адже ця процедура є більш гарантованою і через свої юридичні формальності дає більшу об'єктивність у відповідності покарання <sup>174</sup>. Звичайно, що спосіб проведення накладання кар вирішує сам ієрарх згідно к. 1469 ККСЦ <sup>175</sup>.

Здебільшого судові процеси проводяться у тому випадку, коли закон передбачає за злочин покарання, що стосується позбавлення уряду, титулу, відзнак, або суспендування від службових обов'язків на термін понад 1 рік, пониження до нижчого ступеня, усунення, або велику екскомуніку.

Адміністративні акти найдоцільніше видавати у випадку, коли злочин стосується соціального конфлікту в церковній громаді <sup>176</sup>.

В будь-якому випадку процедура покарання займає останнє місце, якому передують повідомлення обвинуваченого, яке є у формі напоумлення і тільки в разі продовження зловживання відбувається судовий процес. Звичайно обвинувач має право на адвоката крім того, сама справа проводиться під чітким наглядом промотора справедливості, який контролює хід судової справи (кк. 1477 §1, 1481 §2 ККСЦ). В результаті викладення фактів і доказів суддя виносить обвинувачення, або якщо злочин не був скоєний припиняє справу згідно к. 1482 ККСЦ. подібний процес стосується адміністративних актів, котрі теж видаються після повідомлення обвинуваченої особи і викладення фактів і доказів провини, теж під наглядом промотора справедливості (к. 1486 ККСЦ).

Звичайно, що ці процеси накладання кар також передбачають і подання апеляції і відшкодування втрат. Іноді обставини можуть привести до того, що влада Церкви може утриматися від накладання кар, або застосувати інші види покарання, коли, наприклад відповідальність проступника була мало вагома,

<sup>173</sup> Джероза Л. Церковне право. Львів: Свічадо, 2001. С. 197.

<sup>174</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 474.

<sup>175</sup> Джероза Л. Церковне право. Львів: Свічадо, 2001. С. 198.

<sup>176</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 559.

зокрема у випадку не вживання свідомості чи розуму; або злочин скоєний під страхом, чи в стані афекту <sup>177</sup>.

Отже, короткий нарис цих особливих процедур доказує, що вони по суті містять в собі всі ключові моменти судового процесу. Таким чином в канонічному карному праві міститься єдина структура накладання кар, яка є спільна для різних типів, а саме: момент роз починання діла і встановлення границь спірного питання, фаза представлення доказів і розбір діла, а також момент оцінки і прийняття рішення церковною владою і на кінець видання постанови – вироку <sup>178</sup>.

### 2.3.1. Накладання кари позасудовим декретом

Правопорушник може бути покараний поза судом, декретом суспензи згідно з кк. 1486-1487 ККСЦ, якщо існують точні докази щодо злочину. Дана суспенза може мати термін до 12 місяців <sup>179</sup>.

Церква не бажає часто вдаватись до покарань у виправленні зловживань її членами, зокрема тими, хто присвятив себе служінню у церковній громаді. Навіть тоді, коли здається, що немає надії на те, що правопорушник утримається від своїх вчинків або покається в незаконних діях, як, наприклад порушення обов'язку, єпископ повинен, як правило, дотримуватись певної процедури, що проходитиме у кілька етапів: він зобов'язаний попередити того, хто здійснив неправильний вчинок, щоб він виправився та вказати коли це має відбутися і які будуть наслідки, якщо він не виконає цього наказу <sup>180</sup>. Це попередження повинно бути зроблено в такий спосіб, щоб його можна було доказати <sup>181</sup>, тобто його слід довести до відома правопорушника в документі, від прийняття якого він не зможе

<sup>177</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 476.

<sup>178</sup> Джероза Л. Церковне право. Львів: Свічадо, 2001. С. 198.

<sup>179</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. К. 1402 §2.

<sup>180</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 537.

<sup>181</sup> Поспішіл В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 550.

відмовитись, або, якщо воно зроблене усно, то обов'язково у присутності нотаря, котрий одразу мав би скласти протокол, який слід відповідно підписати. Відповідно до результату такого попередження єпископ вирішує, чи він повинен подати рекурс в суд, чи розглядатиме справу поза судом. Попереднє застереження не застосовується до певних злочинів, за які винний повинний бути покараний відразу, перш ніж єпископ прийме якесь милосердне рішення (к. 1407 ККСЦ).

Однак, перш ніж давати коментар на цю тему, потрібно згадати к. 1402 § 2 ККСЦ<sup>182</sup>. Якщо на думку судової влади, про яку мова в к. 1402 § 3, заважають поважні причини, щоб не відбувся карний процес, і є певні докази щодо злочину, то злочин може бути покараний декретом поза судом згідно з кк. 1486-1487 ККСЦ<sup>183</sup>.

Такий декрет, крім Апостольського Престолу, можуть видати в межах своєї компетенції патріарх, верховний архієпископ, єпархіальний єпископ і вищий настоятель інституту посвяченого життя, який має звичайну владу управління, з виключенням усіх інших (к. 1487 § 3 ККСЦ)<sup>184</sup>.

Хоч в практиці Церкви канонічна кара повинна накладатися карним судовим процесом, проте з вагомих причин доцільності, можна накласти покарання на підставі позасудового декрету, який надає церковна влада. Очевидно, що цей спосіб є менш обтяжливою процедурою, яка вигідна не тільки церковній владі, але і правопорушнику<sup>185</sup>. Однак, через зменшення формальностей, вона може стати причиною для несправедливості щодо винного. У цьому криється причина, чому канони виразно виключають застосування позасудового декрету, якщо йдеться про призупинення службових обов'язків на термін понад рік, про позбавлення уряду, титулу, відзнак або, пониження до нижчого ступеня, про усунення або велику екскомуніку, коли слід проводити тільки карний судовий процес<sup>186</sup>. Звичайно, що він може бути вигідний тільки

<sup>182</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 658.

<sup>183</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 551.

<sup>184</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 658.

<sup>185</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 551.

<sup>186</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 537.

для Церкви, але для окремих випадків, якщо соціальний конфлікт у церковній громаді, який виник в результат і злочину, найдоцільніше вирішити за допомогою адміністративного акту, а не через процедуру судового процесу, який за своєю природою вимагає значно більше актів і часу. Проте, у випадках вчинення злочинів, до яких застосовують одну із вищезгаданих строгих кар, слід вдаватись до трибуналів <sup>187</sup>.

У 3 титулі (19-25 артикули *motu proprio – norme sui delitti riservati*) норм про злочини зарезервовані за Апостольською Столицею є описані норми щодо накладання кари позасудовим декретом. §1 і 2 20 артикулу говорять про те, що позасудовий процес може здійснюватися Конгрегацією Доктрини Віри, єпархіальним єпископом, або їхнім делегатом. Роль делегата можуть виконувати тільки священники з докторським ступенем або принаймні ліцензіатом з канонічного права, доброї моралі, а також особливо вирізняються розсудливістю <sup>188</sup>.

Вирішення справи позасудовим декретом може бути навіть у випадку найтяжчих злочинів. Дикастерія Доктрини Віри має право самостійно або на прохання ієрарха постановити, що справу необхідно вирішити позасудовим декретом, про який йдеться у к. 1486 ККСЦ. У такому разі вона дає відповідне доручення ієрарху. Водночас якщо ієрарх вважає, що особу, яка скоїла злочин, належить позбавити духовного сану, повинен повідомити про це Конгрегацію Доктрини Віри і отримати на це відповідний дозвіл <sup>189</sup>.

К. 1486 § 1 ККСЦ визначає тільки абсолютний необхідний мінімум, тобто, три вимоги, потрібні для правосильності декрету, відповідно до якого накладається кара. До них належать: а) право на захист (обвинувачений повинен бути поінформований як про звинувачення, так і про докази, і мати можливість повноцінно захищати себе); б) усна дискусія, яка повинна відбутися між ієрархом чи його уповноваженим і обвинуваченим в присутності промотора

<sup>187</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 551.

<sup>188</sup> Congregazione per la Dottrina della Fede. Norme sui delitti riservati. Артикул 20. URL: [https://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/documents/rc\\_con\\_cfaith\\_doc\\_20211011\\_norme-delittiriservati-cfaith\\_it.html](https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_it.html) (дата зверення: 19.09.2024).

<sup>189</sup> Токар. В., Ханас А. Загальне представлення Окремих гріхів і канонічних процесів, застережених Римському Престолу. Український канонічний вісник. Львів: «Астролябія», 2016. С. 195.

справедливості (видається, однак, що промотор справедливості може також брати участь у дискусії) і нотаря, який повинен бути людиною бездоганної репутації і поза будь-якою підозрою, у справах, в яких добра слава духовної особи може бути наражена на небезпеку, нотарем мусить бути священник <sup>190</sup>; в) підстави для декрету, як фактичні, так і правові. Кари, які можуть бути накладені без процедури (к. 1486 § 2 ККСЦ). Кари, про які мова в к. 1426 § 1 ККСЦ, можуть накладатись без цієї процедури, якщо тільки було письмово підтверджено прийняття їх з боку винуватця <sup>191</sup>.

Відповідно до к. 1486 ККСЦ, тільки священники з докторським ступенем або принаймні ліцензіатом з канонічного права, доброї моралі, особливо вирізняються розважливістю та юридичним досвідом можуть виконувати функцію промотора справедливості.

Правопорушник повинен завжди користуватися послугами адвоката чи прокурора, який має бути віруючою людиною з докторським ступенем або принаймні ліцензіатом з канонічного права, прийнятою Конгрегацією Доктрини Віри, або єпархіальним єпископом, або ієрархом, чи їхнім делегатом. Якщо правопорушник цього не зробить, компетентний орган призначить їх, і вони залишаться на посаді, доки правопорушник не знайде своїх власних. Проте Дикастерія Доктрини Віри може надати звільнення від вимог священства та академічних кваліфікацій, про які йдеться вище <sup>192</sup>.

Будь-яку інформацію або оголошення слід передавати обережно, щоб в результаті розслідування не причинити шкоди доброму імені звинуваченого. Його не можна допитувати під присягою і він не зобов'язаний признаватися в злочині (кк. 1468-1471 ККСЦ). Якщо ієрарх вирішив розглянути справу в суді, то слід дотримуватись процедурних правил (кк. 1186 ККСЦ і далі) звичайного спірного судового процесу (кк. 1472-1482 ККСЦ). Якщо є особи, які мають право

<sup>190</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. К. 1486 § 1.

<sup>191</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 658 с.

<sup>192</sup> Congregazione per la Dottrina della Fede. Norme sui delitti riservati. Артикул 20-21. URL: [https://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/documents/rc\\_con\\_cfaith\\_doc\\_20211011\\_norme-delittiriservati-cfaith\\_it.html](https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_it.html) (дата зверення: 19.09.2024).

на відшкодування втрат, це повинно вирішуватись суддею (кк. 1483-1485 ККСЦ)<sup>193</sup>.

Певні незначні кари, описані в к. 1426 § 1 ККСЦ (виконання якогось важливого релігійного чи побожного або милосердного діла, як, наприклад, визначені молитви, проща, спеціальний піст, милостині, реколекції) можуть бути накладені без цієї процедури, однак за умови, що правопорушник письмово підтвердив їх прийняття<sup>194</sup>.

Для правильності цієї спрощеної процедури вимагається, щоб звинуваченого повідомили про звинувачення та докази і надали йому право самозахисту. Якщо він вибирає це, то дискусія проходить в усній формі. Декрет повинен викласти факти злочину і підстави, на яких ґрунтується покарання<sup>195</sup>.

Після завершення позасудового процесу будь-яким чином усі документи справи мають бути автоматично передані якомога швидше до Конгрегації Доктрини Віри<sup>196</sup>. Рекурс проти декрету може бути поданий до вищої компетентної влади протягом 10 днів після його оголошення. Рекурс припиняє силу декрету під час його розгляду<sup>197</sup>. Рекурси проти адміністративних декретів регулюють кк. 996-1006 ККСЦ<sup>198</sup>.

На того, хто видав декрет, можна подати рекурс до вищої влади, згідно з приписами права. Подає такий рекурс сторона, яка вважає себе покривдженою декретом. Єпархіальному єпископові подається рекурс проти декретів протосинкела або синкелів, а делегуючому, проти декретів тих, які діють на підставі делегованої влади.

Бажано, щоб, якщо хтось вважає себе покривдженим декретом, між ним і автором декрету не виникав спір, але слід завжди шукати справедливого вирішення між ними, вдаючись також у разі потреби до поважних людей для посередництва або вивчення справи так, щоб через добровільне виправлення

<sup>193</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 551.

<sup>194</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 658.

<sup>195</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 538.

<sup>196</sup> Congregazione per la Dottrina della Fede. Norme sui delitti riservati. Артикул 20-21. URL: [https://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/documents/rc\\_con\\_cfaith\\_doc\\_20211011\\_norme-delittiriservati-cfaith\\_it.html](https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_it.html) (дата зверення: 19.09.2024).

<sup>197</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 538.

<sup>198</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 659.

декрету або через справедливе відшкодування, або іншим відповідним шляхом спір був владнаний. До владнання спору вища влада повинна заохочувати сторони <sup>199</sup>.

Промотор справедливості Конгрегації Доктрини Віри та правопорушник мають право вимагати в письмовій формі скасування або виправлення декрету, виданого єпархіальним єпископом або його делегатом. Проти декрету, виданого ієрархом або його уповноваженим, промотор справедливості Конгрегації Доктрини Віри та правопорушник можуть запропонувати апеляцію до Конгресу тієї ж Дикастерії, в обов'язковий строк 60 днів. Проте, жодна апеляція до Конгресу Конгрегації Доктрини Віри не може оскаржувати декрет, якщо він стосується лише інших злочинів, в яких звинувачується злочинець на підставі його співучасті <sup>200</sup>.

Поки подається апеляція, потрібно письмово просити автора декрету про його скасування або виправлення протягом зазначеного терміну десяти днів від дня проголошення декрету, зрозуміло, що подання такого прохання є тим самим проханням про призупинення дії декрету.

Просити про зупинення декрету вищу владу можна, якщо протягом десяти днів від одержання прохання автор декрету не зупинить його виконання. Вища влада може зупинити дію декрету тільки з поважної причини і маючи на увазі, щоб не потерпіло на цьому спасіння душ. Якщо потім подається апеляція, влада, яка має розглянути апеляцію, повинна вирішити, чи зупинення виконання декрету слід затвердити чи відкликати. Зупинення виконання декрету на підставі самого права перестає діяти, якщо установлений термін минув, а рекурс проти декрету не був поданий або якщо рекурс був поданий тільки з вимогою відшкодування втрат <sup>201</sup>.

<sup>199</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. Кк. 996-98.

<sup>200</sup> Congregazione per la Dottrina della Fede. Norme sui delitti riservati. Артикул 20-21. URL: [https://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/documents/rc\\_con\\_cfaith\\_doc\\_20211011\\_norme-delittiriservati-cfaith\\_it.html](https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_it.html) (дата зверення: 19.09.2024).

<sup>201</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. Кк. 999-1000.

Щоб подати апеляцію, обвинувачений повинен, під страхом неприйнятності апеляції, завжди користуватися послугами адвоката, який є віруючим, має спеціальний мандат і має докторський ступінь або принаймні ліцензіат з канонічного права. Для цілей прийнятності апеляція повинна чітко вказувати *petitum* (позовну вимогу) і містити причини *in iure* (в законі) і *in facto* (в факті), на яких вона ґрунтується.

Апеляція повинна бути подана протягом зазначеного терміну п'ятнадцяти днів. Термін п'ятнадцяти днів збігає:

1-е – у випадку, коли прохання про відкликання або виправлення декрету треба вислати наперед, від дня оголошення декрету, на підставі якого автор виправив попередній декрет або відкинув прохання, або, якщо нічого не вирішив, від тридцятого дня, рахуючи від одержання прохання;

2-е – в інших випадках від дня, коли декрет був пред'явлений стороні <sup>202</sup>.

Вища влада повинна протягом шістдесяти днів від одержання апеляції видати декрет, який вирішує апеляцію, хіба що партикулярне право власної Церкви свого права встановлює інші терміни, якщо ж цього не зроблено і той, хто подає апеляцію, просить письмово, щоб такий декрет був виданий, то на тридцятий день від одержання цього прохання, якщо навіть тоді нічого не зроблено, апеляція вважається відкиненою <sup>203</sup>.

У апеляції проти адміністративних декретів слід дотримуватись к. 1517 ККСЦ, з застосуванням відповідних модифікацій той, хто подає апеляцію, завжди має право користуватися уповноваженим або адвокатом, уникаючи непотрібних зволікань мало того, слід призначити захисника з уряду, якщо той, хто подає апеляцію не має захисника і вища влада вважає, що він необхідний завжди, однак, вища влада може наказати, щоб той, хто подав апеляцію, особисто з'явився, аби відповідати на запитання.

<sup>202</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. К. 1001.

<sup>203</sup> Congregazione per la Dottrina della Fede. Norme sui delitti riservati. Артикул 20-21. URL: [https://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/documents/rc\\_con\\_cfaith\\_doc\\_20211011\\_norme-delittiriservati-cfaith\\_it.html](https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_it.html) (дата зверення: 19.09.2024).

Вища влада, яка розглядає апеляцію, може не тільки затвердити декрет або визнати недійсним, але також скасувати і відкликати, але не виправляти, хіба що партикулярне право власної Церкви свого права надає вищій владі навіть таке повноваження <sup>204</sup>.

Позасудовий декрет набирає законної сили:

- 1) якщо термін, про який йдеться в к. 1487 § 1 ККСЦ минув даремно.
- 2) якщо його видала Дикастерія Доктрини Віри згідно вище описаних правил <sup>205</sup>.

За відшкодування втрат, відповідає той, хто видав перший декрет, у випадку, якщо декрет був затверджений, визнаний недійсним, скасований, відкликаний або виправлений вищою владою. Вища влада відповідає лише настільки, наскільки на підставі її декрету виникли втрати.

Апеляція проти адміністративного декрету патріарха навіть якщо йдеться про декрет, який стосується єпархії патріарха, або про декрет, яким патріарх вирішує апеляцію, передається спеціальному зібранню Єпископів, яке має бути утвореним згідно з приписами партикулярного права, хіба що питання передається Апостольському Престолові проти рішення цього зібрання немає дальшого рекурсу із збереженням права на звернення до самого Римського Архиєрея <sup>206</sup>.

Однак, рекурси проти декрету, яким накладається кара, мають подальші особливі риси: - прохання про скасування, описана в к. 999 ККСЦ, не передбачена; - вони можуть бути подані впродовж 10 корисних днів, а не 15, як рекурси про інші адміністративні декрети (к. 1001 § 1 ККСЦ); - згідно з правом, вони призупиняють виконання кари; - проти рішення вищої влади немає подальшого рекурсу. Причина такого положення права спирається на той факт,

<sup>204</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. Кк. 1003-6.

<sup>205</sup> Congregazione per la Dottrina della Fede. Norme sui delitti riservati. Артикул 20-21. URL: [https://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/documents/rc\\_con\\_cfaith\\_doc\\_20211011\\_norme-delittiriservati-cfaith\\_it.html](https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20211011_norme-delittiriservati-cfaith_it.html) (дата зверення: 19.09.2024).

<sup>206</sup> Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. Кк. 1003-6.

що тільки покарання за не надто важкі злочини можуть бути накладені декретом (к. 1402 § 2 ККСЦ). Однак, проти не карних адміністративних декретів (к. 1002 ККСЦ) можуть бути подані подальші рекурси; навіть проти декрету, в якому патріарх вирішує рекурс відповідно до к. 1006 ККСЦ<sup>207</sup>.

#### 2.4. Справи про визнання недійсності свячень.

Для законного і правосильного прийняття свячень необхідно дотримуватись певних правил. Дияконські чи пресвітерські свячення правосильно уділяє тільки єпископ єпархії, куди скеровується кандидат, або той єпископ, який отримав відповідне доручення. Єпископську хіротонію, крім випадків крайньої потреби, повинні звершувати три єпископи. Свячення уділяє єпископ через покладання рук і приписану Церквою молитву<sup>208</sup>.

Приймаючи свячення, особа автоматично зачисляється до духовенства, отримуючи новий правовий статус у Церкві, перестає бути мирянином і стає духовною особою. Свячення поділяються на нижчі та вищі. Вищі – це дияконат, пресвітерат і єпископство, а от нижче духовенство належить до духовного сану та вважається церковнослужителями. Головний критерій визначення приналежності до духовенства стає факт прийняття печаті священства через покладання рук єпископа, починаючи з свячень дияконату. Усі нижчі свячення відбуваються завдяки окремим благословенням єпархіального єпископа або ним делегованого єпископа чи навіть священника<sup>209</sup>.

Справи визнання недійсності свячень регулюють кк. 1385-1387 ККСЦ. Згідно з к. 1385 ККСЦ право оскаржувати неправосильність свячень має:

- 1) сам священнослужитель зацікавлений у завершенні справи

<sup>207</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 659.

<sup>208</sup> Токар. В., Ханас А. Загальне представлення Окремих гріхів і канонічних процесів, застережених Римському Престолу. Український канонічний вісник. Львів: «Астролябія», 2016. С. 204.

<sup>209</sup> Хортик. О. Правові аспекти втрати належності до духовного сану. Український канонічний вісник. Львів, 2015. С. 194.

2) єпархіальний єпископ або настоятель монастиря, від якого клірик юридично залежить і в єпархії якого був висвячений та який має обов'язок і відповідальність берегти духовне добро вірних, оминаючи тяжкі втрати які впливали б із неправосильних свячень <sup>210</sup>.

ККСЦ містить канони, в яких у певних випадках наказано звертатися до Римської Апостольської Столиці або застосовувати відповідні приписи, видані Апостольським Престолом. До них належать справи про визнання недійсності свячень <sup>211</sup>.

Священнослужитель, у якого виникли серйозні сумніви щодо своїх свячень, не може лише з самого Божого Права виконувати священнодійства, бо у випадку неправосильності священнослужіння та звершення таїнств буде не дійсним <sup>212</sup>.

Правосильно отримане таїнство священства ніколи не втрачає свого наслідку. Проте, внаслідок певних обставин можна втратити належність до духовного стану. Найвищий Законодавець окреслив такі підстави і втрати:

- 1) внаслідок судового вироку або адміністративного декрету, який стверджує недійсність свячення;
- 2) внаслідок кари усунення з духовного стану, накладеної згідно з законом;
- 3) внаслідок рескрипту апостольського престолу або патріарха (к. 394 ККСЦ) <sup>213</sup>.

Ця процедура стосується лише твердження про те, що священнослужитель був неправосильно висвячений. Свячення може бути неправосильним у випадках психічної нездатності або відсутності вільного вибору висвячуючого святителя або кандидата, або недотримання якогось істотного обряду <sup>214</sup>.

Також неправосильність свячень може мати такі причини:

<sup>210</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 550.

<sup>211</sup> Токар. В., Ханас А. Загальне представлення Окремих гріхів і канонічних процесів, застережених Римському Престолу. Український канонічний вісник. Львів: «Астролябія», 2016. С. 183.

<sup>212</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 550.

<sup>213</sup> Хортик. О. Правові аспекти втрати належності до духовного сану. Український канонічний вісник. Львів, 2015. С. 194-195.

<sup>214</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 541.

- відсутність правдивого наміру прийняти свячення
- нездатність прийняти свячення (неохрещений)
- через неповноцінність влади або наміру святителя.

К. 1386 ККСЦ нам говорить, що справи оскарження неправосильності свячення належать лише до компетенції Апостольської Столиці.

Під терміном Апостольський Престол чи Святий Престол, належить розуміти, крім Римського Архиєрея, також конгрегації та інші інституцій Римської Курії, хіба щось інше застерігає право або впливає з природи речі. Конгрегацій Римської курії (еквівалент державним міністерствам) є багато, кожна відповідає за окрему галузь і напрямок роботи. Але всіх об'єднує одна важлива і незмінна риса – діяльність від імені та під владою Римського Архиєрея<sup>215</sup>.

Справи про визнання недійсності свячень не вирішує єпархіальний єпископ. До Конгрегації Св. Тайн або Конгрегацій Доктрини Віри (у випадку коли свячення оскаржується за суттєвим дефектом обряду) спрямовується позовна скарга, яку розглядають адміністративним чи судовим способом, залежно від рішення цієї Конгрегації. У загальному достатньо адміністративного способу, відповідно до якого єпархіальному єпископу доручають зробити інструкторію (к. 1385 ККСЦ), але вирішальний декрет зарезервовано Конгрегації<sup>216</sup>.

Розгляд справ відбувається відповідно до спеціальної процедури, норми якої встановлено Апостольським Престолом. Римська Рота визначає спосіб розгляду справи: адміністративний чи судовий, як теж орган, який буде нею займатися. Ієрарх, якому підлягає священнослужитель і якого стосується сумнів правосильності свячень, коли буде виявлено про наявну ґрунтовну підозру, повинен відразу ж призупинити його священнодійства<sup>217</sup>.

<sup>215</sup> Токар. В., Ханас А. Загальне представлення Окремих гріхів і канонічних процесів, застережених Римському Престолу. Український канонічний вісник. Львів: «Астролябія», 2016. С. 183.

<sup>216</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 551.

<sup>217</sup> Хортик. О. Правові аспекти втрати належності до духовного сану. Український канонічний вісник. Львів, 2015. С. 197.

Ця процедура відбувається наступним чином, священнослужитель особисто, ієрарх, якому він підлягає, або святитель священнослужителя, мають право оскарження правосильності свячень. Позов або *libellus* (позовну скаргу) потрібно надіслати компетентному урядові Римської курії, якою може бути Дикастерія для Східних Церков, яка згодом продовжить процес <sup>218</sup>.

Завершальним етапом розгляду справи стає вирок або декрет ствердження правосильності або неправосильності свячень, який видає Римська Рота. У разі судового розгляду після першого позитивного ствердження, тобто визнання неправосильності свячень, справа автоматично передається на апеляційний ступінь. І тільки після другого позитивного вироку остаточно визначається юридичний стан особи. Констатується факт неприйняття свячень, який зумовлює стан, що особа ніколи не прийняла свячення, а це означає, що ніколи не стала і не була духовною особою. Після цього особа *de iure* (по праву) втрачає належність до духовного стану, втрачає всі права та обов'язки, пов'язані з духовним станом <sup>219</sup>.

Після того як відправлена скарга, священнослужитель не може виконувати священнодійства на підставі самого права. Якщо Дикастерія передала справу оскарження трибуналу, священнослужителю силою цього факту забороняється виконувати священнодійства. Адже йдеться про серйозну заборону, а не суспензу.

Невиконання заборони не спричиняє перешкоди, про яку йдеться у кк. 762, 763 ККСЦ. Ця заборона не є лише характеру юридичного, а також і богословського <sup>220</sup>.

Якщо предметом розгляду стають ступені: священства чи єпископату, тоді не можна твердити про втрату належності до духовного стану, але лише про відсутність свячень відповідного ступеня. Неправосильне прийняття дияконату уводить особу в духовний стан. Неправосильність прийняття чергового ступеня

<sup>218</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 541.

<sup>219</sup> Хортик. О. Правові аспекти втрати належності до духовного сану. Український канонічний вісник. Львів, 2015. С. 197.

<sup>220</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 551.

свячень лише не дає можливості здобути цей конкретний ступінь, але не впливає на саму належність до духовного стану. Коли ж неправосильними були свячення дияконату тоді усі наступні ступені також будуть неправосильними <sup>221</sup>.

У адміністративному процесі є один інструктор, котрий повинен підготувати справу, збираючи всі докази про об'єктивну реальність фактів і упорядкувати свої докази щодо проблеми.

Після формування інструкцій всі акти із заключним листом єпархіального єпископа пересилаються до Конгрегації.

Залежно від вироку процедури – адміністративної чи судової, щодо визнання недійсності свячень, завжди йдеться також і про спільне добро вірних, спасіння їх душ. У цьому випадку необхідне втручання промотора справедливості з усіма передбаченими ефектами. Все залежить від природи самої справи та від рішення єпархіального єпископа.

Після 2-го вироку у котрому підтверджено недійсність свячень, священнослужитель втрачає всі права властиві духовному стану і звільняється від усіх обов'язків включно цілібату. Такі обов'язки беручи до уваги уневажнення свячень властиво і не були ніколи прийняті особою уневажненого <sup>222</sup>.

Якщо свячення є правосильні, то духовну особу також можуть позбавити приналежності до духовного стану. Позбавлення духовного стану називається депозиція. Це означає, що особа має свячення, однак вона позбавлена статусу духовної особи (клірицького стану), але не свячень, оскільки свячень неможливо позбавити. Причини можливості позбавлення духовного стану чітко передбачені законодавством, а саме: апостазія і єресь; зневага Євхаристії; фізичне насильство або тяжка кривда єпископа; вбивство та аборт; наложництво, тривання у явному гріху проти чистоти, а також намагання укласти подружжя, у тому числі

<sup>221</sup> Хортик. О. Правові аспекти втрати належності до духовного стану. Український канонічний вісник. Львів, 2015. С. 198.

<sup>222</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 552.

цивільне; намовляння каянника під час сповіді до гріха проти чистоти; намагання незаконно отримати служіння в Церкві; симонію <sup>223</sup>.

Отже, для кожного процесу і справи є компетентний суд. Римського Архиєрея ніхто не може судити. Римський Архиєрей має право судити патріархів, єпископів і тих, що займають найвищу державну посаду. Трибунал призначений Римським Архиєреєм має право судити єпископів, які виконують свою владу в межах території патріаршої Церкви. В межах території Церкви найвищим трибуналом є синод єпископів патріаршої Церкви. До компетенції цього трибуналу входять спірні справи єпископів і єпархій. Патріарх повинен утворити звичайний трибунал патріаршої Церкви. У компетенції цього трибуналу є з допомогою відповідних працівників і суддів (к. 1063 ККСЦ) розглядати на першому і подальших ступенях судочинства справи, які стосуються осіб патріаршої Церкви (окрім єпископів). Наприклад в УГКЦ трибуналом першого ступеня судочинства для Львівської Архиєпархії є трибунал Львівської Митрополії, також цей самий трибунал є трибуналом другого ступеня для Дрогобицької, Сокальсько-Жовківської та Стрийської єпархій УГКЦ. Щодо процесів, які розглядають ці трибунали, то існують спірні, карні і подружні процеси.

Спирні процеси спрямовані на вирішення спорів між фізичними та юридичними особами. Вони проходять 4 стадії: вступну, доказову, дискусійну, вирішальну.

Карні процеси є останнім засобом для виправлення правопорушника. Ці процеси спрямовані на покарання або відновлення прав злочинця. Кожне покарання має лікувальний характер. В залежності від заподіяної шкоди, злочину, накладається відповідна кара. ККСЦ подає 5 особливих кар: Велика і мала екскомуніки, суспенза, пониження священнослужителя до нижчого ступеня, карні заходи. Карний процес проходить наступні стадії: розпочинання діла і встановлення границь спірного питання, представлення доказів, оцінка і прийняття рішення церковною владою, видання вироку.

---

<sup>223</sup> Хортик. О. Правові аспекти втрати належності до духовного сану. Український канонічний вісник. Львів, 2015. С. 198.

Проте, існує скорочена процедура накладання кари. Ця процедура називається накладання кар позасудовим декретом. Вона є досить зручною для єпископів і правопорушників, адже не потребує багато часу і потрачених зусиль. Позасудовий декрет можуть видавати: патріарх, архієпископ, єпархіальний єпископ і вищий настоятель інституту посвяченого життя. Проте, такий декрет не може бути виданий, якщо йдеться про: позбавлення уряду, титулу, відзнак або призупинення обов'язків терміном понад рік, пониження до нижчого ступеня, велику екскомуніку (у цих випадках має проводитись карний процес).

Окрім карних і спірних процесів, у Церкві існує процедура визнання недійсності свячень. Оскаржувати неправосильність свячень може сам священнослужитель і єпархіальний єпископ або святитель. Свячення може бути неправосильним у випадках: психічної нездатності, відсутності вільного вибору святителя або кандидата, недотримання якогось істотного обряду, неповноцінності влади або наміру святителя, відсутності наміру прийняти свячення у кандидата або його нездатність прийняти свячення (неохрещений). Справи про визнання недійсності свячень є лише у компетенції Апостольської Столиці, а саме у компетенції Конгрегації Св. Тайн, в окремих випадках Конгрегації Доктрини Віри. Якщо свячення визнано неправосильними, священнослужитель втрачає, всі права духовного стану і звільняється від усіх обов'язків.

## РОЗДІЛ 3

### ПОДРУЖНІ ПРОЦЕСИ

Подружжя – це нерозривний союз любові, так навчає Католицька Церква. Більш виразне обґрунтування цієї науки зустрічаємо у Подружньому Праві Церкви: «Істотними прикметами є єдність та нерозривність, які в подружжі між охрещеними набувають особливої сили, з огляду на святу Тайну» (к. 776 §3 ККСЦ), а також: «священний подружній вузол після довершення не може бути розв’язаний ніякою людською владою і з жодних причин, окрім смерті» (к. 853 ККСЦ). Істотною прикметою подружжя є нерозривність шлюбу, але це стосується лише того подружжя, яке є правосильне, тобто укладене згідно з подружнім правом Церкви. Отже, якщо хтось хоче укласти правосильний і законний церковний шлюб, то він зобов’язаний укласти своє подружжя згідно з приписами подружнього церковного права <sup>224</sup>. Ця святість і нерозривність християнського подружжя, яке часто розпадається під впливом величезного тиску з боку сучасних викликів світу, має бути підтримана виразним навчанням, а також свідченням кожного подружжя <sup>225</sup>.

До прийняття подружжя належить ретельно готуватися, а згодом молоді сім’ї повинні відчувати підтримку в своєму житті та допомогу у кризових ситуаціях <sup>226</sup>. Християнське подружжя є союзом любові на все життя, поміж одним чоловіком і однією жінкою. Це подружжя пов’язане зі справжньою жертовністю, дотриманням подружньої вірності та відкиненням оманливих капризів звичаєвої свободи <sup>227</sup>. Проте, коли більше неможливо відновити подружнє життя, одним із способів вирішення проблеми стає судова перевірка

<sup>224</sup> Трибунал Сокальсько-Жовківської єпархії УГКЦ. Подружні процеси. URL: <https://sokaleparchy.org.ua/podruzni-protsesy/> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>225</sup> Кожовський Р. Папа про подружжя. URL: <https://credo.pro/2014/04/114674> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>226</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 119.

<sup>227</sup> Roman Koszowski. Papież o nierozzerwalności małżeństwa. URL: <https://www.gosc.pl/doc/1974285.Papiez-o-nierozzerwalnosci-malzenstwa> (дата звернення: 23.10.2024).

того, чи дійсно подружжя укладено правосильно. Ця перевірка можливо лише, коли існують підстави та вагомі аргументи, щоб ствердити недійсність подружньої згоди. Вже на етапі єпархіальної пастирської турботи про подружжя може бути зібрана корисна інформація для можливого провадження процесу визнання недійсності подружжя <sup>228</sup>.

Подружні процеси повинні дотримуватись, крім загальних процедур спільного процесу, деяких спеціальних норм, які слідують. Згідно з римо-католицьким вченням про абсолютну нерозривність подружжя, необхідно створити спеціальні норми для подружніх процесів. Лише документальний процес забезпечує більш швидку процедуру для деяких справ щодо недійсності подружжя <sup>229</sup>.

### 3.1. Визнання недійсності подружжя.

Нерозривний союз між чоловіком і жінкою, заснований Богом – це Святе Таїнство Подружжя. Цей союз призначений для сумісного життя членів подружжя та народження й виховання дітей. Церква чітко дотримується приписів подружнього права та власних принципів для того, щоб зберегти нерозривність, стабільність і святість подружжя.

Перед укладенням правосильного церковного подружжя потрібно переконатись у дотриманні трьох загальних приписів: добра та непримушена воля взяти шлюб; відсутність канонічних перешкод до вінчання та додержання канонічної форми вінчання. Законно udzielене і благословенне подружжя є нерозривним. Навіть якщо й були дотримані зовнішні церемонії, існує низка чинників, які можуть стати на перешкоді його дійсного встановлення <sup>230</sup>.

<sup>228</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 119.

<sup>229</sup> Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. С. 535.

<sup>230</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

Визнання шлюбу недійсним – відбувається лише під час передбаченого Церквою судового процесу, у якому наречені (чи хтось один з них) оскаржує дійсність укладеного шлюбу. Це оскарження, після клопіткого дослідження усіх фактів, заперечує церковний суддя, або ж вказуючи на серйозні причини, підтверджує. В випадку підтвердження, церковний суддя авторитетом Церкви оголошує шлюб недійсним від самого моменту його укладення <sup>231</sup>. У цьому випадку вважається, що подружжя як такого насправді не було, попри численні події та жести, що їх усі бачили. Люди часто вживають термін «розлучення», оскільки, так само як ствердження недійсності подружжя, воно має той самий наслідок: обидві сторони отримують статус вільних <sup>232</sup>.

Розглянемо детальніше процес визнання недійсності подружжя. Під час цього судового процесу відбувається вивчення фактів спільного проживання чоловіка і дружини і того, наскільки відповідально вони ставляться до взятих на себе подружніх обов'язків стосовно одне одного та своїх дітей, чи було дотримано канонічну форму вінчання, а також з'ясування обставин, за яких було укладене подружжя. Подружжя визнають недійсним, якщо принаймні один з вище перелічених пунктів був недотриманий. Якщо коротко, чоловік і дружина вільні та можуть законно вступити в новий подружній союз тому що, подружжя не існувало від початку. Якщо ж, навпаки, укладене раніше подружжя визнається дійсним – чоловік і жінка зобов'язані дотримуватися обов'язків, які випливають із його нерозривності. Отже, за допомогою процесу визнання недійсності церковного шлюбу, який є одним із передбачених церковним законодавцем процесів, звернувшись до судового органу Церкви, вірні християни, можуть отримати підтвердження недійсності власного подружжя.

Процес визнання недійсності церковного шлюбу регулюють кк. 1185-1342 і кк. 1357-1377 ККСЦ. Сам процес відбувається кількома етапами <sup>233</sup>.

Усі матеріали, пов'язані з веденням процесу, є конфіденційними. Право доступу до інформації мають лише сторони, що беруть участь у процесі, або їх

<sup>231</sup> Терміни канонічного права. URL: <https://credo.pro/2009/03/564> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>232</sup> Яцукевич М. Недійсне подружжя. URL: <https://credo.pro/2015/10/143835> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>233</sup> Трибунал Львівської Архiepархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

уповноважені і працівники трибуналу, які складають присягу про нерозголошення таємниці.

Одній із сторін необхідно пройти особисту співбесіду у церковному трибуналі, для того, щоб прийняти до розгляду справу визнання недійсності св. Тайни Подружжя <sup>234</sup>.

Часто, коли зацікавлена особа звертається до трибуналу з проханням визнати недійсним власне подружжя, вона не володіє інформацією, як саме слід діяти, щоб розпочати подружній процес. В трибуналі присутній компетентний працівник, який консультує сторону і надає відповідну інформацію. Цей працівник розповідає, які документи слід подавати і куди саме, допомагає визначити підстави чи принаймні сумніви для оскарження подружжя, у разі необхідності допомагає підготувати і заповнити позовну скаргу та інші необхідні документи <sup>235</sup>.

Церковний трибунал є частиною судової системи Церкви, через яку єпископ виконує свою судову владу. Цей трибунал розглядає спірні та карні справи, але також і подружні, щоб з'ясувати, чи є дійсним для Церкви подружжя, яке припинилося самими подругами <sup>236</sup>.

Для початку, особі, котра звертається до трибуналу з проханням визнати недійсним власне подружжя, належить з'ясувати, який саме церковний трибунал є компетентним і може вести процес – це один із перших кроків позивача <sup>237</sup>. За справи визнання неправосильності подружжя, якщо вони не знаходяться у винятковій компетенції Апостольського Престолу, згідно з к. 1358 ККСЦ відповідають <sup>238</sup>:

1. Трибунал місця, де було укладено подружжя;

<sup>234</sup> Трибунал Сокальсько-Жовківської єпархії УГКЦ. Подружні процеси.

URL: <https://sokaleparchy.org.ua/podruzni-protsesy/> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>235</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>236</sup> Трибунал Сокальсько-Жовківської єпархії УГКЦ. Подружні процеси.

URL: <https://sokaleparchy.org.ua/podruzni-protsesy/> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>237</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>238</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 528.

2. Трибунал місця, де одна із сторін або обидві мають постійне або тимчасове місце проживання;
3. Трибунал місця, де фактично необхідно збирати більшість доказів. У такому випадку потрібно отримати згоду судового вікарія (голови трибуналу) тієї єпархії, де відповідач має постійне місце проживання. Для надання цієї згоди судовий вікарій повинен вислухати і врахувати думку відповідача.

Позовна скарга в подружньому процесі – це юридичний документ, за допомогою якого зацікавлена особа (зазвичай позивач) звертається з позовом про оскарження дійсності подружжя, до компетентної церковної судової влади і просить суд визнати подружжя недійсним. Для того, щоб розпочати подружній процес, позовна скарга є першим кроком і основним документом. Без її пред'явлення суддя не може розглядати жодної справи, оскільки не має на це законних підстав (к. 1104, § 2 ККСЦ) <sup>239</sup>.

Однак суддя, перш ніж почати справу повинен удатися до всіх пастирських засобів, щоб переконати подружжя помиритися, якщо це можливо, і відновити подружнє життя <sup>240</sup>.

Щодо вірних, то на початковому етапі приготування до справи треба визначити юридичну підставу, на якій будуватиметься не тільки позов, а й розгляд. Тому що, на відміну від цивільного розгляду, тут завжди повинна бути конкретна юридична підстава, передбачена ККСЦ. «Мій чоловік мені зрадив», «моя жінка вередлива». Цього замало для підстави. Тільки виходячи з конкретної юридичної підстави, можна приготувати подальший матеріал, зокрема доказовий <sup>241</sup>.

Позовну скаргу можуть подавати обидві сторони спільно, якщо вони зацікавлені і мають намір оскаржити дійсність власного подружжя. Проте, частіше позовну скаргу подає лише одна сторона (позивач). Від імені сторін чи сторони у процесі може виступати уповноважена особа. Проте, особа має

<sup>239</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>240</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 528.

<sup>241</sup> Яцукевич М. Недійсне подружжя. URL: <https://credo.pro/2015/10/143835> (дата звернення: 23.10.2024).

обов'язок з'явитися до трибуналу за викликом судді, навіть якщо від її імені виступає уповноважена особа.

Для прийняття позовної скарги церковним трибуналом, у ній мають бути вказані наступні дані (к. 1187 ККСЦ):

1. Вказівка, до якого судді подається справа. Також, якою є мета подачі позовної скарги. Наприклад: *Позивач звертається до судового вікарія Львівської архієпархії УГКЦ з проханням визнати недійсним подружжя (обов'язково потрібно зазначити дату і місце вінчання);*
2. Перелік (принаймні в загальному) фактів і доказів для підтвердження позову та посилання на певний канон ККСЦ. *В трибуналі ви отримуєте перелік питань у письмовій або усній формі, на які вам слід відповісти письмово.*
3. Підпис позивача або уповноваженої особи із зазначенням дня, місця і року, а також місця проживання позивача чи його уповноваженого або ж адресу місця перебування позивача. Ця інформація потрібна для одержання фактів.
4. Вказівка про постійне або тимчасове місце проживання відповідача <sup>242</sup>.  
Разом із позовною скаргою до трибуналу потрібно подати наступні документи:

- 1) копію паспорта (перша сторінка, відомості про сімейний стан, відомості про місце проживання);
- 2) копію свідоцтва або рішення суду про цивільне розлучення (за наявності);
- 3) копію свідоцтва про Хрещення та Миропомазання;
- 4) свідоцтво про церковний шлюб (оригінал);
- 5) анкету для з'ясування подробиць справи <sup>243</sup>;
- 6) список свідків, які погодилися дати свідчення про подружжя. Сторона обирає свідків для справи з тих осіб, котрі володіють достатньою

<sup>242</sup> Трибунал Львівської Архієпархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lv.iv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>243</sup> Там само.

інформацією про подружжя сторін від моменту знайомства молодих людей до часу розірвання цивільного шлюбу. Такими свідками можуть бути люди, з котрими сторона чи сторони ділилися проблемами в стосунках, батьки, родичі, близькі друзі, колеги;

- 7) також ті документи, які можуть слугувати доказовим матеріалом у судовому процесі. Наприклад: *документи з правоохоронних органів, медичні довідки, експертизи, судові рішення* <sup>244</sup>.

Подібно як у цивільному процесі сторона, яка подає позов, повинна покрити кошти процесу. Судові кошти залежать від єпархії, але також і від фінансової ситуації позовника. Окрім судових коштів, треба покрити також додаткові оплати, наприклад кошти за думку судового експерта <sup>245</sup>.

Судовий вікарій створює і призначає своїм декретом колегію суддів, яка розглядатиме справу. Для розгляду подружніх справ необхідно зібрати колегіальний трибунал у складі трьох суддів (к. 1084 §1-2 ККСЦ). Головою цієї колегії є один із суддів, інший – доповідачем у справі.

Судовий вікарій, упевнившись, що справа належить до його компетенції і що позивач має законні підстави виступати в суді, своїм декретом якнайшвидше приймає позовну скаргу (кк. 1188 §1; 1362 §1 ККСЦ). Судовий вікарій тим самим декретом наказує вручити копію позовної скарги захиснику подружнього вузла <sup>246</sup>. Після прийняття позову, про нього сповіщають відповідача <sup>247</sup>, надаючи йому п'ятнадцятиденний термін для висловлення власної позиції щодо справи. Цей декрет разом із копією позовної скарги надсилається рекомендованим поштовим повідомленням відповідачеві та іншим особам, які повинні з'явитися до трибуналу (кк. 1191 § 1; 1192 §1 ККСЦ) <sup>248</sup>.

Протягом 15 днів, якщо жодна із сторін не потребувала засідання суду для розгляду справи, суддя з обов'язку служби повідомляє формулюванням сумніву,

<sup>244</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>245</sup> Яцукевич М. Недійсне подружжя. URL: <https://credo.pro/2015/10/143835> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>246</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>247</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 528.

<sup>248</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

що повинен містити питання про наявність чи відсутність недійсності шлюбу в цьому конкретному випадку і роз'яснити особливі мотиви, по яких дійсність тайни подружжя підлягає сумніву <sup>249</sup>.

Якщо у визначений час (20 днів від дня прийняття позовної скарги <sup>250</sup>) відповідач чи інші особи, яких викликав голова колегії суддів, не матимуть можливості з'явитися до трибуналу, вони можуть подати свої зауваження у письмовій формі. Відповідач, який відмовляється прийняти виклик до суду або заважає його врученню, вважається законно викликаним (к. 1192 § 3 ККСЦ) <sup>251</sup>.

Через 10 днів після повідомлення відповідача, суддя новим декретом повідомляє про початок фази підготовки справи до судового розгляду. У такому випадку, представники обох сторін і промотор справедливості (якщо він бере участь у процесі) мають право бути присутніми на допитах сторін, свідків, експертів і ознайомитися із судовими актами і документами, представленими обома сторонами, це дає судді можливість настояти на таємному проведенні допиту свідків, якщо того вимагають обставини справи <sup>252</sup>. Іншими словами, попередньо вислухавши сторони, судовий вікарій своїм декретом визначає правові підстави на підставі відповідей сторін. На основі правових підстав пізніше розглядатиметься справа.

Інколи трапляється, що в ході справи предмет спору необхідно змінити або доповнити. Для того аби предмет спору був правосильно змінений або доповнений законодавець вимагає, щоб ця процесуальна дія була здійснена лише з поважної причини на вимогу сторони, за допомогою нового декрету голови колегії суддів. Крім того, голова колегії суддів зобов'язаний вислухати інші сторони, які беруть участь у процесі і врахувати їхні доводи (к. 1196 ККСЦ).

Судовий вікарій тим самим декретом, яким визначено зав'язку спору, визначає тип процесу, яким буде провадитися дана справа (звичайний або

<sup>249</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 528.

<sup>250</sup> Поспішій В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 524.

<sup>251</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>252</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 528.

скорочений к. 1362 §3 ККСЦ). В такому випадку йдеться про звичайний процес, процедура скороченого процесу подана нижче.

Збирання доказів у справі відбувається через:

- судові свідчення осіб, які беруть участь у процесі (позивач, відповідач та свідки), дані під присягою. Під час опитування свідків сторони не можуть бути присутніми на слуханні <sup>253</sup>. У разі неявки відповідача до трибуналу за законним викликом судді (навіть повторним) або неподання трибуналові достатнього виправдання чи відповіді голова колегії суддів своїм декретом проголошує його відсутність у справі (к. 1272 ККСЦ). В такому разі відсутньому відповідачеві повідомляється лише остаточний вирок. Також йому необхідно вказати на можливість ознайомлення з остаточним вирок в осідку трибуналу;
- подання і представлення різного роду документів до трибуналу (якщо такі є). Наприклад: судові рішення, експертизи, документи з правоохоронних органів, медичні довідки і т. п.;
- думку експерта (якщо під час розгляду справи виникає необхідність на підставі припису права або на підставі рішення судді відповідно до к. 1255 ККСЦ).

Можна наводити будь-які докази, які видаються корисними для вирішення справи і є дозволені суддею (к. 1208 §1 ККСЦ) <sup>254</sup>.

Якщо в ході розслідування виникає серйозний сумнів у тому, що шлюб був довершеним, суд за згодою сторін припиняє справу і закінчує розслідування в перспективі диспенси від даного шлюбу, направляючи Апостольському Престолу документи разом із проханням про диспензу, висловленим одною чи двома сторонами, і на думку самого суду чи єпархіального єпископа <sup>255</sup>.

Зібравши необхідні докази, голова колегії суддів, своїм декретом встановлює корисний час, протягом якого дозволяє сторонам, їх уповноваженим та адвокатам (якщо такі беруть участь у процесі) переглянути в приміщенні трибуналу акти справи та подати свої зауваження, якщо вони виникнуть (к. 1281,

<sup>253</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 537.

<sup>254</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>255</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 529.

§1 ККСЦ)<sup>256</sup>. Коли підготовка справи до судового розгляду завершується і публікуються документи процесу, то для ознайомлення з ними сторін їхніх захисників відбувається обмін документами між сторонами і їхніми представниками, а також між захисником подружнього вузла<sup>257</sup>.

Коли минув корисний час, призначений суддею для представлення доказів, або коли сам суддя вирішить, що вважає справу достатньо з'ясованою, або сторони, ознайомившись з актами справи, заявили, що не мають нічого більше додати, суддя своїм декретом оголошує про закриття справи (к. 1282 ККСЦ).

Після цього суддя своїм декретом призначає відповідний час для представлення захистів або зауважень (к. 1284 ККСЦ). Ця фаза процесу дає можливість обом сторонам вказати необхідні аргументи на захист своєї процесуальної позиції. Вони це можуть зробити особисто або з допомогою адвоката, посилаючись на факти здобуті під час етапу дослідження справи.

Захисник подружнього вузла, завданням якого є пошук і подання судді всіх прямих чи непрямих аргументів на користь подружжя, має обов'язок подати свої зауваження на захист нерозривності таїнства Подружжя.

Промотор справедливості, обов'язком якого є забезпечення громадського добра (к. 1094 ККСЦ), якщо бере участь в процесі, то також повинен подати свої зауваження.

Коли зібрано достатньо доказів і справа є достатньо з'ясованою для моральної впевненості судді, як того вимагає законодавець у к. 1291 ККСЦ, голова колегії повинен призначити день і годину наради колегії суддів у трибуналі з метою обговорення і вирішення справи по суті (к. 1292 ККСЦ)<sup>258</sup>.

Після того, як відбулось ознайомлення з думкою захисника подружнього вузла і промотора справедливості, виноситься судове рішення. Варто підкреслити, що в рішенні сторонам нагадують про їх моральні і цивільні обов'язки по відношенню один до одного і до дітей, особливо в тому, що

---

<sup>256</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>257</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 529.

<sup>258</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

стосуються їхнього утримання і виховання. Протягом 15 днів з моменту свого проголошення судове рішення підлягає оскарженню як самих сторін, так і захисника подружнього вузла <sup>259</sup>.

Якщо судді не досягнули моральної впевненості, яка виключає будь-який слушний сумнів щодо правильності прийняття рішення <sup>260</sup>, вони зобов'язані винести негативне рішення у справі, відповідно до принципу, встановленого в к. 779 ККСЦ, згідно з яким подружжя користується прихильністю права. Не пізніше ніж через місяць від дня, коли справа була вирішена на засіданні колегії суддів, повинен бути винесений (написаний) вирок на першому ступені судочинства, хіба що з поважної причини судді призначили довший час (к. 1293, § 3 ККСЦ).

Відповідно до кк. 1294; 1295; 1297 ККСЦ, вирок на першому ступені судочинства повинен:

а) *вирішити спір, який було розглянуто перед трибуналом*. Це означає, що колегія суддів виносить негативний вирок або позитивний. Якщо церковний шлюб був визнаний недійсним, то це позитивний вирок. А якщо навпаки недійсність церковного шлюбу не була встановлена чи доведена, то це негативний вирок, в такому разі шлюб продовжує тривати;

б) *визначити обов'язки сторін*: або сторони мають заборону укладати церковний шлюб, яку може зняти тільки єпархіальний єпископ чи церковний трибунал, або, навпаки є вільного стану і можуть укладати церковний шлюб <sup>261</sup>. Також суд може додати побічні рішення щодо витрат суддів або в юрисдикціях, де це застосовується, грошові наслідки, які стосуються сторін (аліменти, опіка над дітьми) <sup>262</sup>;

в) *викласти фактичні і правові обґрунтування*, на які спирається виконавча частина вироку;

<sup>259</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 529.

<sup>260</sup> Поспішів В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 530.

<sup>261</sup> Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>262</sup> Поспішів В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 531.

г) *вказати терміни для подання апеляції* (таку можливість мають сторони, які вважають вирок несправедливим, і захисник подружнього вузла), а також застереження з можливістю подання скарги про недійсність вироку (кк. 1302-1308 ККСЦ), якщо на це будуть підстави <sup>263</sup>.

Остаточний вирок має бути якнайшвидше доведений до відома зацікавлених сторін (к. 1297 ККСЦ). Це означає, що сторона повинна з'явитися до трибуналу для ознайомлення з винесеним вирок, коли отримає рекомендоване поштове повідомлення про його винесення. Вирок не має жодної правової сили без цього повідомлення зацікавлених сторін. Ця ж сама норма діє навіть якщо за дозволом судді сторони були ознайомлені з вирішальною частиною вироку <sup>264</sup>.

Судове рішення що проголошує шлюб недійсним, повинне бути обов'язково направленим до апеляційного суду протягом 20 днів із дня свого проголошення <sup>265</sup>; апеляційний суд повинен не відкладаючи підтвердити рішення своїм декретом або наполягати на тому, щоб справа розглядалася на другому ступені у звичайному порядку <sup>266</sup>.

Сторона, яка визнає несправедливим вирок чи вважає себе покривдженою вирок, а також захисник подружнього вузла і промотор справедливості у справах, в яких вимагається їхня присутність, мають право апелювати проти вироку до вищого судді (к. 1309 ККСЦ) <sup>267</sup>.

Відповідно до змін запроваджених Святішим Отцем Франциском, які ввійшли в дію 8 грудня 2015 року, обидві сторони є вільного стану і можуть, якщо бажають і не мають перешкод чи заборон установлених церковним трибуналом, взяти церковний шлюб, якщо трибунал першого ступеня судочинства визнав подружжя недійсним, і не було подано у приписаний правом

<sup>263</sup> Трибунал Львівської Архiepархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>264</sup> Там само.

<sup>265</sup> Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. С. 534.

<sup>266</sup> Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. С. 537.

<sup>267</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 529.

час апеляції. Іншими словами підтвердження позитивного вироку першої інстанції трибуналом другої інстанції, більше не потрібно <sup>268</sup>.

Якщо справа була направлена в апеляційний суд і після того, як судові рішення першої інстанції було підтверджено апеляційним судом, особи, шлюб яких був проголошений недійсним <sup>269</sup>, можуть одружитися і укласти церковний шлюб, хіба що це не дозволено заборонаю, про яку сказано у вирoku або в декреті, або встановлено місцевим ієрархом (к. 1370 ККСЦ). Така заборона має тимчасовий характер, і її мета упевнитися, чи справді сторона (сторони) готові до укладення церковного шлюбу та чи не існує жодних перешкод до цього важливого кроку <sup>270</sup>. Після ознайомлення сторін з декретом чи судовим рішенням другої інстанції, принцип двох судових рішень, згодних між собою відносно осіб, справа вважається завершеною <sup>271</sup>.

Згідно з ККСЦ, зважаючи на відміну другої інстанції і якщо не було поданої апеляції, подружній процес повинен тривати до року часу. Насправді ж він нерідко тягнеться 2-3 роки і набагато довше. Усе залежить від актуальної завантаженості конкретного суду, а також від організації праці всередині самого суду. Належить пам'ятати також про те, що часто сторони процесу через свої вибрики, формальні браки, недотримання форми роблять так, що процес непотрібним чином затягується <sup>272</sup>.

Щодо скороченого процесу, передбаченого кк. 1369-1373 ККСЦ, за постановою законодавця, провадження скороченого процесу можливо лише у випадках:

1) коли прохання подане обома сторонами або одною стороною із подружжя, однак за згодою іншого;

<sup>268</sup> Трибунал Львівської Архiepархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>269</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 529.

<sup>270</sup> Трибунал Львівської Архiepархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>271</sup> Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. С. 529.

<sup>272</sup> Яцукевич М. Недійсне подружжя. URL: <https://credo.pro/2015/10/143835> (дата звернення: 23.10.2024).

2) коли недійсність подружжя підтверджена фактами чи особами, підтримана очевидними доказами і документами, які не потребують довгого дослідження, однак чітко свідчать про недійсність подружжя <sup>273</sup>.

### 3.2. Motu proprio: «Mitis iudex Dominus Iesus» і «Mitis et misericors Iesus».

27 серпня 2014 р. Папа Франциск створив спеціальну комісію під керівництвом владики Піо Вітторіо Пінто – декана Римської Роти, для приготування проєкту закону щодо реформи процесу визнання недійсності подружжя, з метою його спрощення <sup>274</sup>. Беручи до уваги особливий церковний і дисциплінарний порядок Вселенської Церкви, Понтифік видав у формі окремого motu proprio норми, щоб реформувати дисципліну подружніх процесів у ККП і ККСЦ.

На синоді єпископів у Римі звучали пропозиції про спрощення юридичних процедур. «Багато людей хочуть дізнатися думку Церкви стосовно власного шлюбу, позитивну чи негативну, але завжди справедливу – сказав Понтифік. Проте, деякі процедури такі довгі і такі складні, що не допомагають, і люди від них відмовляються <sup>275</sup>».

15 серпня 2015 р. Папа Франциск видав motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus та Mitis et misericors Iesus. Обидва motu proprio не мають суттєвих відмінностей. Проте, motu proprio Mitis et misericors Iesus стосується Східних Церков, а motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus Латинської Церкви <sup>276</sup>.

Впродовж століть, у питаннях подружжя, Церква, все більше усвідомлюючи слова Христа, глибше розуміла та представляла вчення про нерозривність священного подружнього вузла. Вона розробила систему

<sup>273</sup> Трибунал Львівської Архiepархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).

<sup>274</sup> Ерблах. І. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus та Mitis et misericors Iesus. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 117.

<sup>275</sup> Радіо Ватикану. Папа засудив багаторічні процеси з визнання недійсності подружжя та хабарництва. URL: <https://credo.pro/2014/11/125162> <https://credo.pro/2014/11/125162> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>276</sup> Ерблах. І. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus та Mitis et misericors Iesus. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 119.

визнання неправосильності подружнього вузла та більш адекватно узаконила судовий процес у цій галузі, для того, щоб церковна дисципліна щораз більше відповідала правді віри. Оновлюючи систему визнання неправосильності подружнього вузла, Церква керувалась найвищим законом – спасіння душ<sup>277</sup>.

Служіння єпископа, який, згідно з навчанням Східних Отців, лікар і суддя є надзвичайно важливим. Оскільки людина, зранена первородним гріхом і своїми власними гріхами, ставши недужою, одночасно з ліками покути, отримує від Бога оздоровлення і прощення, а також приступає до єдності з Церквою. Справді єпископ, поставлений Духом Святим, як особа Христа на місці Христа, є насамперед служителем Божого милосердя. Тому виконання судової влади є привілейованим місцем, в якому, він несе потребуєчим вірним оздоровче Господнє милосердя.

Папа Франциск у *motu proprio* «*Mitis Iudex Dominus Iesus*» слідував нормам своїх попередників, які бажали, щоб справи неправосильності подружжя розглядалися судовим, а не адміністративним шляхом, не тому, що цього вимагає природа речі, але передусім тому, що цього вимагає потреба на максимальному рівні правдивість священного вузла, а це власне і забезпечує гарантію судового порядку.

Щодо *motu proprio* *Mitis et misericors Iesus* (далі ММ), то воно складається з трьох частин: вступу, нових канонів і процесуальних правил. Основна частина *motu proprio* ММ – це кк. 1357-1377. Саме ці канони заміняють відповідні канони ККСЦ. Замінено увесь титул 17, главу 1, артикул 1, стосовно справ про визнання недійсності подружжя. Ці канони напряду застосовуються у процесі визнання недійсності подружжя, натомість процесуальні норми подані у *motu proprio* ММ є лише чимось на кшталт додаткового закону. Таким чином, коли суддя хоче знайти норму, яка має допомогти у вирішенні конкретного випадку, повинен шукати найперше в кк. 1357-1377 ММ. І лише якщо там не знайде відповіді, то відповідно до принципу, встановлено у каноні 1377 §3 ММ, шукатиме її в нормах

<sup>277</sup> Lettera Apostolica in forma di *motu proprio*: «*Mitis Iudex Dominus Iesus*». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

про судочинство в загальному і про звичайний спірний процес, якщо цьому не суперечить природа речі, дотримуючись спеціальних норм щодо справ, які стосуються публічного добра <sup>278</sup>.

Вчення Другого Ватиканського Собору знаходить своє застосування в такому випадку коли єпархіальний Єпископ в єпархії, для якої є Голова і Отець, є також суддею для вірних доручених його опіці. У виконанні цього завдання Єпископ не повинен делегувати здійснення судочинства своїм співпрацівникам в єпархіальній курії <sup>279</sup>. Це стосується насамперед скороченого процесу в додаток до документального, як актуально чинного, для застосування у випадках, в яких оскаржувана правосильність подружжя підкріплена особливо очевидними аргументами <sup>280</sup>. Слід нагадати, що подібне нововведення стосується виключно процесу визнання недійсності подружжя, адже принцип, відповідно до якого суддею на першому ступені судочинства у кожній єпархії і для всіх справ, не вилучених виразно на підставі права, є єпархіальний Єпископ <sup>281</sup>.

К. 1377 ММ дає герменевтичний критерій, що дозволяє гармонізувати спеціальні норми процесу визнання недійсності подружжя з нормами про судочинство в загальному і про звичайний спірний процес <sup>282</sup>.

Уваги Папи Франциска не оминуло те, що скорочений розгляд може піддати ризикові принцип нерозривності подружжя, саме тому Понтифік хотів, щоб в цьому процесі суддею був сам єпархіальний єпископ, який силою свого пастирського уряду є разом з Намісником апостола Петра більшим гарантом католицької єдності у вірі і в дисципліні.

Римський Архисей зазначає, що слід відновити апеляцію до митрополичого трибуналу, адже це є особливий знак первісної синодальної

<sup>278</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 119.

<sup>279</sup> Ханас А. Реформа процесу визнання недійсності подружжя. URL: <https://ugcc.fr/wp-content/uploads/2021/12/reforma-protsesu-vyznannya-nedyjsnosty-podruzzhya.-stattya.docx>

<sup>280</sup> Lettera Apostolica in forma di *motu proprio*: «*Mitis iudex Dominus Iesus*». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

<sup>281</sup> Ханас А. Реформа процесу визнання недійсності подружжя. URL: <https://ugcc.fr/wp-content/uploads/2021/12/reforma-protsesu-vyznannya-nedyjsnosty-podruzzhya.-stattya.docx>

<sup>282</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 119.

форми у Східних Церквах, яка повинна бути підтримана і зміцнена. Синоди Східних Католицьких Церков, які повинні бути спонукані насамперед апостольською ревністю щодо розпорошених вірних, повинні тяжко почуватися до обов'язку участі в згаданих змінах і винятково шанувати право єпископів організовувати судову владу у власній єпархії. Повернення близькості між суддею і вірними не станеться, якщо окремі єпископи не отримають від Синоду заохочення і підтримки в практичному застосуванні реформи подружнього процесу.

Крім турботи про близькість судді, Синоди повинні з дотриманням справедливої і гідної нагороди працівників трибуналів в міру можливості подбати про те, щоб процес був безкоштовним<sup>283</sup>. Церква повинна безкоштовно чинити правосуддя, так само як безкоштовно ми були виправдані<sup>284</sup>. Вона постає перед вірними, як щедра мати в питанні настільки тісно пов'язаному зі спасінням душ, виражається безкорисна ласка Христова, завдяки якій всі ми були спасенні.

Папа Франциск наголошує, що слід також зберегти апеляцію до звичайного трибуналу Апостольського Престолу або до Римської Курії з поваги до стародавньої юридичної засади, яка зміцнює зв'язки між Петровим Престолом і партикулярними Церквами, однак дбаючи в процедурі цієї апеляції про уникнення від будь-якого юридичного зловживання, щоб це не спричинило шкоди для спасіння душ.

Власне право Римської Курії повинно бути якнайшвидше застосоване в потрібному обсязі до норм реформованого процесу<sup>285</sup>.

Для вірних римо-католицької Церкви процес визнання недійсності Таїнства Подружжя регулюють кк. 1501-1655 і кк. 1671-1691 ККП. *Motu Proprio Mitis iudex Dominus Iesus*, ідентично підписаний Римським Архиєреєм Франциском 15 серпня 2015 року і проголошений 8 вересня 2015 р, в день коли

<sup>283</sup> Lettera Apostolica in forma di motu proprio: «Mitis Iudex Dominus Iesus». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

<sup>284</sup> Радіо Ватикану. Папа засудив багаторічні процеси з визнання недійсності подружжя та хабарництво. URL: <https://credo.pro/2014/11/125162> <https://credo.pro/2014/11/125162> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>285</sup> Lettera Apostolica in forma di motu proprio: «Mitis Iudex Dominus Iesus». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

Католицька Церква святкує Різдво Пресвятої Богородиці (за григоріанським календарем), вносить зміни до кк. 1671-1691 ККП <sup>286</sup>.

У кк. 1357-1377 ММ подаються 3 типи подружніх процесів: звичайний процес, скорочений процес перед єпархіальним єпископом і документальний процес. Усі вони вважаються спеціальними процесами щодо звичайного спірного процесу. У скороченому і документальному процесах не можна застосовувати норм, призначених для звичайного процесу визнання недійсності подружжя, хіба що про це чітко сказано в законодавстві. Загальні норми для усіх трьох типів процесу записано в к. 1377 §1-2 ММ. Немає жодного відсилання зі скороченого чи документального процесу до звичайного процесу визнання недійсності подружжя і навпаки.

Розглянемо коротко основні нововведення:

1. У помісних Церквах та Римській Роті недійсність подружжя може бути затверджена тільки судовим шляхом. Відхилено можливість адміністративного процесу.

2. Скасовано необхідність однозгідного вироку двох інстанцій суду (новий к. 1365 ММ). Відтепер, якщо трибунал першого ступеня судочинства визнав подружжя недійсним, і не було подано у приписаний правом час апеляції, обидві сторони є вільного стану і можуть, якщо бажають і не мають перешкод чи заборон установлених церковним трибуналом, взяти церковний шлюб. Іншими словами, для винесення правосильного вироку вистарчає моральної впевненості судді першої інстанції (к. 1291 ККСЦ). Тобто, це означає, що термін розгляду справ суттєво скоротиться, адже тепер, щоб отримати potwierдження вироку першого ступеня судочинства на апеляційному ступені, не потрібно буде чекати лишніх пів року, а інколи і більше.

3. Застосовано постулат співвідношення порушеного добра та процесуальних інструментів його захисту. Тобто, у випадку явної недійсності подружжя, яка не потребує глибокої інструкції, встановлено скорочений процес.

<sup>286</sup> Ханас А. Реформа процесу визнання недійсності подружжя. URL: <https://ugcc.fr/wp-content/uploads/2021/12/reforma-protseu-vyznannya-nedyjsnasty-podruzzhya.-statty.docx>

Також у випадку штучної апеляції існує можливість обмежити затягування процесу <sup>287</sup>.

4. Описано роль єпархіального єпископа як:

а) модератора власного трибуналу – керівника;  
б) суддю – його участь обов’язкова у скороченому процесі і не обов’язкова у звичайному і документальному процесах;

в) того, кому належать особливі права у провадженні справ – іменування одноосібного судді в звичайному процесі на першому ступені судочинства.

5. Підкреслено важливість митрополичого осідку як апеляційного трибуналу. Також, щодо судової єпископської влади, вказано на важливість синоду Східних Католицьких Церков, як інструмент уведення реформи <sup>288</sup>.

6. Затверджено принцип близькості між вірними і трибуналом.

7. Підтримано безкоштовний доступ вірних до трибуналу, за умови гарантування працівниками церковних трибуналів належного і гідного фінансового утримання <sup>289</sup>.

До к. 1357 ККСЦ у якому йшлося про те, що будь-яка подружня справа охрещеного на підставі власного права належить до Церкви, додано новий параграф у якому зазначено, що справи, які стосуються суто цивільних наслідків подружжя, якщо розглядаються як основні, належать до цивільного судді, якщо ж розглядаються як вставні, або додаткові, можуть бути розглянуті і вирішені церковним суддею на підставі його власної влади, дотримуючись особових статутів там де вони діють (пор. к. 1358 ККСЦ).

У справах про неправосильність подружжя, які не застережені Апостольській Столиці компетентними є:

1. Трибунал місця де було укладене подружжя.
2. Трибунал місця, в якому одна, або обидві сторони мають постійне, або тимчасове місце проживання. Коли відповідач має постійне або тимчасове

<sup>287</sup> Ханас А. Реформа процесу визнання недійсності подружжя. URL: <https://ugcc.fr/wp-content/uploads/2021/12/reforma-protseesu-vyznannya-nedyjsnosty-podruzzhzha.-stattya.docx>

<sup>288</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio* *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

<sup>289</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 120.

місце проживання, де компетентний інший найближчий трибунал, йому необхідно гарантувати можливість легкої участі у процесі (к. 1358 §2 ММ).

3. Трибунал, в якому фактично треба буде збирати більшу частину доказів (к. 1358 ММ; пор. к. 1359 ККСЦ).

У кожній єпархії суддею на першому ступені судочинства в справах про неправосильність подружжя, в яких право виразно не передбачає вийнятков, є єпархіальний єпископ, який може виконувати судову владу особисто, або через інших згідно з приписом права.

Єпархіальний єпископ повинен створити для своєї єпархії трибунал в справах про неправосильність подружжя, зі збереженням права того ж єпископа долучитися до іншого ближчого єпархіального, або створеного для різних єпархій трибуналу <sup>290</sup>.

Залишено чинним принцип, відповідно до якого, на першому ступені судочинства справи про визнання недійсності подружжя належать колегії у складі трьох суддів. Лише голова колегії повинен бути священнослужителем, інші судді можуть бути мирянами (к. 1359 §2 ММ) <sup>291</sup>.

Якщо неможливо створити колегіальний трибунал в єпархії, або в ближчому трибуналі, відповідальний єпископ, повинен доручити справи одноосібному судді священнослужителеві, який повинен добрати собі, якщо це можливо двох асесорів, зразкового життя, знавців юридичних або гуманітарних наук, призначених єпископом для цього завдання; цьому ж одноосібному судді, якщо не стверджено іншого, належать функції, приписані голові, або судді-доповідачу в колегіальному трибуналі <sup>292</sup>. Натомість при апеляційному розгляді для правосильності справу повинна розглядати тільки колегія, в якій лише голова

<sup>290</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio* *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

<sup>291</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 121.

<sup>292</sup> *Lettera Apostolica in forma di motu proprio: «Mitis Iudex Dominus Iesus»*. Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

обов'язково повинен бути священнослужителем, а інші можуть бути без свячень (к. 1359 §5 ММ)<sup>293</sup>.

Від вироку трибуналу першого ступеня апеляція подається до митрополичого трибуналу другого ступеня, із збереженням кк. 1064; 1067 §5 ККСЦ. Трибунал другого ступеня повинен завжди бути колегіальним (к. 1359 §1-6 ММ). Ця інформація раніше не згадувалась у ККСЦ.

Подружжя, яке не було оскаржене за життя обох подругів, не може бути оскаржене після смерті одного з них, або обох, хіба, що питання правосильності є передсудовим для вирішення іншого спору в цивільному чи церковному суді. Якщо ж подруг помирає під час розгляду справи, слід дотримуватися к. 1199 ККСЦ (к. 1360 ММ).

Папа Франциск підкреслив, що справа про визнання недійсності подружжя може бути прийнятою лише у випадку, коли подружжя остаточно зруйноване (к. 1361 ММ). Також, є важливе нововведення, що стосується декрету зав'язки спору. Тепер цим документом суддя також повинен визначити, як розглядатиметься справа, звичайним чи скороченим процесом. Судовий вікарій своїм рішенням повинен призначити колегію суддів або розпочати провадження скороченого процесу (к. 1361 §2-3 ММ).

Отримавши позовну скаргу, судовий вікарій, якщо вважає, що він має яку-небудь підставу, повинен її прийняти і декретом, вміщений під позовною скаргою, наказати, щоб копія була вручена захиснику вузла, і якщо скарга не була підписана обома сторонами, відповідачу даючи сторонам термін п'ятнадцять днів для висловлення своєї позиції стосовно справи. Після закінчення вищевказаного терміну і повторного виклику іншої сторони, якщо і на скільки вважає це за потрібне для з'ясування її позиції, судовий вікарій власним декретом визначає формулювання сумніву, і визначає чи справа повинна розглядатися звичайним чи скороченим процесом згідно з кк. 1369-1373 ККСЦ (к. 1362 §1-5 ММ).

<sup>293</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 121.

У вище згаданих процесах особливе завдання стоїть перед захисником вузла <sup>294</sup>. Необхідно, щоб він міг ефективно використовувати те, що потрібно, для того, щоб полегшити досягнення істини в остаточному вирокі. Присутність та виступ захисника подружнього вузла є обов'язковими на всіх етапах процесу. Беручи участь в процесі, захисник подружнього вузла покликаний намагатися гармонізувати приписи ККСЦ або ККП з конкретними ситуаціями Церкви та суспільства <sup>295</sup>.

Декрет судового вікарія повинен бути негайно повідомлений сторонам і захиснику подружнього вузла. Якщо справа повинна розглядатися звичайним процесом, судовий вікарій тим самим декретом повинен призначити колегію суддів, або одноосібного суддю і двох асесорів згідно з к. 1359 §4 ММ. Якщо ж призначається скорочений процес, судовий вікарій повинен поводитися згідно з приписом к. 1371 ММ <sup>296</sup>. У скороченому процесі, не передбачено проголошення актів справи. Проте, беручи до уваги право на захист, може бути проголошення актів, якщо одна з сторін була відсутня під час інструкції <sup>297</sup>.

Формулювання сумніву має визначати на якій підставі, або підставах неправосильності оскаржується подружжя.

У к. 1363 ММ йдеться про права захисника подружнього вузла, захисників сторін і промотора справедливості (пор. к. 1364 ККСЦ). Захисник подружнього вузла, захисники сторін і промотор справедливості, мають право:

1. Бути присутніми під час допиту сторін, свідків та експертів зі збереженням к. 1240 ККСЦ.
2. Переглядати судові акти в тому числі ті, які ще не проголошені і представлені сторонами документи.

<sup>294</sup> Ерблах. І. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 121.

<sup>295</sup> Радіо Ватикану. Правосуддя у Церкві і «захисники подружнього вузла» URL: <https://credo.pro/2013/11/105381> (дата звернення: 23.10.2024).

<sup>296</sup> Lettera Apostolica in forma di *motu proprio*: «*Mitis Iudex Dominus Iesus*». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

<sup>297</sup> Ерблах. І. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 125.

У к. 1364 § 1 ММ свідчення свідків щодо правдомовності сторін більше не вважаються доказом, яким повинен послуговуватися суддя, оцінюючи судові зізнання і свідчення сторін. Суддя повинен брати до уваги лише додаткові факти, подані сторонами. Вважається, що свідки підтримують правдомовність сторін. При оцінюванні свідчень необхідно брати до уваги також інші факти, які спростовують свідчення сторін <sup>298</sup>. В справах про неправосильність подружжя судові визнання і заяви сторін підкріплені можливими свідченнями свідків, про їхню вірогідність, можуть мати повну доказову вартість, яку має визначити суддя після докладного розгляду всіх здогадів і припущень, якщо немає інших елементів, які її спростовують. В тих самих справах заява лише одного свідка може мати повну доказову вартість, якщо йдеться про кваліфікованого свідка, який заявляє щодо справ зроблених з уряду, або на це вказують обставини осіб і фактів <sup>299</sup>.

У справах, що стосуються статевого безсилля, недоліку подружньої згоди з причини розумової недуги, або аномалії психічної природи, суддя повинен скористатися послугами, одного, або кількох експертів, хіба що з усього очевидно що це безкорисно; в усіх інших справах слід дотримуватися к. 1255 ККСЦ (пор. к. 1366 ККСЦ).

Якщо під час інструкції справи виявився вельми правдоподібний сумнів, що подружжя не було довершене, трибунал, вислухавши сторони може призупинити розгляд справи про неправосильність подружжя і доповнити інструкцію справи для отримання розв'язання недовершеного сакраментального подружжя. Для цього слід відіслати акти справи до Апостольського Престолу разом з проханням від однієї, або іншої, або від обох сторін про таке розв'язання та висновком трибуналу та єпархіального єпископа <sup>300</sup>.

Щодо процедури отримання диспензи від недовершеного подружжя, раніше потрібно було згоди двох сторін (к. 1367 ККСЦ), а тепер рішення щодо

<sup>298</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 122.

<sup>299</sup> Lettera Apostolica in forma di *motu proprio*: «*Mitis Iudex Dominus Iesus*». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

<sup>300</sup> Там само.

диспензи залишається на розсуд трибуналу, який повинен лише вислухати сторони стосовно цього питання (к. 1364 §4 ММ) <sup>301</sup>.

Кк. 1365-1368 ММ подається інформація про вирок (пор. кк. 1368-1371 ККСЦ) <sup>302</sup>. У випадку визнання недійсності подружжя, навіть на підставі одного лиш сумніву, дуже важливо щоб вирок був правильно і конкретно доведений до відома сторін, подаючи їм необхідну інформацію стосовно права на апеляцію, а також, щоб була впевненість, що кожна сторона отримала копію вироку. Якщо протягом 15 днів не подано апеляції, вирок потрібно виконати <sup>303</sup>.

Сторона яка вважає себе покривдженою, і так само промотор справедливості та захисник подружнього вузла, мають право подати скаргу про недійсність вироку (к. 1366 §1 ММ), або апеляцію проти нього згідно з кк. 1302-1321 ККСЦ <sup>304</sup>. Проте, якщо апеляцію подано, трибунал повинен очікувати закінчення терміну подання апеляції (15 днів), після чого передати акти справи разом з апеляцією трибуналу другого ступеня судочинства <sup>305</sup>.

Після закінчення термінів, передбачених правом для подачі апеляції і її прийняття, коли трибунал вищого ступеня отримав судові акти, призначається колегія суддів і захисник подружнього вузла, а сторони викликаються для представлення своїх аргументів протягом вище встановленого терміну; коли цей термін минув і якщо в очевидний спосіб зрозуміло, що метою апеляції було затягування справи, колегіальний трибунал повинен своїм декретом підтвердити вирок, винесений на першому ступені. Якщо апеляція була прийнята, слід дотримуватися процедури розгляду як на першому ступені судочинства з відповідними поправками (к. 1366 §2-3 ММ).

<sup>301</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 122.

<sup>302</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio* *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

<sup>303</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 122.

<sup>304</sup> *Lettera Apostolica in forma di motu proprio: «Mitis Iudex Dominus Iesus»*. Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

<sup>305</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 123.

Якщо на ступені апеляції була виявлена нова підстава неправосильності подружжя, трибунал може її прийняти і розглянути як на першому ступені судочинства (к. 1366 §4 ММ).

Якщо був винесений вирок обов'язковий до виконання, можна будь-коли звернутися до трибуналу третього ступеня з метою нового представлення справи згідно з к. 1325 ККСЦ, надаючи нові і поважні докази і аргументи протягом корисного терміну тридцяти днів від внесення скарги (к. 1367 ММ) <sup>306</sup>.

Після того, як вирок яким була стверджена неправосильність подружжя став обов'язковим до виконання, сторони подружжя яких було проголошене неправосильним, можуть укласти подружжя, хіба що цього не дозволяє заборона, вміщена в самому вирокі, або накладена місцевим Ієрархом. Як тільки вирок став обов'язковим до виконання, судовий вікарій повинен повідомити про це Ієрарха місця, де було укладене подружжя; цей же Ієрарх повинен подбати, щоб якнайшвидше був зроблений запис в книгах подружжя і хрещення про неправосильність подружжя і можливі накладені заборони (к. 1368 §1-2 ММ).

У *motu proprio Mitis et misericors Iesus* Понтифік подає новий тип процесу – скорочений процес перед єпархіальним єпископом. Основним елементом цього процесу є його проведення саме перед єпархіальним єпископом. К. 1369 ММ зазначає, що єпархіальному єпископу належить судити справи про визнання недійсності подружжя коротшим процесом. Список можливих випадків, які можуть бути підставою для провадження процесу за скорочення процедури описаний у арт. 14 ММ <sup>307</sup>. Щоб призначити розгляд справи скороченим процесом судовому вікарію необхідно 3 умови:

1) прохання повинно бути подане, сторонами, або однією з них, за згоди іншої сторони. Згода повинна бути чіткою і явною;

2) повинні існувати елементи, вказані у позовній скарзі, які не потребують детальної інструкції справи.

<sup>306</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

<sup>307</sup> Ерблах. І. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 124.

3) недійсність подружньої згоди повинна бути явна у світлі тих самих елементів

Стосовно позовної скарги, якою позивач просить про розгляд справи за скороченою процедурою, позивач повинен представити трибуналу докази, які в змозі самотійно зібрати, і надати судовому вікарію усі необхідні ознаки, щоб застосувати такий тип процесу <sup>308</sup>. Позовна скарга, яка вводить скорочений процес крім елементів перелічених в к. 1187 ККСЦ, повинна:

1. Коротко, цілісно і ясно наводити факти, на яких базується прохання.
2. Описувати докази, які можуть бути безпосередньо зібрані суддею.
3. Представляти додані документи, на яких базується прохання (к. 1370 ММ) <sup>309</sup>.

При опитуванні сторін та свідків суддя повинен зосередити увагу на тих фактах, які можуть підтвердити свідчення сторін, поданих у позовній скарзі, або спростувати їх <sup>310</sup>. Якщо при оцінці фактів судовий вікарій дійде до висновку, що справа потребує дослідження чи точнішої інструкції справи (к. 1369 §2 ММ), то повинен прийняти рішення, що інструкція, передбачена скороченим процесом, не буде достатньою для досягнення моральної впевненості. Тоді повинен вести розгляд за допомогою звичайного процесу <sup>311</sup>.

Судовий вікарій тим самим декретом, яким формулює сумнів, повинен іменувати суддю-доповідача і асесора, і викликати для слухання, яке повинно відбуватися згідно з к. 1372 ММ <sup>312</sup>. Зібравши факти та докази судовий вікарій, призначає п'ятнадцятиденний термін для подання зауважень на користь дійсності і правосильності подружжя, а також зауваження сторін, якщо такі

<sup>308</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 124.

<sup>309</sup> *Lettera Apostolica in forma di motu proprio*: «*Mitis Iudex Dominus Iesus*». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

<sup>310</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 124.

<sup>311</sup> Там само, с. 125.

<sup>312</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio* *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

будуть <sup>313</sup>. Скорочений процес передбачає етап дискусії справи, обмежений до подання лиш одного захисту для кожної сторони. (к. 1372 ММ) <sup>314</sup>.

Суддя-доповідач може надати корисну інформацію щодо досліджених фактів, а асесор вказує на правові принципи, відповідно до прохань чи запиту єпископа. Моральна впевненість, необхідна для винесення позитивного вироку, належить виключно єпархіальному єпископу <sup>315</sup>. Якщо він її має, тоді ніщо не перешкоджає дати доручення помічникам підготувати текст вироку. Підпис під вироком ставить сам єпархіальний єпископ, разом з нотарем трибуналу, а не канцлером курії, оскільки єпископ діє як суддя. Після підпису вироку потрібно повідомити про нього сторони і захисника подружнього вузла (к. 1473 §2 ММ) <sup>316</sup>.

Якщо єпископ не досягнув моральної впевненості стосовно недійсності подружжя, то справа повинна бути передана до звичайного трибуналу (к. 1377 §1 ММ). Це можна зробити звичайним декретом, при виданні якого не вимагається мотивації. У звичайному процесі можна використовувати вже зібрані акти, включно з захистами <sup>317</sup>.

Понтифік у к. 1373 § 3 ММ передбачив можливість подати апеляцію проти вироку єпархіального єпископа до митрополита або до Римської Курії. Якщо ж вирок, у якому йдеться про визнання недійсним якесь подружжя, був винесений єпископом або самим митрополитом, то апеляція подається до єпископа, якого сам митрополит визначив порадившись перед тим з патріархом чи верховним архиєпископом, або ж з ієрархом про якого мова в к. 175 ККСЦ, тобто про Ієрарха делегованого Апостольським Престолом. В Українській Греко-Католицькій Церкві, апеляцію на вирок митрополитів слід подавати до єпископа,

<sup>313</sup> Ханас А. Реформа процесу визнання недійсності подружжя. URL: <https://ugcc.fr/wp-content/uploads/2021/12/reforma-protsesu-vyznannya-nedyjsnosty-podruzzhya.-stattya.docx>

<sup>314</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* Mitis iudex Dominus Iesus та Mitis et misericors Iesus. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 125

<sup>315</sup> Lettera Apostolica in forma di *motu proprio*: «Mitis Iudex Dominus Iesus». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

<sup>316</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* Mitis iudex Dominus Iesus та Mitis et misericors Iesus. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 125.

<sup>317</sup> Там само, с. 126.

якого самі митрополити визначають порадившись перед тим з Отцем і Главою УГКЦ <sup>318</sup>.

Якщо апеляція очевидно виявляє суто затягування справи, митрополит, або єпископ, або ж Декан Римської Курії, повинен відразу її відкинути своїм декретом; якщо ж апеляція була прийнята, слід направити справу для розгляду звичайним процесом на другому ступені судочинства (к. 1373 §3-4 ММ) <sup>319</sup>.

Коли йдеться про апеляцію проти вироку єпископа, то мається на увазі позитивний вирок (к. 1377 §3 ММ). Оскільки тільки такий вирок може бути винесено у скороченому процесі. Попередній етап апеляції визначає к. 1373 §4 ММ. Об'єктом розгляду суддею другої інстанції є лише обґрунтованість апеляції. *Motu proprio* нічого не передбачає, щодо подання повноваження сторонам для внесення їхніх зауважень. Проте, об'єктом оцінювання і аналізу є тільки апеляція, про що не треба повідомляти сторони навіть у звичайному процесі.

Існує вагома різниця між попереднім рішенням, яке приймається під час апеляції у звичайному процесі, і таким самим випадком у скороченому процесі. У випадку скороченого процесу є два варіанти (к. 1373 §4 ММ):

- 1) апеляція може видатися такою, що подана з метою затягнути процес;
- 2) апеляція приймається.

Якщо перший варіант відкинуто, то апеляція повинна бути прийнята.

У першому випадку закон нічого не постановляє стосовно еventуального підтвердження вироку. Тому, з огляду на відсутність вимоги законодавця, необхідно перейти до виконання позитивного вироку першої інстанції. В другому випадку прийняття апеляції означає, що справа переходить до звичайного розгляду на другому ступені судочинства <sup>320</sup>.

<sup>318</sup> Ханас А. Реформа процесу визнання недійсності подружжя. URL: <https://ugcc.fr/wp-content/uploads/2021/12/reforma-protsesu-vyznannya-nedyjsnosty-podruzzhya.-stattya.docx>

<sup>319</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio* *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

<sup>320</sup> Ерблах. І. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 126.

Інформація щодо документального процесу лишилась незмінною <sup>321</sup>, єдиною вагомою новизною документального процесу є те, що єпархіального єпископа вказано, як першого серед можливих суддів першої інстанції (к. 1374 ММ). Інші два вказані як альтернативні (судовий вікарій, призначений суддя). Таким чином, єпархіальний єпископ може вповні здійснювати судову владу у цьому процесі, хоча може вирішити інакше <sup>322</sup>.

Отримавши і розглянувши відповідне прохання, якщо судовий вікарій вирішить, що можна провести подружній процес за скороченою процедурою (к. 1362 § 4 ММ; пор. к. 1371 ККСЦ), то визначивши предмет спору, він повинен призначити інструктора справи і асесора (помічника). Інструктором справи може бути сам судовий вікарій (арт. 16 Процесуальних правил ведення процесів визнання недійсності Таїнства Подружжя). Наступним кроком судового вікарія буде виклик власним декретом до трибуналу усіх тих, хто зобов'язаний правом брати участь у процесі (обидві сторони та захисник подружнього вузла). У сторін є 30 дів, протягом яких, вони зобов'язані з'явитися до трибуналу для того, щоб подати свідчення <sup>323</sup>.

Оминаючи формальності звичайного процесу, але викликавши сторони з участю захисника подружнього вузла єпархіальний єпископ може оголосити вироком неправосильність подружжя, якщо з документа, який не підлягає ніякому запереченню або застереженню, напевно впливає наявність розриваючої перешкоди або брак приписаної правом форми вінчання, якщо з такою самою певністю відомо, що диспенза не була надана або уповноважений не мав правосильного доручення (к. 1374 ММ; пор. к. 1372 ККСЦ) <sup>324</sup>.

Якщо захисник подружнього вузла ретельно розсудив, що немає певних вад подружньої згоди, або браку диспензи, може подати апеляцію, від вироку,

<sup>321</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

<sup>322</sup> Ерблах. І. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 127.

<sup>323</sup> Ханас А. Реформа процесу визнання недійсності подружжя. URL: <https://ugcc.fr/wp-content/uploads/2021/12/reforma-protsesu-vyznannya-nedyjsnosty-podruzzhya.-stattya.docx>

<sup>324</sup> Lettera Apostolica in forma di *motu proprio*: «*Mitis Iudex Dominus Iesus*». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

про який мова в к. 1374 ММ до судді трибуналу другого ступеня, до якого слід переслати акти процесу, при цьому повинно бути попередження, що мова йде про документальний процес.

Сторона яка вважає себе покривдженою, має повне право подати апеляцію (к. 1375 §1-2 ММ; пор. к. 1373 §1-2 ККСЦ).

Суддя трибуналу другого ступеня з участю захисника подружнього вузла і вислухавши сторони, повинен вирішити чи вирок має бути підтверджений, чи доцільніше застосувати процедуру для розгляду справи згідно зі звичною нормою права; в цьому випадку слід передати справу до трибуналу першого ступеня (к. 1376 ММ; пор. к. 1374 ККСЦ).

У тексті вироку слід попередити сторони про моральні, а також цивільні обов'язки, які вони повинні виконувати стосовно один одного, та стосовно дітей, для того, щоб забезпечити їм належне забезпечення і виховання (к. 1377 §1 ММ; пор. к. 1377 ККСЦ) <sup>325</sup>.

Справи про визнання неправосильності подружжя не можуть розглядатися сумарним спірним процесом, про який мова в кк. 1343-1356 ККСЦ (пор. к. 1375 ККСЦ). Стосовно всього іншого, що стосується процедури, якщо цьому не суперечить природа речі, повинні застосовуватися канони про судочинство в загальному і про звичайний спірний процес, дотримуючись спеціальних норм, що стосуються публічного добра (к. 1377 §2-3 ММ; пор. к. 1376 ККСЦ).

Обидва *motu proprio* надають нові судові інструменти для здійснення судочинства:

1) зменшується час, необхідний для вирішення справи (впровадження скороченого процесу і скасування необхідності подвійного однозгідного вироку, щоб могли одружитись);

2) у різний спосіб покладено більшу відповідальність на єпархіальних єпископів і митрополитів;

3) запроваджено механізми гнучкості (різні можливості призначення колегії суддів першої інстанції);

<sup>325</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio* *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

4) направлено зусилля на боротьбу з еventуальними зловживаннями, пов'язаними з правом апеляції;

5) стимулюється запровадження безкоштовних процесів, з одночасним захистом і належною оплатою працівників трибуналів <sup>326</sup>.

Те, що встановлено ним в цьому *motu proprio* є правосильним і ефективним незважаючи на будь-які протилежні приписи, навіть якщо вони вимагають спеціальної згадки <sup>327</sup>.

Римський Архиєрей поручив з вірою ревне застосування нового подружнього процесу заступництву Преславної і Благословенної Приснодіви Марії, яка цілком правдиво названа «Теотокос», і яка являє себе для вселенської Церкви, як Мати Милосердя, а також святих апостолів Петра і Павла.

Але важливо бути свідомим тих викликів, які стоять перед новим законодавством <sup>328</sup>. Ось декілька з них:

1. Скасування необхідності подвійного однозгідного вироку, щоб могли одружитися, вимагає більшої відповідальності від місцевих трибуналів. Отже, виникає більша необхідність належної і фахової підготовки працівників судочинства і їх чесності. Більша відповідальність місцевих Церков вимагає, щоб вони придивлялися до юриспруденції Римської Роти, з метою опрацювання єдиної церковної юриспруденції.

2. Від пастирів місцевих Церков вимагається правдиве служіння у їхніх зусиллях при виконанні як судової влади, так і пастирської в їх трибуналі і стосовно їх трибуналу. Звідси заклик до місцевих церковних спільнот докласти зусилля для впровадження безкоштовних процесів <sup>329</sup>.

3. Невідкладним є навчання і підготовка нових працівників трибуналів, особливо суддів-інструкторів. Оскільки велика кількість подружніх пар, які

<sup>326</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 127.

<sup>327</sup> *Lettera Apostolica in forma di motu proprio*: «*Mitis Iudex Dominus Iesus*». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).

<sup>328</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 128.

<sup>329</sup> Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio* *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

переживають кризові ситуації, та покладаються на процес визнання недійсності подружжя, можуть незабаром привести до збільшення процесів на першому ступені судочинства; це зможе компенсувати ті справи, які більше не розглядатимуться в другій інстанції, якщо позитивний вирок першої не був апельованим <sup>330</sup>.

Отже, для багатьох вірних, котрі пережили нещасливий подружній досвід, перевірка недійсності подружжя є шляхом, який необхідно пройти. Папа Франциск робить крок на зустріч цим вірним у *motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*, спростивши процедуру визнання недійсності подружжя. Цими документами Святіший Отець бажав дати зрозуміти, що сам єпархіальний єпископ у своїй єпархії, в якій він Пастир, є суддею для вірних, доручених його опіці. Втілення цих документів є великою відповідальністю єпархіальних єпископів, покликаних самостійно судити деякі справи і гарантувати вільний доступ вірних до судочинства. Це передбачає приготування необхідного персоналу зі священнослужителів і мирян, які присвятити себе цьому церковному служінню. Таким чином, розлученим особам або подружнім парам, які переживають кризові ситуації, необхідно буде надати відповідну інформацію, пораду, підтримку, пов'язану з пастирською опікою подружжя. Тоді відповідно приготовлений персонал також зможе прийняти вірних у часі попереднього дослідження перед початком подружнього процесу.

---

<sup>330</sup> Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 128.

## ВИСНОВКИ

Отже, судочинство Київської Церкви у кожний період часу намагалось дати чіткі відповіді на виклики, які поставали перед вірними. Свій початок воно взяло із Візантійської імперії, а саме з Римського права. Церковна судова система у Візантії активно розвивалась починаючи з V століття. Римське право формувалось під впливом імператорів і патріархів. Відповідаючи на виклики сучасників, Візантійська Церква встановила правові норми і описала їх у наступних документах: кодекс імператора Феодосія, Епанагога імператора Василя, Еклог Лева і Константина, новела імператора Іраклія. Найчастіше Візантійська Церква стикалась із такими викликами, як симонія, розкольницькі дії серед вірних і духовенства, антицерковна діяльність.

Покликаючись на церковну судову систему Візантії, формувалась система канонічних покарань і церковних правил на теренах Київської Церкви. Одним із перших митрополитів, які активно вплинули на формування судочинства Київської Церкви, був митрополит Іван II. Щоб врегулювати питання пов'язані із духовним життям і дисципліною, він опирався на рішення Трульського і Халкедонського соборів, а також на положення канонічного права такі як, Правила Василя Великого. Крім цих рішень соборів і положень, Київська Церква внесла додаткові норми. От, наприклад у «Градському Законі» і «Законі Судного Люду» була дозволена смертна кара і відтинання кінцівок.

З плином часу Київська Русь сформувала власні церковні правові норми, які були описані у «Руській Правді», «Уставі Володимира», «Церковному статуті Ярослава». Протягом X-XIII століть відбуваються синоди і собори, які оновлюють застарілі норми і доповнюють церковне судочинство Київської Церкви новими положеннями канонічного права. Першими з таких були собори Київської Церкви, які брали свій початок з XI століття і відбувались до XVI.

Свою лепту у формування судочинства Київської Церкви вклали: Фераро-Флорентійський і Віленський собори, Берестейські синоди, Кобринський і Замойський синоди. Берестейська унія 1596 року, була новою сторінкою в історії Київської Церкви, яка відновила втрачену єдність ввійшовши в сопричастя із Вселенською Церквою. Сьогодні – це Українська Греко-Католицька Церква.

Велику лепту у формування правових норм в XX столітті вклав Другий Ватиканський собор, який у свою чергу роблячи крок на зустріч екуменізму і покликаючись на спадок священних канонів спільний всім східним Церквам, зробив великий поштовх до формування Кодексу Канонів Східних Церков.

Новий ККСЦ проголосив Папа Іван Павло II, а чинності він набув 1 жовтня 1991 року. Папа також закликав законодавчі влади Церков свого права підготувати якнайшвидше власне партикулярне право. На даний час партикулярне право Української Греко-Католицької Церкви ще в стадії розробки.

Згадуючи судочинство Української Греко-Католицької Церкви, не можливо оминути таких процесів, як карні, спірні і подружні. Для кожного процесу чи то справи є свій компетентний суд. В межах Української Греко-Католицької Церкви, найвищим трибуналом є синод єпископів. Цей трибунал може розглядати справи, щодо єпископів і єпархій. Крім цього трибуналу є ще звичайний трибунал, у компетенції якого, є розгляд на першому і подальшому ступені судочинства ті справи, які стосуються Української Греко-Католицької Церкви, окрім справ щодо єпископів і єпархій. Звичайний трибунал покликаний, за допомогою відповідних працівників, розглядати спірні, карні і подружні справи.

У спірних процесах вирішуються конфлікти між фізичними та юридичними особами. Даний процес має 4 стадії: вступну, доказову, дискусійну і вирішальну.

У карних процесах розглядаються правопорушення, які вчинив злочинець. Дані процеси спрямовані на покарання злочинця або відновлення його прав. Вони є останнім засобом для виправлення правопорушника.

ККСЦ подає наступні особливі кари: Велика і мала екскомуніки, суспенза, пониження священнослужителя до нижчого ступеня і карні заходи. Ці кари накладаються відповідно до важкості вчиненого правопорушення. Карний процес також має кілька стадій. Перша з них – це початок діла, далі встановлення границь спірного питання, представлення доказів, оцінка і прийняття рішення церковною владою. Завершується карний процес виданням вироку.

Проте, є ще так звана скорочена процедура накладання кари. Вона називається – накладання кари позасудовим декретом. Основним плюсом цієї процедури є економія часу, як для єпископів, так і для правопорушника. Поза судовий декрет мають право видавати: Патріарх, Верховний архієпископ, єпархіальний єпископ і вищий настоятель інституту посвяченого життя. Але є обмеження, щодо видання цього декрету. Його не можна видавати, якщо йдеться про: 1) позбавлення уряду, титулу чи відзнак; 2) призупинення обов'язків терміном понад рік; 3) пониження до нижчого ступеня; 4) велику екскомуніку. Якщо справа потребує однієї із вище згаданих кар, тоді потрібно провадити карний процес.

Важливо також згадати процедуру визнання недійсності свячень. Оскаржувати те, що свячення є неправосильними може святитель, єпархіальний єпископ або сам священнослужитель. Свячення можуть бути визнані неправосильними у наступних випадках: 1) психічної нездатності; 2) відсутності вільного вибору святителя або кандидата; 3) недотримання якогось істотного обряду; 4) неповноцінності влади або наміру святителя; 5) відсутності наміру прийняти свячення у кандидата; 6) нездатність кандидата прийняти свячення (тобто коли кандидат не був хрещений). Дані справи розглядає лише Апостольська столиця, а саме Дикастерія Св. Тайн або Дикастерія Доктрини Віри. У випадку позитивного вироку (неправосильності свячень), священнослужитель втрачає всі права духовного стану і звільняється від усіх обов'язків пов'язаних з цим станом.

Не менш важливими є справи визнання недійсності подружжя. Подружжя є нерозривним зв'язком, заснованим Богом, між чоловіком і жінкою. Воно

призначене для добра подругів та народження і виховання дітей. Подружжя вважається правосильно укладеним, якщо дотримані наступні умови: 1) відсутність канонічних перешкод до вінчання; 2) добра та не примушення воля взяти шлюб; 3) дотримання канонічної форми вінчання. Якщо ці три умови були дотриманні тоді подружжя є нерозривним. Проте, існують чинники, які можуть стати перешкодою для дійсного встановлення Тайни Подружжя.

Під час процесу визнання недійсності подружжя, з'ясовується чи була присутня якась перешкода для укладення цього подружжя. Також, вивчаються факти спільного проживання чоловіка і дружини і того, наскільки відповідально вони ставляться до взятих на себе подружніх обов'язків стосовно одне одного та своїх дітей. Якщо подружжя визнають недійсним, то чоловік і дружина є вільного стану. Коротко кажучи, в такому випадку такого подружжя взагалі ніколи не існувало.

В сучасному світі, кількість пар, які хочуть отримати підтвердження недійсності власного подружжя, значно зросла. Римський Архиєрей йдучи на зустріч вірним у 2015 р. видав *motu proprio Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*, спростивши процедуру визнання недійсності подружжя. Новизною, яку подав у канонах *motu proprio* Папа Франциск, є скорочена процедура визнання недійсності подружжя. Суддею у цій процедурі виступає сам єпископ. Це значно зменшить навантаження на трибунали і час ведення процесу, як для вірних, так і для трибуналу.

Отож, за останнє тисячоліття судочинство в Українській Греко-Католицькій Церкві пододало чимало викликів, але вони у свою чергу сформували універсальність цього судочинства. Української Греко-Католицької Церкви постійно оновлює норми, які регулюють відносини між її вірними і духовенством цим самим вона відкривається на нові виклики сучасності, крокуючи нога в ногу з сучасним суспільством.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий А. Г. З літопису християнської України, Т.V. Рим, 2000. 287 с.
2. Гончаренко. К. Хрестоматія з історії держави і права України. З найдавніших часів до початку XX ст. 1997. 734 с.
3. Грушевський М., Левицький О. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI–XVIII ст. Львів, 1900. 154 с. URL: <https://journals.com.ua/books/istoriya/12260-rozvidki-pro-cerkovni-vidnosini-na-ukraini-rusi-xvi-xviii.html>
4. Делятинський Р. Розвиток адміністративно-канонічної структури Української Греко-Католицької Церкви від Берестейського собору до сучасності (1596-2006 рр.): постановка проблеми. *Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії «Добрий Пастир»*: 2007. № 1. Теологія. С. 167-180. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/265> (дата звернення 13.11.2023).
5. Джероза Л. Церковне право. Львів: Свічадо, 2001. 332 с
6. Діяльність судових установ в період Київської Русі. *Апеляційний суд Волинської області*. URL: [https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro\\_sud/15/1](https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro_sud/15/1) (дата звернення: 26.10.2023).
7. Додаток до Чинностей і Рішень Руського Провінціального Собору в Галичині. Львів, 1897. 639 с.
8. Ерблах. Г. Реформа канонічного процесу визнання недійсності подружжя, здійснена *motu proprio* *Mitis iudex Dominus Iesus* та *Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 117-131.
9. Ерде П. Церковне конституційне право. Львів: Свічадо, 1998. 156 с.
10. Жужек І. Аналітичний покажчик Кодексу Канонів Східних Церков. Рим: оо. Васильян, 1994. 301 с.

11. Канони Партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви: Спецвипуск «Благовісника Верховного Архiepіскопа Києво-Галицького Української Греко-Католицької Церкви 2015 року»  
Березень 2015. 51 с. URL: [https://www.eeparchy.com/wp-content/uploads/2012/05/Particular\\_Law\\_Canons\\_Ukr.pdf](https://www.eeparchy.com/wp-content/uploads/2012/05/Particular_Law_Canons_Ukr.pdf).
12. Каськів О. Богослужбові книги Київської Церкви – джерело партикулярного права. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. Вип. № 17. 2022. С. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.2>.
13. Каськів О. Перший помісний синод з'єдиненої Церкви. Рим: Альма Матер, 1997. 98 с.
14. Каськів О. Руська Правда. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. Вип. № 4. 2012. С. 31-45. URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/31-45> (дата звернення 13.11.2023).
15. Каськів О. Собори Київської Церкви 1050-1590 рр. як один із елементів правотворення. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. Вип. № 10-11. 2017. С. 45-60.  
URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/123> (дата звернення: 13.11.2023).
16. Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й. Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І. Патрило, о. С. Мудрий, о. К. Корчагін і о. Т. Галицький. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. 472 с.
17. Корчагін К. Карне право Української Католицької Церкви: Історично-юридичний нарис, 2-е вид. Рим, 1981. 148 с.
18. Кожовський Р. Папа про подружжя. URL: <https://credo.pro/2014/04/114674> (дата звернення: 23.10.2024).
19. Левицький О. Замойський Синод як законодавче тіло УГКЦ. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. 2007. С. 21-39.

URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/250> (дата звернення: 13.11.2023).

20. Левицький О. Львівський синод 1891 року - один із основних елементів Партикулярного права УГКЦ. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. Вип. № 2. 2009. С. 14-33.  
URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/275> (дата звернення: 13.11.2023).
21. Левицький О. Львівські Архієпархіальні Собори та їх роль у розвитку партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. Вип. №3. 2010. С. 11-25.  
URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/297> (дата звернення: 13.11.2023).
22. Левчук М. Церковний суд у Київській Русі. Автореферат. Київ, 2010. С.
23. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2010/10lmvipd.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2010/10lmvipd.zip)
23. Лубський В., Горбаченко та ін. Канонічне право. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 556 с.
24. Мацелюх І. Правове регулювання внутрішньоцерковних відносин у джерелах римського та візантійського права. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Журнал «Юридична Україна». 2013. С. 22-28.  
URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/urykr\\_2013\\_1\\_6.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2013_1_6.pdf)
25. Мончак І. Помісність Київської Церкви на Берестейських синодах. Релігійно-інформаційна служба України. 2013. URL: <https://risu.ua/o-d-r->

[igor-monchak-pomisnist-kijivskoji-cerkvi-na-beresteyskih-sinodah\\_n62417](#)

(дата зверення: 13.12.2023).

26. Мончак І. Розвиток синодальности в Українській Католицькій Церкві. Релігійно-інформаційна служба України. 2013. URL: [https://risu.ua/o-d-r-igor-monchak-rozvitok-sinodalnosti-v-ukrajinskiy-katolickiy-cerkvi\\_n60997](https://risu.ua/o-d-r-igor-monchak-rozvitok-sinodalnosti-v-ukrajinskiy-katolickiy-cerkvi_n60997) (дата зверення: 13.12.2023).
27. Мудрий С. Короткий коментар Кодексу Канонів Східних Церков. Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. 561 с.
28. Мудрий С. Нарис Історії Церкви в Україні. Рим, 1990. 296 с.
29. Недунгатт Д. Путівник по Східному Кодексу. Львів: «Свічадо», 2008. 740 с.
30. Омельчук В. Особливості еволюції канонічних актів у правовому просторі Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 21. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/Fp\\_2013\\_3\\_12.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Fp_2013_3_12.pdf)
31. Омельчук В. Податкові та адміністративні привілеї церкви і монастирів Візантійської імперії. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 54.
32. Омельчук В. Судові повноваження Церкви та канонічні покарання у Візантійській імперії. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk\\_Volodymyr/Sudovi\\_povnovazhennia\\_Tserkvy\\_ta\\_kanonichni\\_pokarannia\\_u\\_Vizantiiskii\\_imperii/](https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk_Volodymyr/Sudovi_povnovazhennia_Tserkvy_ta_kanonichni_pokarannia_u_Vizantiiskii_imperii/) (дата звернення: 26.10.2023).
33. Омельчук В. Церковна ієрархія та нормотворчість у Візантійській імперії. Правничий часопис Донецького нац. ун-ту, 2012. 240 с. URL: <https://byzantina.wordpress.com/2013/05/11/omelchuk/>
34. Омельчук В. Церковно-монастирське землеволодіння у Візантійській імперії та його правові гарантії. Підприємництво, господарство і право. 2013. С. 11. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk\\_Volodymyr/Tserkovno-vno-](https://chtyvo.org.ua/authors/Omelchuk_Volodymyr/Tserkovno-vno-)

[monastyrskie\\_zemlevolodinnia\\_u\\_Vizantiiskii\\_imperii\\_ta\\_ioho\\_pravovi\\_harantii/](#)

35. Онищук І. Замоийський синод 1720 р. – вимога часу чи порятунк Київської Церкви? Івано-Франківська теологічна академія. С. 50-77.  
URL: <http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/277/310> (дата звернення: 13.11.2023).
36. Острогорський Г. Історія Візантії. Львів: Літопис, 2002. 608 с. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Ostrogorskyi\\_Georg/Istoriia\\_Vizantii/](https://chtyvo.org.ua/authors/Ostrogorskyi_Georg/Istoriia_Vizantii/)
37. Папа Франциск. Канонічне право та карні санкції на служінні добру. Прес центр УГКЦ. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/papa-frantsysk-kanonichne-pravo-ta-karni-sanktsiy-na-sluzhinni-dobru-2482/> (дата звернення 12.09.2024).
38. Поспішил В. Східне Католицьке Церковне Право. Львів: Свічадо, 1997. 615 с.
39. Рагнер К., Форгрімлер Г. Короткий Теологічний Словник. Львів, 1996. 663 с.
40. Радіо Ватикану. Папа засудив багаторічні процеси з визнання недійсності подружжя та хабарництва. URL: <https://credo.pro/2014/11/125162> (дата звернення: 23.10.2024).
41. Радіо Ватикану. Правосуддя у Церкві і «захисники подружнього вузла» URL: <https://credo.pro/2013/11/105381> (дата звернення: 23.10.2024).
42. Руська Правда. Ізборник. Переклав В. Яременко. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення: 25.09.2024).
43. Сковчиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: Організаційна структура та правовий статус: монографія. Львів: УКУ, 2010. 832 с. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias\\_Ihor/Halytska\\_Lvivska\\_ieparkhiia\\_XII\\_-\\_XVIII\\_st/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias_Ihor/Halytska_Lvivska_ieparkhiia_XII_-_XVIII_st/)
44. Сковчиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Львів: УКУ, 2004. 512 с. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias\\_Ihor/Heneralni\\_vizytatsii\\_v\\_ukrainsko-biloruskykh\\_ieparkhiakh\\_Kyivskoi\\_uniatskoi\\_mytropolii\\_1596-1720\\_roky/](https://chtyvo.org.ua/authors/Skochylias_Ihor/Heneralni_vizytatsii_v_ukrainsko-biloruskykh_ieparkhiakh_Kyivskoi_uniatskoi_mytropolii_1596-1720_roky/)

45. Сковчиляс І. Дар любові: куниче (катедраіік) у Київській митрополії ХІІІ–ХVІІІ століть. Львів: УКУ, 2013. 160 с. URL: <http://kyiv-christ.ucu.edu.ua/books/dar-lyubovi/>
46. Сковчиляс І. Замойський провінційний собор Руської Унійної Церкви 1720 року. Львів: УКУ, 2021. 804 с. URL: <https://www.academia.edu/108540911>
47. Сковчиляс І. Собори Київської архієпархії ХV–ХVІІІ століть. Львів, 2022. 418 с. URL: <http://kyiv-christ.ucu.edu.ua/books/sobory-kyivskoyi-arhyeparhiyi-xv-xviii-stolit-dokumenty-i-materialy/>
48. Сорочан С., Домановської А. Барвисті брязкальця української візантиністики: «варварські» наслідування в очікуванні на варварів? (рецензія на: Балух В. Візантіністика. Курс лекцій. Чернівці: Книги - ХХІ, 2006. 606 с.) *Схід / Захід. Спеціальне видання*. Вип. 9-10. 2008. С. 335-371. URL: [https://keui.files.wordpress.com/2010/12/21\\_sorochan\\_domanovsky.pdf](https://keui.files.wordpress.com/2010/12/21_sorochan_domanovsky.pdf) (дата звернення: 26.10.2023).
49. Стецюк Б. Досудова стадія юридичного процесу в Давньоруській державі. Публічне право. 2012. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP\\_meta&C21COM=S&2\\_S21P03=FILA=&2\\_S21STR=FP\\_index.htm\\_2012\\_2\\_106](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2012_2_106)
50. Судочинство в Українській Греко-Католицькій Церкві. *Українська Греко-Католицька Церква*. URL: <https://ugcc.ua/tribunal/> (дата звернення: 13.11.2023).
51. Суд і судочинство в Київській Русі. Юридичний портал. URL: <http://mego.info/суд-і-судочинство-в-київській-русі?page=4> (дата звернення: 30.10.2024).
52. Тереховський Р. Апостольський лист у формі *motu proprio Mitis et misericors Iesus*. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. С. 7-22.

53. Терлюк І. Історія держави і права України. Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2011. 944 с.
54. Терміни канонічного права. URL: <https://credo.pro/2009/03/564> (дата звернення: 23.10.2024).
55. Токар. В., Ханас А. Загальне представлення Окремих гріхів і канонічних процесів, застережених Римському Престолу. Український канонічний вісник. Львів: Астролябія, 2016. 262 с.
56. Трибунал Львівської Архиепархії УГКЦ. Процес визнання недійсності церковного шлюбу. URL: <https://ugcc.lviv.ua/tserkovnyj-trybunal/> (дата звернення: 14.10.2024).
57. Трибунал Сокальсько-Жовківської єпархії УГКЦ. Подружні процеси. URL: <https://sokaleparchy.org.ua/podruzni-protsesy/> (дата звернення: 23.10.2024).
58. Федоренко Т. Вплив християнства на формування правової системи Київської Русі з кінця X по 40-ві роки XIII століття. Автореферат. Київ, 2001. 14 с. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=DOC/2001/01ftmkrs.zip](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2001/01ftmkrs.zip)
59. Ханас А. Реформа процесу визнання недійсності подружжя. URL: <https://ugcc.fr/wp-content/uploads/2021/12/reforma-protsesu-vyznannya-nedyjsnosty-podruzzhya.-stattya.docx>
60. Хортик. О. Правові аспекти втрати належності до духовного сану. Український канонічний вісник. Львів, 2015. 224 с.
61. Хотин Р. Флорентійська унія. Радіо Свобода, 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mytropolyt-kyivskiy-isidor-konstantynopol/32430645.html> (дата звернення: 14.12.2023).
62. Чинності і Рішення Руского Провінціального Собора в Галичині. Львів, 1896. 264 с.

63. Чокалюк С. Запровадження християнства та церковний суд на Русі за «Уставом святого Володимира». *Труди Київської Духовної Академії*. №15. 2015 С. 438-450. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuv/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD=1&Image\\_file\\_name=PDF/tkda\\_2015\\_15\\_31.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tkda_2015_15_31.pdf)
64. Яцукевич М. Недійсне подружжя. URL: <https://credo.pro/2015/10/143835> (дата звернення: 23.10.2024).
65. Kaskiv O. Liturgical books of the Kyivan Church – source of particular law. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого*. DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.2>
66. Koszowski R. Papież o nierozzerwalności małżeństwa. URL: <https://www.gosc.pl/doc/1974285.Papiez-o-nierozzerwalnosci-malzenstwa> (дата звернення: 23.10.2024).
67. Lettera Apostolica in forma di motu proprio: «Mitis Iudex Dominus Iesus». Del sommo Pontefice Francesco. URL: [https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio\\_20150815\\_mitis-iudex-dominus-iesus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html) (дата звернення: 07.10.2024).
68. Schaff P. History of the Christian Church. New York: Grand Rapids, 1889. 688 p. URL: [https://www.academia.edu/40171968/Schaff\\_Philip\\_History\\_Of\\_Christian\\_Church\\_01\\_Apostolic\\_Christianity\\_AD\\_1\\_100\\_EN](https://www.academia.edu/40171968/Schaff_Philip_History_Of_Christian_Church_01_Apostolic_Christianity_AD_1_100_EN) (дата звернення: 20.11.2023).
69. Skovronsky D. The condition of the church in the system of byzantine society. Lviv: Polytechnic National University. С. 13-18. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/257281>